

Voruta

... O Mindaugas susiruošė ir sumanė sau nesikauti su jais atvirai,
bet pasitraukė į pilį, vardu Voruta...

Iš Hipatijaus metraščio 1251 m. įrašo

Nr. 12 (726) 2011 m. birželio 18 d. Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

5

Akademiko istoriko Antano Tylos kalba iškilmingame Seimo minėjime, skirtame Laisvės gynimo ir didžiųjų netekčių atminimui

12

JAV lietuvių politinių organizacijų veikla. Prof. Juozas Skirius

15

Kaip Švėtės krioklys tapo mūsų su švedais lauku

Birželio Strاسبūras: dėmesys Baltijos valstybėms

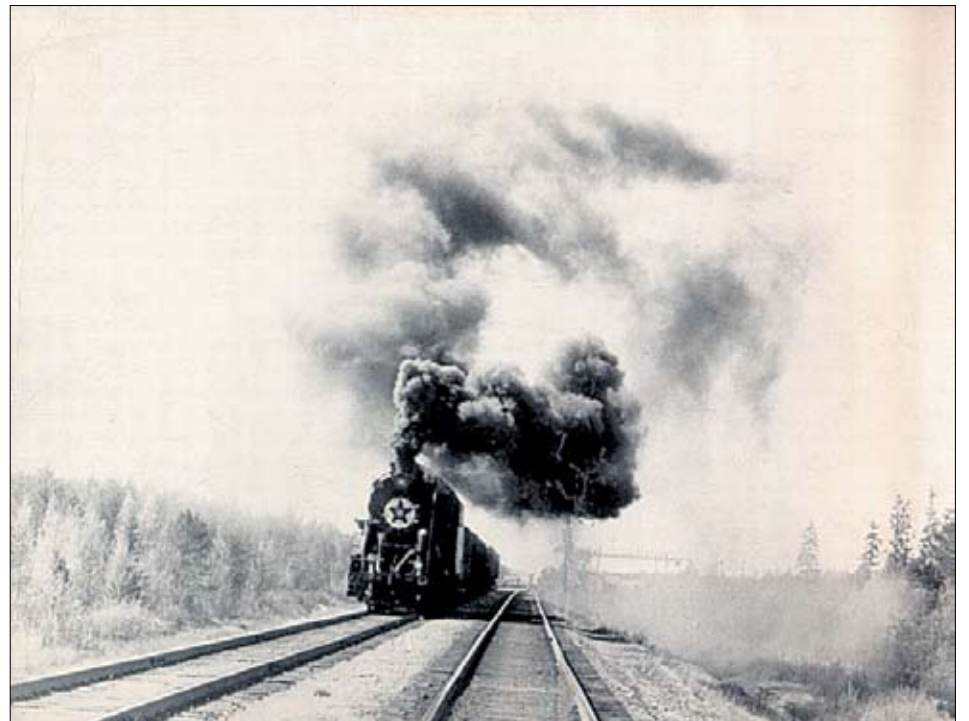

Radvilė Morkūnaitė

Birželio Strاسبūro sesiją pradėjome nuo iškilmingo EP pirmininko pareiškimų, artėjant Baltijos valstybių tremčių metinėms. EP pirmininko J. Buzeko, politinių grupių pranešėjų pasisakymai ir trumpos diskusijos buvo skirtos pažymėti 70-ąsias birželio mėnesį vykusių deportacijų metines. EP pirmininkas, pradėdamas diskusijas, pabrėžė, kad tremimais ketinta sunaikinti Estijos, Latvijos ir Lietuvos socialinę ir politinę elitą. Todėl šiandien mūsų pareiga atminti šių šimtų tūkstančių žmonių kančias ir sovietinio teroro žiaurumus, dar stipriau įkvėpusius kovai dėl nepriklausomybės ir grįžimo į suvienytą Europą.

Šia tema Parlamente vyks dar ne vienas renginys. Strاسبūro savaitės vidury prie memorialinės lentos kartu su kolegomis tylos minute pagerbėme tremčių aukas, birželio 14 d. atidaryta paroda „Laiškai ant beržo tošies“, globojama latvės europarlamentarės S. Kalnietės, kuri pati gimė tremtyje, Sibire.

Be šių atmintinių, į Europos istorinę atmintį įsirežusių, įvykių paminėjimo, EP dirbome įprastu ritmu. Vieni iš pagrindinių sesijos akcentų – diskusijos su komisaru J. Dalli dėl E. coli bakterijos sukulto mirčių ir susirgimų protrūkio. Kai kurie parlamentarai klausė, ar

Garvežys, traukiantis gyvulinių vagonų sąstatą. Komijos ASSR. Nuotrauka iš Genocido aukų muziejaus rinkinių. www.genocid.lt

galime atmesti biologinio terorizmo išpuolio galimybę... Šalia raginimų siekti efektyvesnio koordinavimo ir taisyklių dėl maisto produktų ženklinimo ir atsekamumo įgyvendinimo, keltas klausimas dėl atsparumo antibiotikams problemos, buvo smerkiama žala, kurią ES vaisių ir daržovių pramonei padarė iki galo nepatikrintų teiginių dėl infekcijos šaltinių skelbimas. Galų gale praeitos savaitės pabaigoje buvo surastas užkrato židiny, tačiau žala vartotojams ir gamintojams – milžiniška.

Pastariesiems ES ketina išmokėti per 200 mln eurų kompensaciją.

Dar svarbios diskusijos EP per savaitę – ES-Rusijos viršūnių susitikimo, mokslinių tyrimų finansavimo, Bulgarijos ir Rumunijos narystės Šengeno erdvėje temomis. Priimtas dokumentas dėl poveikio vertinimo nepriklausomumo – jame kalbama bendrai apie teisėkūros procesą ir kaip galėtumėme užtikrinti šio proceso nepriklausomumą.

Nukelta į 4 p.

1941 m. sukilimas Vilniuje

Daugiausia kalbama ir žinoma apie 1941 m. Birželio sukilimą Kaune – tai nenuostabu, mat ten išliko daugiausia tų įvykių liudytojų bei dalyvių, ten veikė ir sukurtos valdžios struktūros, pagaliau, ir istorikų dėmesys Kauno įvykiams natūraliai didžiausias. Vilniaus įvykiai dažnai nepelnytai pamiršami. Daugiausia medžiagos, kuri čia ir bus panaudota, apie tų metų įvykius Vilniuje surinko istorikas Valdas Striužas, todėl jam skiriama didžiausia šio straipsnio autoriaus ir viso „Vorutos“ kolektyvo padėka.

Vilniuje lietuviai pagrindininkai 1940 m. spalio viduryje įkūrė antisovietinį „Lietuvai išlaisvinti komitetą“. Jame būrėsi karininkai, universiteto dėstytojai, įvairių kitų profesijų atstovai. „Lietuvai išlaisvinti komitetas“, kartu su kitomis sostinės lietuvių organizacijomis rengė 1941 m. sukilimą. Vilniuje ir visame Vilniaus krašte veikė dar lenkų (stengėsi platinti lapelius) ir žydų antisovietinis pagrindis. 1940 m. gruodžio 26 d. liberalios pakraipos tautininkai įkūrė Lietuvos laisvės kovotojų sąjungą (LLKS). Ji 1941 m. balandžio mėnesį susijungė su Lietuvių aktyvistų frontu ir labai prisidėjo rengiantis sukilimui ir per pačias išsivadavimo, pasipriešinimo kovas.

Daugiausia pagrindinės spaudos paskleista Vilniuje, iš sostinės atsišaukimai ir kiti pagrindiniai leidiniai buvo platinami po visą Rytų Lietuvą. Iki 1941 m. balandžio 14 d. Vilniaus mieste enkavedistai jau buvo areštavę 53 antisovietinius atsišaukimus

Gen. št. mjr.
Vytautas Bulvičius

Gen. št. kpt.
Juozas Kilius

platinusius asmenis.

„Lietuvos išlaisvinimo komitetas“ 1940 m. lapkričio mėnesį lapeliuose, pavadintuose „Lietuvos armijos kariai!“, platintuose lietuviškuose daliniuose, ragino Lietuvos kariuomenės vadus, ginkluotąsias pajėgas nuversti Lietuvoje sovietų valdžią. Tai tik keletas plačiau žinomų Vilniaus slapto pasipriešinimo sąjūdžio faktų.

Lietuvos sostinėje Vilniuje, prasidėjus karui ir susiklosčius palankioms sąlygoms išsivaduoti, sukilėliai kariai ir partizanai kovėsi su okupacinės Raudonosios armijos atskirais būriais, mažesniais daliniais, pavieniais kareiviais, enkavedistais, sovietiniais aktyvistais taip pat atkakliai, drąsiai kaip ir Kaune, Pabradėje ar Saldutiškyje, Varėnoje, Valkininkuose, kitose vietovėse.

Nukelta į 9 p.

Sąjūdžio dvasia gyva, ją stiprina bendros vertybės

Lietuvos Sąjūdžio XIII suvažiavimas vyko istorinėje Lietuvos Respublikos Seimo Kovo 11-osios salėje

Budėti ir žadinti Lietuvą. Šių tikslų vedamas savo veiklą tęsia Lietuvos Sąjūdis.

Birželio 4-ąją apie 300 sąjūdininkų buvo susirinkę į XIII suvažiavimą, vykusį istorinėje Lietuvos Respublikos Seimo Kovo 11-osios salėje. Susirinkusieji apžvelgė pastarųjų dviejų metų veiklą ir numatė ateities darbus.

Suvažiavimas Sąjūdžio pirmininku vėl išrinko Seimo narį Rytą Kupčinską, tarybos pirmininku – Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktorių Vidmantą Žilių.

Nukelta į 3 p.

Pro memoria

Bitėnų kapinės priglaudė Mažosios Lietuvos dukrą

Eugenijus SKIPITIS, Bitėnai, Pagėgių sav.*Ievos Vanagaitės-Janukėnienės palaikų laidojimo procesija Bitėnų kapinėse*

Birželio 9 d. Bitėnų kapinaitės priglaudė Ievos Vanagaitės-Kavaliauskienės-Janukėnienės palaikus.

Velionė gimė 1914 m. Tilžėje, Mažosios Lietuvos kultūros ir visuomenės veikėjo Jono Vanagaičio ir jo žmonos Marijos Bro-

žaitytės-Vanagaitienės šeimoje.

I. Vanagaitytė-Janukėnienė užaugo Klaipėdoje. Kaip ir dauguma Klaipėdos krašto gyventojų Antrojo pasaulinio karo pabaigoje pasitraukė į Vokietiją. 1949 m. atvyko į Bostoną.

1964 m. ji pradėjo tapyti, mokėsi Vaizduojamosios dailės muziejaus mokykloje Bostone, lankė privačias menininkės Gemos Duobaitės-Phillips dailės pamokas.

Amerikoje I. Vanagaitytė-Janukėnienė surengė keletą dailės parodų. Sulaukusi 96 metų mirė 2011 m. sausio 25 d. Sautamptone (JAV).

Kukliose laidotuvių iškilmėse dalyvavo evangelikų liuteronų kunigas Mindaugas Kairys, Pagėgių savivaldybės meras Virgijus Komskis, mero patarėja Rita Vidraitė, kultūros centro direktorė Svetlana Jašinskienė, Lumpėnų seniūnijos seniūnė Danguolė Mikelienė, būsimoji M. Jankaus muziejaus direktorė Liuda Burzdžiūnienė, velionės duktė M. Kavaliauskas-Murphy su vyru, Vanagaičių vaikaiš Romas Šliažas.

2009 m. rugsėjo 19 d. minint 140-ąsias

žymaus Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjo, laikraštininko, Tilžės akto signataro Jono Vanagaičio gimimo metines Bitėnų kapinaitėse buvo perlaidoti jo bei jo žmonos Marijos Brožaitės-Vanagaitienės palaikai.

Jonas Vanagaitis gimė 1869 m. rugsėjo 23 d. Ragainės apskrityje Pabudupių kaime. Mirė 1946 m. Matenburgo (Vokietija) perkeltųjų asmenų stovykloje, tačiau J. Vanagaitis pageidavo, kad jo palaikai būtų palaidoti Mažosios Lietuvos žemėje. Šiam kraštui puoselėti ir lietuvybei skleisti J. Vanagaitis paskyrė didesnę savo gyvenimo dalį.

Nuo 1903 m. J. Vanagaitis dalyvavo Birutės lietuvių draugijos veikloje, vėliau kurį laiką buvo jos vadovu. 1905 m. kaip Prūsų Lietuvos atstovas dalyvavo Vilniuje surengtame Didžiajame Vilniaus Seime. 1909–1913 m. redagavo laikraštį „Birutė“. Jo iniciatyva Birutės draugijos biblioteka ir muziejus perduoti Lietuvos mokslo draugijai. J. Vanagaitis buvo vienas iš „Santaros“ steigėjų

Autoriaus nuotr.

Mažoji LietuvaEmilija Algaudė BUKONTIENĖ, Tauragė

Jau tapo tradicija kasmet paskutinįjį gegužės šeštadienį susirinkti Tolminkiemyje muzikos ir literatūros šventėje. Šiemet ji skirta artėjančioms Kristijono Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms.

Retai kada K. Donelaičio žemėje susirenka toks gausus būrys moksleivių ir suaugusiųjų. Į Lazdynėlius, ažuolų giraitėje prigludusią poeto tėviškę, lyg susitarę iš karto atvažiuo net penki autobusai. Pabiro, pasklido šioje dvasios šventovėje Karaliaučiaus krašto (Kaliningrado srities) moksleiviai, kalbantys lietuvių ir rusų kalbomis, atvyko lenkų bendruomenės nariai. Prie paminklo skambėjo būrų dainiui skirti posmai, padėtos gėlės, uždegtos žvakutės.

Mus pasitiko medžių žalumoje paskendęs Tolminkiemis, kur poetas praleido 37-erius metus. Čia jau radome talkininkus, gražinančius aplinką.

Šventę pradėjo Karaliaučiaus 35-ojo licėjaus skudutininkų ansamblis „Gintarėlis“, vadovaujamas Algirdo Karmilavičiaus. Renginį vedė Elena Duchnickaja, Karaliaučiaus 40-osios gimnazijos lietuvių kalbos mokytoja, skaičiusi Just. Marcinkevičiaus ir Č. Jakštytės eiles apie K. Donelaitį ir gimtąją kalbą, priminusi, kad šioje šventovėje susirinkome pajusti lietuvių kalbos grožį, išgirsti liaudies dainų melodingumą, išiklausyti į gyvą poetinį žodį.

Renginio svečius pristatė Lietuvos Respublikos kultūros atašė Karaliaučiuje Romanas Senapėdis. Per Lietuvą nuvilnių 47-asis poezijos pavasaris. Poezijos paukštė neaplenkė ir Tolminkiemio. Į šventę atvyko Antanas A. Jonynas, Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas, poetai Evaldas Ignatavičius, Kornelijus Platelis, Renata Šerelytė, Kauno Maironio literatūros muziejaus direktorė Aldona Ruseckaitė, Stalupėnų (Nesterovo) rajono deputatų tarybos pirmininkas Aleksandr Ivakin, nusipelnusi kultūros darbuotoja iš Karaliaučiaus Olga Evgenjevna Dubovaja, daug prisidėjusi, kad būtų išsaugotas Tolminkiemio muziejus. Kasmet į Tolminkiemį atvyksta Šiaulių K. Donelaičio draugijos nariai, vadovaujami pirmininkės Izolinos Lingienės.

Kultūros atašė dėkojo renginio organizatoriams, šeimininkams, muziejaus direktorei Liudmilai Pavlovnai Silovai, kuri architektu Napalio Kitkausko suprojektuotam K. Donelaičio memorialui vadovauja nuo pat jo įkūrimo 1979 m.

Lietuvos Rašytojų sąjungos pirmininkas Antanas A. Jonynas prisiminė Poezijos pavasario ištakas, poetą Just. Marcinkevičių, kuris prieš 47 metus buvo šio renginio organizatorius, sveikino gausų būrį susirinkusiųjų, perskaitė savo kūrybos eilėraštį.

Aktorė Gražina Urbonaitė skaitė Aldonos Puišytės, K. Donelaičio eiles, Mikalojaus Daukšos mintis apie gimtąją kalbą.

Šventė Tolminkiemyje

Evaldas Ignatavičius, buvęs Lietuvos Respublikos generalinis konsulas Karaliaučiuje, sveikino visus gražios šventės proga, dėkojo organizatoriams ir perskaitė tris savo kūrybos eilėraščius.

Kauno Maironio literatūros muziejaus direktorė Aldona Ruseckaitė Tolminkiemyje lankosi nebe pirmą kartą, pasidžiaugė, kad šventėje dalyvauja tiek daug moksleivių, kalbančių lietuviškai. A. Ruseckaitė atskleidė savo svajonę: norėtų užsimerkti, užmigti ir atsibusti laikotarpyje prieš 250 metų, kad pamatytų gyvą K. Donelaitį, išgirstų jo balsą. Ji dėkojo tai žemei, išauginusiai poetą, mokinių tėveliams ir mokytojams ir perskaitė savo kūrybos eilėraštį „Šulinys žiemą“.

Poetas Kornelijus Platelis, 1996 m. Poezijos pavasario laureatas, perskaitė Nobelio premijos laureato Česlavo Milošo eiles, kurias jis išvertė į lietuvių kalbą, ir savo kūrybos eilėraščius.

Renata Šerelytė, rašanti prozos kūrinius, perskaitė porą savo kūrybos eilėraščių, skirtų jauniesiems skaitytojams ir vieną suaugusiems.

Renginyje skambėjo lietuvių liaudies dainos, poetų eilės.

Lietuvių liaudies dainą atliko Gumbinės (Gusevo) 5-osios vidurinės mokyklos ansamblis „Nadrūvelė“, vadovaujamas Gražinos Kolego.

Baltijos federalinio I. Kanto universiteto studentės (dėstytoja Violeta Lopetienė) Tatjana Rybakova, Ana Chomenko, Julija Žukova, Jekaterina Grendža, Irina Šiško skaitė S. Nėries, Just. Marcinkevičiaus, Janinos Degutytės, Vytauto Bložės eiles.

Antanao Drilingos eiles, skirtas poetui K. Donelaičiui, skaitė Karaliaučiaus 40-osios gimnazijos moksleivė Olga Savenkova.

Įsruties (Černiachovsko) socialinės industrinės kolegijos studentai Just. Marcinkevičiaus poemos „Donelaitis“ ištrauką skaitė rusų kalba, į kurią poemą išvertė Jurijus Kobrinas (vadovė Onutė Druseikaitė). Įsruties 4-osios vidurinės mokyklos moksleiviai (mokytoja O. Druseikaitė) padainavo dvi dainas.

Ragainės (Nemano) 2-osios vidurinės mokyklos moksleivė padeklamavo eilėraštį apie Lietuvą, kanklininkai atliko du kūrinius (mokytojos Zina Budginienė ir Violeta Martišauskienė).

Skudučiais ir lumzdeliais lietuvių liaudies kūrinius grojo Lazdynų (Krasnoznamenso) 1-osios vidurinės mokyklos ansamblis „Šešupė“, kuriam vadovauja Aldona Strojėva.

Eilėraščius apie Tolminkiemį ir Lietuvą skaitė mokytojos Almos Janvariovos moksleiviai iš Pilkalnio (Dobrovolso) mokyklos.

Meninę kompoziciją, skirtą K. Donelaičiui, paruošė Eitkūnų (Černiševske) Šilėnų (Pobedino) mokyklos ansamblis, vadovaujamas Nijolės Naimušinos ir Tatjanos Rodenko.

Gastų (Slavsko) vidurinės mokyklos moksleiviai atliko dainą „Žemė Lietuvos“ (mokytoja Nijolė Gimbutienė).

Tilžės (Sovetsko) 3-osios vidurinės mokyklos mokiniai, vadovaujami Vitos Kovalenko, paruošė muzikinę-poetinę kompoziciją „Lietuvos šviesuolis“.

Šventėje dalyvavo ne tik lietuvių kalbos besimokantys moksleiviai. Į Tolminkiemį atvyko Naujosios (Timiriazovo) vidurinės moksleiviai, lankantys lietuvių kalbos fakultatyvą (mokytoja Aldona Bursteikienė) ir rusų kalbos ir literatūros mokytojos Anastazijos Butkevičienės moksleiviai, nesimokantys lietuvių kalbos. K. Donelaičio kūryba įtraukta į rusų kalbos ir literatūros mokymo programą. Jie paruošė literatūrinę kompoziciją šia kalba apie poeto gyvenimą, asmenybę ir kūrybą. Valerija Bogdanova padainavo lietuvių liaudies dainą. Džiugu, kad K. Donelaičio kūryba domisi srities moksleiviai ir mokytojai. Renginys, skirtas būrų dainiui, buvo organizuotas ir Naujosios mokykloje.

Karaliaučiaus 48-osios vidurinės mokyklos moksleivės padainavo pagal Just. Marcinkevičiaus žodžius sukurta dainą „Tai gražiai mane augino“, o šios mokyklos mokytoja, poetė, vertėja Rūta Leonova, skaitė savo kūrybos eilėraštį „Donelaičio dvasia“.

Šventės dalyviai apžiūrėjo muziejaus eksponatus, kurių yra apie 230. Tai poeto kūrinių, jų iliustracijos, nuotraukos, grafikos darbai, kūrinių faksimilės. Grožėjomės vitražais, kurie sukurti poemos „Metai“ motyvais ir atspindi visus keturis metų laikus. Moksleiviai skaitė K. Donelaičio patarimus mūsų laikų žmogui, jie parašyti rusų, vokiečių ir lietuvių kalbomis.

Gamta nepagailejo gražaus oro, susirinkusieji pasklido šventoriuje, po muziejaus teritoriją, užimančią 5 ha plotą, pastovėjo prie šulinio, kurį savo eilėse apdainavo poetė Birutė Baltrušaitytė. Taip pat apžiūrėjo kleboniją, pavaikščiojo tais takais, kuriais daugiau kaip prieš du šimtus metų vaikščiojo poetas, parymojo prie kriptos, kur jis palaidotas, padėjo gėlių, uždegė žvakutes. Labai tiksliai „Metus“ apibūdino poetas Adomas Mickevičius: „Tai tikras lietuvių liaudies papročiu paveikslas.“

Pasibaigus renginiui autobusai pasuko į Gumbinę prie paminklo K. Donelaičiui. Paminklas iškilmingai atidengtas 2004 m. rugsėjo mėnesį, jo autoriai skulptoriai N. Tiščenko ir V. Chvalej, pastatytas Karaliaučiaus administracijos ir Lietuvos Respublikos lėšomis. Prie paminklo padėjome gėlių, uždegėme žvakutes, pagerbėme poeto atminimą.

Pagrindiniai renginio organizatoriai – mokytojas Algirdas Karmilovičius, dėstytoja Violeta Lopetienė, rengėjai – Karaliaučiaus krašto lietuvių kalbos mokytojų asociacija, Lietuvos Respublikos Generalinis konsulas

Karaliaučiaus (Kaliningrado) 48-osios vid. mokyklos mokiniai ir mokytoja Rūta Leonova (pirma iš dešinės)

Karaliaučiuje, Rašytojų klubas, Baltijos federalinis I. Kanto universitetas, Karaliaučiaus krašto istorijos ir dailės muziejaus Kristijono Donelaičio muziejus.

Už turiningą renginį dėkojome rėmėjams – Mažosios Lietuvos lietuvių draugijai Čikagoje. Tokie renginiai ne tik praplečia akiratį, suteikia žinių apie poetą. Tai tarsi buvimas šalia poeto, dvasinio bendravimo džiaugsmas. Nuoširdžiai dėkojame Šiaulių K. Donelaičio draugijos nariams, jos pirmininkei Izolintai Lingienei už dovanotas lietuvių rašytojų knygas vaikams ir lietuviškus saldinius.

Donelaičio dvasia

Žvaigždės tos pačios, bažnyčios takai,
Jau medžiai išsiilgę, kalnuoti laukai...
Donelaičio dvasia čia. Ir oras kvapnus
Subūręs, sukvietęs ir būrus, ir mus

Dorybės pamokyt – šventa pareiga,
Išaukštinti žmogų – kilni apeiga.
Rusena amžių poeto šviesa,
Šimtmečius lydi šventoji tiesa

Kaimiečiams atvėręs meilę širdies,
Patares, pamokęs doros, išminties.
Gyveno laimingas, savas, jaukus
Šlovinės darbą ir metų laikus.

Lietuvišką kalbą Mažos Lietuvos
Pasauliui išgyrė neslėpęs tiesos.
Kristijonas dabar su mumis, su visais
Per amžius atėjęs... Tiesus kaip kadais.

Tolminkiemio žemė – Donelaičio šventovė.
Lazdynėlių giraitė – dvasios tvirtovė.
Iš Mažos ir Didžios – lietuviai kartu,
Sujungtos širdys sustojo ratu.

Vidury Kristijonas. Jo balsas ryškus:
Lietuviai čia buvo, yra ir bus!
Saulelė atkorpama budino svieta,
Lietuviai suėjo į šventąją vietą!.

Rūta Leonova, 2011 m.

Lietuvos Sąjūdžio XIII suvažiavimas

Sąjūdžio dvasia gyva, ją stiprina bendros vertybės

Sigita NEMEIKAITĖ, Vilnius

Atkelta iš 1 p.

Dėkojo už laisvės dovaną

Suvažiavimą pradėjo „Vilnijos“ draugijos pirmininko pavaduotoja Nijolė Balčiūnienė ir Sąjūdžio tarybos pirmininkas V. Žilius. N. Balčiūnienė pasidžiaugė, kad tarp suvažiavimo dalyvių yra Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariai Vytautas Landsbergis, Bronius Genzelis, Gintaras Songaila, Romas Pakalnis, daug Sąjūdžiui nusipelnę akademikai Antanas Tyla, Zigmas Zinkevičius, Antanas Kudzys.

Salėje, liudijančioje Lietuvos nepriklausomybės kovas, nuskambėjo šalies himnas, kurį, stovėdamas prieš suvažiavimo dalyvius, pradėjo Europos Parlamento narys, Lietuvos Sąjūdžio garbės pirmininkas prof. V. Landsbergis. Sąjūdininkai kartu su kunigu Robertu Grigu sukalbėjo maldą.

„Dėkojame už laisvės dovaną kaip gėrio liudijimą pasauliui, gerą pavyzdį ir viltingą patyrimą tautoms, kurios kovoja dėl savo laisvės. Kaip ir neseniai patirtos rezistencijos dienomis, prašome Dievo išsaugoti dvasinę laisvę ir riterystę laisvėje“, – sakė kunigas R. Grigas.

„Nesijaučiu svečiu ir noriu labai pasidžiaugti Sąjūdžio gyvybingumu. Kaip tik vakar suėjo dvidešimt treji metai, kai gimė Sąjūdis. Apžvelgdami nemažą kelią galime pasakyti, kad Sąjūdis savo prisiimtą įsipareigojimą įvykdė, galime žvelgti ir dabarčiai, ir palikuonims į akis su ramia sąžine, tačiau ir su rūpesčiu dėl Lietuvos dabarties ir ateities“, – tvirtino prof. V. Landsbergis, sveikindamas sąjūdininkus.

Ar liks šalis, kuri Lietuva vadinasi

Vyriausybės vadovo Andriaus Kubiliaus linkėjimus sąjūdininkams perdavė jo patarėjas Jonas Survila. Suvažiavimui sveikinimo žodžius tarė Seimo narė Vida Marija Čigriejienė, lietuvių etninių žemių atstovas iš Lenkijos, Punsko viršaitis Vytautas Liškauskas. Jis pastebėjo, kad lietuviai Lenkijoje laisvi pasijautė tada, kai nepriklausomybę paskelbė Lietuva, tą bendrumo jausmą nuolat stiprina artimi ryšiai ir tautiečių rūpinimasis. Suvažiavimą pasveikino Seimo nariai Vilija Aleknaitytė-Abramikienė, Emanuelis Zingeris ir kiti jo dalyviai bei garbūs svečiai.

Sąjūdžio garbės pirmininkas V. Landsbergis savo kalboje apibendrino aktualiausių Sąjūdžio uždavinių, patirtis ir valstybės problemas.

„Dabar Sąjūdžiui neišvengiamai tenka kitokia funkcija – tęsti dvasinį išsilaisvinimą, nors laukia labai duobėtas kelias. Turime atlikti budėjimo ir žadinimo funkciją. Sąjūdis turi palaikyti tautos dvasią ir gyvybę. Todėl nenusiteikime, kad darbas padarytas, o dabar esame veteranų klubas. Noras gyventi dvasiškai, fiziškai, turėti savo palikuonis ir tęsinį – nuo šio noro gyventi priklausys Lietuvos likimas“, – tvirtino prof. V. Landsbergis.

Europarlamentaras svarstė: „Šiandien padėjome gėlių Nepriklausomybės aikštėje, esame Kovo 11-osios salėje. Koks paminklas

Lietuvos Sąjūdžio garbės pirmininkas prof. Vytautas Landsbergis

stovės Lietuvoje po šimto metų? Ar tai bus paminklas su užrašu „čia buvo Lietuva“, ar bus paminklas su žinia, kad prie Baltijos yra tauta, kuri nori gyventi“.

Kvietė į akciją „Neapleisk Lietuvos“

V. Landsbergis išreiškė susirūpinimą viešai eskaluojama nepagarba laisvės kovotojams, pastaruoju metu deheroizuojama šalies istorija, plintančia neapykantos ideologija prieš baltus. Profesorius nerimavo dėl šalies saugumo: „Dabar prieš Lietuvą vykdomas branduolinis psichologinis karas. Dvi branduolinės jėgainės gali atsirasti prie Lietuvos sienų. Tikinama, kad jos saugios. Tai žinosime, kai arba liksime, arba ne. Manau, čia balsą turi Sąjūdis. Kas turi balsą, turi kalbėti. Sąjūdis turi balsą. Ar daug žmonių išgirs, bet balsas turi skambėti.“

Europarlamentaras pabrėžė, kad tik Sąjūdžio dėka buvo peržiūrėta ir perkvalifikuota karininko Vytauto Pociūno žuvimo byla ir patikino, kad niekad nereikia nuleisti rankų.

V. Landsbergis ragino sąjūdininkus prisidėti, kad šalies gyventojai neapleistų Lietuvos, regimai turėdamas mintyse tiek fizinę, tiek moralinę prasmę. Jo nuomone, Sąjūdis galėtų kelti šūkį ar akciją, kurie virstų pokalbiais „Neapleisk Lietuvos“.

„Tėvams skauda širdis. Atsitokėtų jaunimas, kuris svarsto. Turime mąstyti vertybiškai. Reikia tą klausimą laikyti gyvą. Ir Sąjūdis, ir kitos organizacijos galėtų inicijuoti tokius pokalbius. O jei jau išvažiuojama, tai gal su kokiais nors įpareigojimais“, – kalbėjo Sąjūdžio garbės pirmininkas.

Budėti prie atstatomo tautos namo

Sąjūdžio pirmininkas R. Kupčinskas prisiminė Sąjūdžio nueitą kelią ir pasiaukojusius žmones, kurie ir atvedė į šalies nepriklausomybę. Jo žodžiais, jau dvidešimt vienerius metus esame laisvi, o saugumo jausmą stiprina narystė Europos Sąjungoje bei NATO.

„Džiaugiantis laisvės dešimtmečiais atkurtoje nepriklausomoje valstybėje, nepaprastą svarbą įgyja kiekvieno piliečio

Seimo narys Gintaras Songaila

pareigos ir atsakomybės už savo šeimą, artimuosius, bendruomenę, tautą, valstybę, suvokimas. Pasitikėjimas vienas kitu, pasitikėjimas valstybės institucijomis, taip pat ir valdžios atstovų pasitikėjimas savo šalies piliečiais ir sukuria tą visiems taip reikalingą vienybę ir tikėjimo ateitimi jausmą“, – sakė R. Kupčinskas.

Tačiau Sąjūdžio vadovas nežarstė didelių liaupsių praeičiai, bet akcentavo šiandienos ir ateities sąjūdininkų veiklą: „Norisi dar kartą priminti sau ir valdžios atstovams, ar neužsnūdome, ar nesiblaškome pasiekę lengvesnio, gal šiek tiek ir sotesnio gyvenimo prieangį, ar mūsų krašto ramybė, saugumas ir apsauga iš tiesų yra tokia, kokios tikėjosi laisvos šalies piliečiai, ar piktavališkos kirvarpos negrauzia taip sunkiai atstatomo tautos namo sienojų.“

R. Kupčinskas atkreipė dėmesį į krašto apsaugos finansavimo, jaunimo paruošimo šalies gynybai, valstybės bei piliečių saugumo, teisinės šalies sistemos, socialines, tautinės ir etninės kultūros ugdymo problemas.

Motina negali padėti vaikui?

Šalies vidaus ir išorės politikos aktualijas palietė Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto pirmininkas Arvydas Anušauskas. Jis apgailestavo, kad kai kuriose žiniasklaidos priemonėse Seimo nariai su pašaipa įvardijami kaip parlamentiniai turistai. „Prieš dvidešimt metų Sąjūdžio žmonės važinėjo po pasaulį ir aiškino, kas reikalinga Lietuvai, kokie jos interesai, o dabar, pasirodo, jau to nebereikia. Nereikia ginti Lietuvos interesų, nes jie, Seimo nariai, esą turistai“, – su nuoskauda kalbėjo A. Anušauskas, be kita ko, pastebėjęs, kad daug svarbių užsienio politikos klausimų viešoje erdvėje tiesiog nutylimi ir ignoruojami.

Sąjūdžio tarybos pirmininkas V. Žilius, apžvelgdamas svarbiausią pastarųjų dvejų metų veiklą, akcentavo šias temas: žemėtvarką, teismų darbo demokratizavimą, tautos ir esminių vertybių išsaugojimą, santykius su kitomis tautomis. Jo žodžiais, Sąjūdžio pastangomis buvo atidėtas žemės pardavimas užsieniečiams, nes lig šiol dar nėra aišku, ar nuosavybę į ją atgavo Lietuvos piliečiai.

„Kalbant apie tautines mažumas ir valstybę, galėčiau juos palyginti su motinos ir vaiko santykiais. Skaudu, kai motina negali savo vaikui padėti“, – sakė V. Žilius, pabrė-

Seimo narys, Lietuvos Sąjūdžio pirmininkas Rytas Kupčinskas

žęs būtinybę apsaugoti valstybinę kalbą, lietuvišką vardų ir pavardžių rašybą.

Naujojo interfronto apraiškos

„Apginkime ir puoselėkime savo valstybę“, – suvažiavimo dalyvius ragino Seimo narys G. Songaila, pažėręs itaigių ir gilių išvalgų iš valstybės ir piliečių gyvenimo. Vienas iš Sąjūdžio kūrėjų pastebėjo, kad daugelis šalies valdymo, jos politikos formavimo bei įstatymų leidėjo darbų stringa dėl paradoksalios priežasties. Tokia situacija susidaro „iš pamiršimo dirbti savo tiesioginį darbą, atlikti kiekvienos tokios institucijos tiesioginę misiją, o kiekvieno tarnautojo ar pareigūno – savo pagrindines pareigas“. G. Songaila aštriai kėlė klausimą, ar dabartinis Seimas nebus praplepėjęs niekus, užuot sprendęs gyvybiškai pavojingus dalykus, kurie vyksta valstybėje.

„Aš manau, kad taip klostosi dėl to, kad šiandien yra paminta tautinė idėja, kuri buvo savaime suprantama ir gyva Sąjūdyje, dvasia, kuri tuomet telkė tautą, ir šiandien mums yra vienintelis dvasinės atramos ir vienybės šaltinis“, – tvirtino G. Songaila.

Seimo narys pabrėžė, kad tampa įprasta žeminti lietuviybę, niekinti lietuvišką kultūrą, naikinti lietuvišką orumą, menkinti pamatinę lietuvių kalbos nuostatą, užsimota net prieš Lietuviių kalbos institutą. G. Songaila stebėjosi, kad „daugelis Lietuvos istorikų, kurie jau ne kiek neprieštarauja pseudomoksliniams rašiniams, kad J. Basanavičius, V. Kudirka ir J. Jablonskis Lietuvą nuvedė klaidingais keliais, kad esą reikia grįžti prie vėlyvosios LDK tradicijų, pritaria Lenkijos kresų organizacijų teiginiui, kad ir Vasario 16-oji, ir visa prieškarinė Lietuvos valstybės politika buvo klaida“. Pasak G. Songailos, visa tai sociologijoje vadinama visuomenės anomija – kai laužomos jos tradicinės vertybės, kai ji praranda doros ir prasmės orientacijas. „Taigi mes, sąjūdiečiai, susiduriame tarsi su nauju interfrontu, kuriame dalyvauja morališkai mirę politikai ir pareigūnai, nuosavi ir svetimi lietuviškosios kultūros niekintojai, taip pat liberalūs, tačiau gobšūs ideologiniai valstybės griovėjai“, – teigė G. Songaila.

Sąjūdininkai išreiškė savo poziciją

Sąjūdžio suvažiavime lietuviybės, lietuvių kalbos gynimo bei Rytų Lietuvos problemas nagrinėjo Sąjūdžio tarybos pirmininko pavaduotojas Kazimieras Garšva, katastrofiškai besiklostančią etninės kultūros padėtį – Lietuvos etninės kultūros globos tarybos pirmininkė Dalia Urbanavičienė. Suvažiavime pasisakė Vladas Vilimas, Audrius Skaistys, Romas Batūra, Rimvydas Žiliukas, Laimas Dieninis, Bronius Makauskas ir kt.

Suvažiavimas priėmė rezoliucijas „Dėl valstybės saugumo ir krašto apsaugos bei gynybinių pajėgumų tvirtinimo“, „Dėl Rytų Lietuvos kultūros ir švietimo“, „Dėl lietuvių etninės kultūros globos“, „Dėl atominų elektrinių, statomų Lietuvos pasienyje, keliamos grėsmės“, „Dėl miestų istorinių centrų niokojimo“, pareiškimą „Dėl referendumo sušaukimo teismų sistemos pertvarkos klausimu“.

Autorės nuotr.

„Vilnijos“ draugijos pirmininko pavaduotoja Nijolė Balčiūnienė

„Vilnijos“ draugijos pirmininkas Kazimieras Garšva

Lietuvos Sąjūdžio tarybos pirmininkas Vidmantas Žilius

Lietuvos sovietinė okupacija

Žudynės prie Cukraus fabriko Panevėžyje

Elena MARKUCKYTĖ, Donatas PILKAUSKAS, Panevėžys

Sušaudytųjų prie Cukraus fabriko palaikai karstuose. Jono Žitkaus nuotr.

1940 m. sovietinė okupacija tragiškai palietė nemažos dalies žmonių likimus. Jau 1940 m. liepos mėnesį keliasdešimt Panevėžio žinomų mokytojų, prekybininkų ir kitų profesijų žmonių atsidūrė Panevėžio kalėjime. Daug panevėžiečių buvo ištremta 1941 m. birželio trėmimų metu. 1941 m. birželio 22 d. SSRS–nacistinės Vokietijos karas palietė ir Lietuvą. Jau birželio 22 d. vokiečių karinė aviacija bombardavo Pajuosčio aerodromą. Sovietiniai okupantai traukėsi iš Lietuvos teritorijos. Panevėžio kalėjimo kaliniai, taip pat ir politiniai, buvo evakuoti į Orenburgo sritį. Lietuvoje prasidėjo Birželio sukilimas prieš sovietinę okupaciją. Panevėžio mieste irgi sudarytas sukilimo štabas. Panevėžio apskrityje aktyviai veikė Birželio sukilimo dalyviai. Dalis gyventojų viešai reiškė savo nuomonę ir smerkė sovietinę okupaciją. Deja, ne visi okupantai buvo pasitraukę iš Lietuvos teritorijos. NKGB daliniai ir pirmosiomis karo dienomis vykdė represijas ir suėmė Birželio sukilimo dalyvius ir kitus žmones, atvirai pasisakiusius prieš sovietinę valdžią. Suimtieji buvo gabenami į Panevėžio kalėjimą. Kalėjime atsidūrė daug Kupiškio krašto gyventojų. Okupantai, nematydami kitos išeities, nutarė trauktis į Rytus. Panevėžio kalėjime tebebuvusių suimtųjų laukė žiaurus likimas – juos nuspręsta sušaudyti. Birželio 25 d. ankstų rytą į ūkininko Antano Kuzmos žemę, netoli Cukraus fabriko, atgabenti žmonės, kurie

turėjo iškasti duobę. Praėjus kuriam laikui sunkvežimiu okupantai atgabeno ir suimtuosius. Lengvąją mašiną atvyko kariškių drabužiais apsirengę asmenys. Kaip rašė karo metų spauda, jie vilkėjo melsva uniformą. Vėliau paskelbti atsiminimai nepilnai sutapo su šia informacija. Kaliniai buvo suvaryti prie duobės ir prasidėjo šaudymas. Šaudė lengvąją mašiną atvykę asmenys. Taip pat ten buvo kariškių drabužiais apsirengę asmenys, kurie saugojo šaudymo vietą ir nieko neprileido artyn. Birželio 27 d. į Panevėžį įžengė nacistinės Vokietijos kariuomenės daliniai. Sušaudytuosius prie Cukraus fabriko nuspręsta ekshumuoti. Tuo rūpinosi Cukraus fabriko administracija, vadovaujama direktoriaus Balio Dauko. Virš sušaudytųjų buvo užpilta apie pusmetris žemės. Direktoriaus sprendimu buvo duota drobės lavonams suvynioti. Kai kurių nužudytųjų rankos buvo surištos, dalis buvo žiauriai sumušti. Iš panevėžiečių tuose darbuose dalyvavo Jonas Kukuraitis ir kiti asmenys. Iš pradžių buvo atpažinta keletas nužudytųjų. Vienas iš jų – turtingas ūkininkas Jonas Vireliūnas. Jis buvo grįžęs iš JAV ir gyveno Panevėžio mieste, Staniūnų gatvėje. Dauguma sušaudytųjų buvo iš Kupiškio apylinkių. Iš viso sušaudyta 19 politinių kalinių, jų tarpe nemažai moksleivių. Nužudytuosius fotografavo Panevėžio fotografas Jonas Žitkus. Aplinkiniai ūkininkai Antanas Blaževičius, Jonas Kulbė, Jonas Janeliūnas,

1941 m. raudonojo teroro Panevėžyje aukų bendras kapas. 1941 m. birželio 29 d. Jono Žitkaus nuotr.

broliai Bukai nugabeno nužudytuosius šarvoti į Panevėžio Katedros rūsius. Laidotuvės suoorganizuotos birželio 29 d. Kartu laidoti nužudyti Panevėžio medikai ir dar keletas nužudytų panevėžiečių. Laidotuvių procesijai vadovavo Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas. Atsisveikinimo kalbą pasakė panevėžietis mokytojas Justas Micevičius. Už šią kalbą sugrįžę sovietiniai okupantai mokytoją J. Micevičių 1944 m. nuteisė 10 metų kalėti. Kupiškėnų vardu kalbėjo mokytojas Jurgis Elisonas. Nužudytieji palaidoti Ramygalos gatvės kapinėse. 1941 m. liepą B. Dauko nurodymu į žudynių vietą buvo suvežtas smėlis, juodžemis ir supiltas 10x15 metrų kalnelis, meistras Venslauskas padarė ažuolinį kryžių, kuris buvo pastatytas ir aptvertas medine tvorele. Žudynių vieta buvo apsodinta medeliais ir gėlėmis, iš raudonų plytų sudėliotas Lietuvos herbas.

1942 m. birželio 28 d. vyko kryžiaus nužudytiesiems prie Cukraus fabriko atminti pašventinimo ceremonija. Iškilnėse dalyvavo Panevėžio Cukraus fabriko administracija, miesto gyventojai. Renginyje dalyvavo savišaugos dalinių orkestras. Prie kryžiaus buvo

Kryžiaus nužudytiesiems prie Cukraus fabriko atminti pašventinimo ceremonija. Kalba kun. Vladas Butvila. 1942 m. birželio 28 d.

pastatyta garbės sargyba ir iškelta gedulingu kaspinu perrišta Lietuvos vėliava. Kryžių pašventino ir pamokslą pasakė kunigas Vladas Butvila. Už tai jis buvo teistas pokario metais. Iškilmes užbaigė Panevėžio Cukraus fabriko direktorius B. Daukas. Sunkiais pokario ir sovietinės okupacijos metais vieta buvo apleista ir neprižiūrima. Atgimimo laikais pagal architektų Gintauto Diržio ir Algimanto Širono projektą tautodailininkas Kazys Nemanis padarė ažuolinį kryžių. 1989 m. birželio pabaigoje suorganizuota kryžiaus atidengimo ceremonija. Ši vieta panevėžiečiams primena tragiškus 1941 m. Panevėžyje. Šiuo metu jau nustatytos visų čia nužudytųjų pavardės:

Kazys Abakanavičius, Liudvikas Čepelė, Jonas Didžiulis, Povilas Grakauskas, Petras Grigas, Petras Jasiūnas, Domininkas Juodiškis, Kazys Jurgevičius, Vincas Karaliūnas, Petras Kėdainys, Danielius Kulikauskas, Juozas Lissauskas, Jurgis Pajarskas, Jonas Peža, Juozas Slėnys, Ignas Staškevičius, Bronius Tumonis, Jonas Valiulis, Jonas Vireliūnas.

Nuotraukos iš Panevėžio kraštotyros muziejaus rinkinio

Birželio Strاسبūras: dėmesys Baltijos valstybėms

Atkelta iš 1 p.

Džiaugiuosi, kad galutiniame variante liko ir mano pataisos dėl poveikio aplinkai vertinimo nepriklausomumo – tai pirmas žingsnis į pasirošimą PAV direktyvos peržiūrai.

Su kolegomis pagaliau pasiekėme, kad branduolinės saugos ES kaimynystėje klausimas atsidurtų plenarinėje darbotvarkėje šalia Europos Komisijos nario, atsakingo už energetikos politiką, Giunterio Oettingerio situacijos dėl „apkrovos testų“ bandymų pristatymo.

Tešiant „branduolines“ ir su tuo susijusias diskusijas bei dokumentų iniciavimą, savo pasisakyme EP posėdyje akcentavau keletą dalykų. Nors visų 143 ES teritorijoje esančių branduolinių jėgainių sauga pradėta tikrinti jau nuo 2011 m. birželio 1 d., tačiau susirūpinimą kelia ES kaimynių – Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos, Turkijos ir Armėnijos – branduolinių jėgainių sauga ir galimybės jose surengti analogiškus atsparumo bandymus. Pavyzdžiui, Rusijoje, prie Sankt Peterburgo, mažiau nei 100 km atstumu nuo išorinės ES sienos, veikiančioje elektrinėje, tebedirba vadinamieji „Černobylio tipo“ reaktoriai. Dar mažesniu atstumu nuo ES sienų planuojamas dviejų naujų atominų elektrinių – Baltarusijoje ir Karaliaučiaus krašte (Kaliningrado srityje) – statybos. Abiem būsimoms elektrinėms būdingos panašios problemos – dar nepabaigus poveikio aplinkai vertinimo, jau pradėti darbai, iki šiol nepaaiškintas nei vienos atominės statybos vietos parinkimo kriterijus, neišanalizuotos

Smėliu užpustytos 1941-ųjų metų tremtinių kapinės Tit Aruose. Jakutijos ASSR, 1989 m. Nuotrauka iš Genocido aukų muziejaus rinkinių. www.genocid.lt

galimos alternatyvios vietos, neparengti visuotinės evakuacijos planai. Abiejose atominėse planuojama įrengti eksperimentinius reaktorių, kurių saugumą neįmanoma tinkamai įvertinti, nes jie dar niekur neeksploatuoti. Baigdamas pasisakymą, pabrėžiau, kad ES turi dėti visas pastangas užtikrinti atominų elektrinių saugumą kaimyninėse valstybėse ir neturime ES piliečių pinigais remti nesaugios branduolinės energetikos.

Tikiuosi, šios nuomonės laikosi ir komisaras G. Oettingeris, daug nuveikęs, reaguodamas į Fukušimos nelaimę, tačiau kiek vengiantis kalbėti apie ES kaimynių nesaugias elektrines. Beje, pasisakant šiuo klausimu

buvo aktyvūs kone visi Lietuvos atstovai, nes vis tik mums gali tekti turėti Baltarusijos AE, nors šalis ir nėra pasiruošusi vystyti branduolinę energetiką, o Rusijos valdžia ne tik neatsako į kaimyninių valstybių klausimus, bet ir ignoroja savo gyventojų prašymus surengti konsultacijas. Be to, jau antrą kartą, remdamasi formalumais, neleidžia registruoti iniciatyvos dėl gyventojų referendumo Kaliningrado AE statybos klausimu.

Tačiau kaip ir visada, ne vien diskusijų ir susitikimų gausa buvo ypatinga Strاسبūro savaitė. Pirmąkart šioje kadencijoje vyko priešgaisriniai mokymai, skelbiant evakuaciją visame EP pastate. Teko nutraukti bal-

savimus, sukaukus sirenomis, evakuotis į EP pastato prieigas, ne visiems taip sėkmingai pavyko rasti avarinius išėjimus ir patyrėme nemažai sunkumų po maždaug valandos grįždami atgal į pastatą – visgi, atrodo, kad evakuacinis bandymas pavyko. Tad dabar belieka viltis, kad to neteks išbandyti ekstremaliomis pavojaus sąlygomis.

O savaitgalis ir visa savaitė – Birželio 14-osios minėjimų maratonas.

*Radvilė MORKŪNAITĖ,
Europos Parlamento narė
Šaltinis: <http://morkunaite.wordpress.com>*

Laisvės gynimo ir didžiųjų netekčių minėjimas**Akademiko istoriko Antano Tylos kalba iškilmingame Seimo minėjime, skirtame Laisvės gynimo ir didžiųjų netekčių atminimui**

Akad. Antanas Tyla. K. Čačovskio nuotr. (www.delfi.lt)

Jūsų Ekscelencija Lietuvos Respublikos Prezidente Dalia Grybauskaitė, Prezidente Valdai Adamkai, Seimo Pirmininke Irena Degutiene, Lietuvos premjere Andriau Kubiliau, tremtiniai, politiniai kaliniai, laisvės kovotojai ir Lietuvos atkūrimo patriarchai ir visi susirinkę į šį iškilmingą paminėjimą!

Šiandien mes prisimename prieš 70 metų – 1941 m. birželio 14 d. Sovietų Sąjungos pradėtą Lietuvos valstybės piliečių genocidą, prisimename Lietuvos gyventojų šeimų masinių trėmimų į sovietinės imperijos atšiauriausią vietovę pradžią. Tai buvo tik šios formos genocido pradžia, nes sovietinę okupaciją ir aneksiją lydėjo daugiau kaip dešimtmetį besitęsę masiniai šeimų trėmimai. Tai buvo vienas iš Lietuvos piliečių valstybinio sąmoningumo naikinimo, jų išrovimo iš tautinės, socialinės ir tradicinės kultūrinės aplinkos būdų.

Apie lietuvių sovietinę tremtį kiekvienas iš mūsų daugiau ar mažiau žinome, dalis čia dalyvaujančių patyrė tremtinio dalį.

Mes turime gausią tremties istoriografiją, kurią dar okupacijos metais išplėtojo išeivijos lietuviai, o po Nepriklausomybės atkūrimo ir Lietuvos tyrinėtojai. Iš visų tremties tyrimų pirmiausia norėčiau išskirti fundamentalią ištikimo mokslui šviesios atminties kolegos dr. Eugenijaus Grunskio monografiją „Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais“, istoriko Arvydo Anušausko studiją „Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais“, taip pat lietuvių išeivijos studijas, Amerikos lietuvių organizuotoje „Lietuvos kovų ir kančių istorijos“ serijoje išleistą dokumentų rinkinį apie sovietinės valdžios trėmimų organizavimą ir vykdymą, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro parengtus fundamentalius tremtinių vardynus, šios institucijos, taip pat Lapteviečių bendrijos ir Politikinių ir tremtinių bendrijos, Šiaulių universiteto parengtus bei savo iniciatyva išleistus, taip pat periodiniame leidinyje „Tremtinys“ skelbtus tremtinių prisiminimus. Su tremtimi mus susieja kasmetinės studentų ekspedicijos „Misija–Sibiras“ ir tremties tvarkyti apleistų tremtinių kapų. Tik šia proga gaila, kad Lietuvos nacionaliniai teatrai tebesprendžia „Dėdės Vanios“, „Vyšnių sodo“ išgyvenimus, bet neranda laiko, vietos ir tematikos

šiai mūsų dramai pavaizduoti dramaturgijoje ir scenoje.

Prisimindami Birželio trėmimą ir jo aukas, dar kartą sau turime pakartoti ir atsakyti į klausimus – kas trėmė, kodėl trėmė, ką trėmė, kur trėmė, kaip trėmė, kokius tautinius, pilietinius, intelektualinius nuostolius Lietuva dėl to patyrė, ir kartu suvokti Lietuvos valstybės svarbą tautai išlikti.

Dėl riboto laiko ne į visus tuos klausimus atsakysiu. Paliksiu patiems pamąstyti, nes bendriausi dalykai yra visiems žinomi, paminėtų autorių istoriografijoje ištirinėti ir yra viešojoje erdvėje. Tačiau ir žinomi muzikos kūriniai atliekami po šimto ir daugiau metų nuo jų sukūrimo ir vis tiek jų klausomasi. Lietuvos ir mūsų tautos istorija, kaip ir muzika, turi skambėti ir būti nuolatos girdima. Ji ugdo valstybinę savimonę, orientuoja politikus, jaunimą.

Taigi, kas ir kodėl trėmė? Kai 1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjunga pasitelkusi grandiozines karines pajėgas okupavo sutrikusią Lietuvą, po dviejų dienų, tai yra birželio 17 d., sovietinis gynybos liaudies komisaras maršalas Semionas Timošenko pasiūlė Sovietų Sąjungos vadams nedelsiant sovietizuoti Lietuvą ir kitas Pabaltijo valstybes. Iššifravus šį siūlymą į suprantamą kalbą, tai reiškė sunaikinti visus okupuotos Lietuvos valstybės suverenumo ženklus, sunaikinti Lietuvos valstybinę savimonę saugančius jos piliečius, juos nutautinti, surusinti ir sukurti kolaborantų administraciją, mankurtų tautą.

Ši programa buvo vykdoma. Suverenumo institucijos jėga ir klasta nesunku buvo fiziškai sunaikinti. Daug sudėtingiau buvo sunaikinti tautos valstybinį turinį turintį patriotizmą, neapykantą okupantams ir sustabdyti antisovietinio pasipriešinimo Lietuvoje plėtrą. Tam be kitų represijų turėjo pasitaikyti masiniai lietuvių ir kitų Lietuvoje gyvenančių tautybių šeimų trėmimai. Jie, kaip minėta, prasidėjo 1941 m. birželio 14 d. ir tęsėsi iki 1951 m., o mažesniu mastu iki 1953 m.

Dr. E. Grunskio duomenimis, tuo laikotarpiu Sovietų Sąjunga su marionetine administracija Lietuvoje surengė 35 trėmimo akcijas. Masiniai vienu metu visą Lietuvą apėmė buvo 5 trėmimai: tai jau minėtas 1941 m. birželio 14 d. trėmimas, kai buvo ištremta 5728 šeimos, 17485 gyventojai, tas skaičius yra varijuojantis, bet turbūt greitai nusistovės pastovus. Tremties laikas šiems tremtiniams buvo numatytas 20 metų. 1945 m. pavasarį ir liepos – rugpjūčio mėn. ištremtos 1959 šeimos, 8226 gyventojai; 1948 m. gegužės 22 d. per „Pavasarių“ užkoduotą trėmimą ištremta 11365 šeimos ir 40002 gyventojų; 1949 m. kovo 25 d. per „Bangų mūšą“ kodu pavadintą trėmimą ištremtos 8817 šeimų ir 29180 gyventojų; per „Rudens“ kodu pavadintą 1951 m. spalio 2–3 d. trėmimą ištremtos 4009 šeimos ir 16150 gyventojų. Iš viso per tuos trėmimus buvo ištremta 44 tūkst.

šeimų ir apie 130 tūkst. Lietuvos gyventojų.

Tremtys iš esmės buvo Sovietų Sąjungos permanentinis karas prieš aneksuotą, bet vis dar gyvą Lietuvos valstybingumo atkūrimo ir laisvės viltį tebenešiojančią ir kovojančią lietuvių tautą. Galima sakyti, kad kiekvienas masinis trėmimas buvo lyg naujas Sovietų Sąjungos karo prieš Lietuvą paskelbimas. Į kraštą buvo įvesti papildomi kariniai daliniai. Kiekvienas trėmimas buvo lyg karas, nors jis buvo panaikintas 1946 metais, nes į bėgančius tremiamuosius kareiviai ir kolaborantai šaudydavo.

Grįžkime prie Birželio trėmimo. Ką trėmė? Tvirtinama, kad jau 1940 m. vasarą kolaborantai pradėjo kalbėti apie numatomus masinius trėmimus ir suėmimus. Maskvos nurodymu NKVD pradėjo sąmoningų Lietuvos valstybės piliečių, kuriuos okupantai pavadino sau geriau suprantamu terminu „kontrevoliuciniu ar socialiai svetimu, antisovietiniu elementu“, apskaitą. Suskirstė juos, tuos piliečius, į 11 kategorijų. 7 kategorijos apėmė su Lietuvos valstybės ir visuomeninių bei politinių organizacijų veikla susijusius Lietuvos piliečius ir jų šeimas: Lietuvos valstybės vadovus, politikus, vyriausybės narius, tarnautojus, policininkus, partijų vadovus ir aktyvistus, karininkus, šaulius, pedagogus, mokytojus, verslininkus, ūkininkus.

Pasitelkus Lietuvos komunistus ir komjaunuolius iš Sovietų Sąjungos atsiųsti lietuviškai nemokantys čekistai rausėsi archyvuose ir išrinkinėjo duomenis, skirstė piliečius į kategorijas, sudarinėjo jiems bylas.

1941 m. gegužės 12 d. Lietuvos NKGB pasiuntė į Maskvą pagal kategorijas sugrupuotus aktyviausius Lietuvos valstybės piliečius ir pasiūlė juos areštuoti ir prievarta ištremti iš Lietuvos. Į pasmerkųjų sąrašą buvo įtraukta 15 851 Lietuvos piliečių. Šis skaičius keitėsi. Kremlius nedelsė ir gegužės 16 d. Sovietų Sąjungos Kompartijos CK ir Liaudies komisarų taryba priėmė nutarimą, pavadintą „Apie socialiai svetimo elemento ištėmimą iš Baltijos respublikų, Vakarų Ukrainos, Vakarų Baltarusijos ir Moldovos“. Gegužės 23 d. Lietuvos kompartijos Centro komitetas, pirmininkaujant Antanui Sniečkui, patvirtina Maskvoje priimtą sprendimą, pažadėjo, kad Lietuvos komunistai prisidės prie trėmimo, davė nurodymus apskričių partinėms organizacijoms uoliai dalyvauti organizuojant trėmimą ir jį vykdyti.

Kaune buvo suformuotas operatyvinis trėmimo štabas, kurį sudarė čekistai: Piotras Gladkovas, Davidas Bykovas, Semionas Choleva, Ivanas Bakulinas, Jakovas Medvedevas, Piotras Popovas, Fiodoras Gerasimovičius, Aleksandras Ivanovas, Pavelas Guzajevs, Vladimiras Antonovas. Visame Pabaltijyje vykdomą trėmimą kontroliavo štabas Rygoje, kuriam vadovavo iš Maskvos atvykę čekistų vadovai Ivanas Serovas ir Viktoras Abaku-

movas. Maskvoje sėdėjo už tremtį atsakingi Laurentijus Berija ir Vasilijus Černyšovas. Po nutarimais ir instrukcijomis tremti matyti ir A. Sniečkaus, M. Gedvilo, J. Paleckio, Alfonso Gailevičiaus ir kt. kolaborantų parašai.

Maskva, ragindama vietinius kolaborantus ir čekistus, mokė ir pabrėžė, cituoju: „Antisovietinių elementų iškeldinimas iš Baltijos respublikų yra didelės politinės svarbos uždavinys.“ Kartoju: „Didelės politinės svarbos uždavinys.“ Ar sėkmingai jis bus išspręstas, priklausys nuo to, kaip kruopščiai apskričių operatyviniai trejetai ir operatyviniai štabai gebės parengti operacijos vykdymo planą ir iš anksto numatyti visa, kas reikalinga. Čia svarbu, kad operacija vyktų be triukšmo“.

Nusikaltėliai visad vengia triukšmo ir viešumo. Taigi ir čia buvo prisibijoma, kad trėmimas gali iššaukti pasipriešinimą. Pagal profesijas daugiausia buvo ištremta ūkininkų (20 proc.), tarnautojų (10 proc.) darbininkų (7 proc.) ir mokytojų (6 proc.). Tarp ištremtųjų buvo 27 proc. vaikų ir paauglių iki 17 metų.

Šeimos kaip medžiai buvo išraunamos su šaknimis iš Lietuvos žemės, kad jos nebeturėtų ryšių su savo Tėvyne. Kur trėmė? 58 proc. tremtinių buvo ištremta į Altajų, 27 proc. į Novosibirsko sritį. Iš Altajaus 2 785 lietuviai ir kiti Lietuvos piliečiai buvo antrą kartą ištremti į Lenos žiotis, prie Laptevų jūros, kur patyrė ypatingai baisaus pasityčiojimo, bado ir vargo likimą.

Nuostoliai. Iš 1941 m. tremtinių iki 1953 m. išgyveno tik 5 400 arba pusė. Nuo Laptevų jūros ir Lenos žiočių grįžo mažiau negu pusė ten ištremtų lietuvių.

Čekistų ir kolaborantų siautėjimas trėmimo metu, tremiamųjų sugrūdimas į gyvulinius vagonus sukėlė teisėtą lietuvių pasipriešinimą. Utenos, Rokiškio, Šiaulių, Marijampolės apskrityse susikūrė ginkluoto pasipriešinimo sovietiniam terorui būriai, kurie tapo ginkluoto Birželio sukilimo prieš sovietinius okupantus organizuota pirmine jėga.

Prisimindami 1941 m. birželio trėmimą, mes solidarizuojamės su tą tragediją išgyvenusiais. Kartu mes turime jausti atsakomybę ir saugoti savo valstybę, kad jai ir jos piliečiams nekiltų toks pavojus, kokį patyrė sovietinės okupacijos metais. Dabar mus saugo ES ir NATO bendradarbiavimas. Tačiau kiekvienas iš mūsų turi būti įsisąmoninęs duris ir garbingus įsipareigojimus Lietuvos valstybei saugoti ir ginti, net ir sunkiausiu jai ir tautai metu.

Kartu, pagerbiant tremtinius, kyla klausimas – ar mūsų teisėsauga neprivalo paskelbti savo moralinį nuosprendį visiems pagrindiniams tų gyvulinių vagonų trėmimų organizatoriams ir vykdytojams?

Šaltinis: www.lrs.lt

Seimo narės Vidos Marijos Čigriejienės kalba iškilmingame Seimo minėjime, skirtame Laisvės gynimo ir didžiųjų netekčių atminimui

Vida Marija Čigriejienė

Jūsų Ekscelencija Lietuvos Respublikos Prezidente Dalia Grybauskaitė, Prezidente Valdai Adamkai, Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininke Vytautai Landsbergi, Seimo Pirmininke Irena Degutiene, signatarai, politiniai kaliniai ir tremtiniai, gerbiami kolegos,

mieli posėdžio svečiai,

Šiomet minime jau 70-ąsias 1941 m. birželio trėmimo metines. Iš visų sovietinio okupacinio režimo vykdytų represijų prieš Lietuvos žmones trėmimai – prievartinis ir masinis žmonių perkėlimas iš jų nuolatinių gyvenamųjų vietų į tolimuosius Sovietų Sąjungos regionus – labiausiai palietė krašto gyventojus.

1939 m. pradėjo temti Lietuvos padangė. 1940 m. ji visai aptemo... Prasidėjo areštai, o 1941 m. birželio 14 d. ir žmonių trėmimai. Galima teigti, kad Lietuvoje nėra nė vienos šeimos, kurios nebūtų palietę 1941-ųjų ar vėlesnių pokario metų trėmimai. Jie palietė mane ir visą mano šeimą. Tėvams teko labai sunkiai dirbti, išgyventi išsiskyrimą, badą, šaltį ir pažemini-

mus. Nežiūrint visų sunkumų išgyvenome ir sugrįžome į Lietuvą.

1941-ųjų metų birželio trėmimas itin giliai įsirėžė į lietuvių tautos sąmonę, nes tai buvo pirmą kartą su nežabotu okupantų terorui, o trėmimo patirtis suvaidino lemiamą vaidmenį daugelio lietuvių apsisprendime trauktis į Vakarų. Prievartinis žmonių perkėlimas tapo sudėtine sovietinės politikos Lietuvoje dalimi.

Trėmimais Sovietų Sąjungos valdantysis aparatas siekė ne tik ilgam laikui neutralizuoti realius ir tariamus komunistinės santvarkos priešininkus, pašalinti aktyviausias, sąmoningiausias gyventojų grupes, įbauginti gyventojus, užgniaužti bet kokį pasipriešinimą okupaciniam režimui. Bet ir atimti ir užvaldyti jų turta, taip pat pakeisti Lietuvos ir kitų kraštų gyventojų tautinę sudėtį. Ne paskutinę vietą vaidino ir ekonominės priežastys, mat tremtiniai tapo pigia ir beteise darbo jėga, skirta apgyvendinti ir įsisavinti tolimiausius Rusijos kraštus ir sritis.

Sovietinis saugumas stropiai registravo moteris, vaikus, kurie turėjo išvykti kartu su savo vyrais, tėvais. Dėmesys buvo kreipiamas ne į pavienių asmenų, o į šeimų naikinimą. Sunaikinus ištisas šeimas, turėjo išnykti ir dešimtmečiais kaupta jų patirtis, kultūrinė, socialinė ir visuomeninė įtaka.

1941 m. trėmimas užima ypatingą vietą,

mat būtent jis turėjo likviduoti pačius protingiausius ir sąmoningiausius Lietuvos piliečius, nutiesiant kelią lengvesniam Lietuvos sovietizavimui. Absoliučią daugumą, apie 75 procentus, sudarė buvusių Lietuvos Respublikos partijų ir visuomeninių organizacijų vadovai, aktyvistai, buvę aukšti valstybės tarnautojai, Lietuvos saugumo ir policijos pareigūnai, mokytojai, inteligentai, verslininkai, turtingesni ūkininkai ir jų šeimų nariai. Šis trėmimas pasižymėjo ir dideliu nežmoniškumu: vyrai buvo atskirti nuo savo šeimų ir išvežti į lagerius, o šeimos ir tremties vietos. Buvo pakeistas tūkstančių žmonių įprastas gyvenimo būdas ir užsiėmimas. Žmonės priverstinai įkurdinti svetimoje aplinkoje, atšiaurioje gamtoje, apsupti kitos kultūros ir mentaliteto žmonių su savo kalba ir papročiais.

Sovietų Sąjunga vykdė Lietuvos gyventojų genocidą. Kruopščiai jį slėpdama, kaip įmanoma stengėsi genocido akcijas „įvilkti“ į sovietinių įstatymų rūbą. Tad kuo Stalino budeliai skyrėsi nuo Hitlerio budelių? O gi niekuo. Ir vieni, ir kiti atnešė Lietuvai vergovę ir kančią, niekino mūsų moteris ir vaikus.

Sovietinio genocido kaltininkai turbūt niekada nepagalvojo, kad visi jų nežmogiški, prieš Lietuvos valstybę ir lietuvių tautą nukreipti veiksmai taps vieši bei svarstomi kaip atitinką tarptautinės teisės normose numatytus

genocido nusikaltimo požymius.

Lietuvos laisvė, patirti kankinimai ir okupantų žvėriškumas niekada netaps tik istorija, tik vadovėliuose ir knygose surašytais istoriniais faktais ar statistikos skaičiais. Šimtai tūkstančių žuvusių ir engtų bei kankintų nekaltų Lietuvos piliečių – tai išgyventa realybė, kurios atminimas dar ir šiandien verčia krūptelėti. Jau tuometinio mirtino pavojaus akivaizdoje virš mirčių ir praradimų nušvito vertybės, kurias Lietuva apgynė ir išsaugojo šioms dienoms ir ateičiai. Okupantų pralietas kraujas suvienijo lietuvių tautą ir sutvirtino solidarumo jausmą – mes visi, nors ir engti, esame Lietuvos valstybė.

Kruvinojo tvano tragedija išbandė mūsų žmones, jų ištikimybę tėvynei ir laisvei. Tai vertybės, daugelį engtų tautų atvedusios į siekį gyventi laisvai ir demokratiškai. Neturime teisės to pamiršti. Šį atminimą ir siekį gyvenimą grįsti šiomis vertybėmis privalome skiepyti jaunajai kartai.

Tikiu, kad šios istorinės tiesos niekuomet ir niekam nepavyks ištrinti nei iš istorijos, nei iš mūsų atminties. Tikiu, kad išsaugosime laisvos šalies laisvų piliečių istoriją ir tęsime ją kilniai ir garbingai.

Šaltinis: www.lrs.lt

Knygos

Mark Solonin „Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją?“

Iš rusų kalbos vertė Simas Andriulis, Vilnius: leidykla „Briedis“, 2011, 520 p., 371 iliustracija, 58 originalūs karo veiksmų žemėlapiai ir schemas

Mark Solonin knygos „Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją?“ viršelis

Kaip galėjo klostytis mūsų tautos ateitis, jei Lietuva būtų pasipriešinusi sovietinei okupacijai 1940 metais? Šis klausimas tarsi savaime kyla daugeliui istorijai neabejingų mūsų šalies piliečių. Leidyklos „Briedis“ išleistoje garsaus Rusijos istoriko Marko Solonino knygoje „Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją?“ teigiama:

Zodis „istorija“ nėra vienareikšmis. Taigi skirtingai reikia žvelgti ir į pasakymą „Istorija nepripažįsta tariamosios nuosakos“. Jei istoriją suprasime kaip praeities įvykių visumą, tai tų įvykių, aišku, pakeisti neįmanoma. Bet štai „istorijai“, kaip vienam iš visuomenės mokslų, keliančių sau užduotis suprasti valstybės bei tautos plėtos kryptį ir prasmę, itin svarbu panagrinėti neįgyvendintas alternatyvas, nes jos dažnai padeda tiksliau ir aiškiau suprasti tai, kas įvyko tikrovėje.

Kaip sekimas pavyzdys pirmiausia prisimenamas nepaprastas suomių tautos ryžtas ginant savo valstybę 1939–1940 m. Žiemos kare. Mažiau žinomas kitas Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo etapas, kuris prasidėjo 1941 m. birželio 25-ąją. Suomių

istoriografijoje jis vadinamas Tėstiniu karu.

Nelaimė, kaip paprastai, atėjo netikėtai. 1939 m. lapkričio 3 d. „Pravdoje“ pasirodė keistos formos ir itin stebėtino turinio straipsnis. Jame plačiai ir mišlotai buvo kalbama, kad Suomija nenori stiprinti draugystės su didžiąja Rytų kaimyne, atkakliai atmets Sovietų Sąjungos taikius siūlymus, pasiduoda vedžiojama kažkokių nenurodytų, bet visiems žinomų „karo kurstytojų“. O baigiamas straipsnis visiškai isterišku šūksniu: *Mes pasiūšime velniop bet kurių politinių kortuotojų žaidimus ir žengsime savu keliu, nepaisydami nieko. Mes, neatsižvelgdami į nieką, užtikrinsime SSRS saugumą ir griausime bet kokias kliūtis kelyje į tikslą.* Nesunku suprasti, kad tokie žodžiai galėjo ypač nustebinti paprastus sovietinius piliečius, kurių dauguma nelabai net įsivaizdavo, kur apskritai yra Suomija. Kokie žaidimai? Kas tie „kortuotojai“? Kur dabar reikia žengti nesidairant į šalį ir „griauinant viską kelyje į tikslą“? Ir koks tas tikslas?

Dar po trijų savaičių iš laikraščių puslapių ir juodų reproduktorių lėkščių kliustelėjo laukinės, pogromiškos antisuomiškos propagandos srautas. Suomijos vadovai jau buvo vadinami tik „juokdariais“, „politiniais sukčiais“ ir „kortuotojais“. Paskutinėmis prieškario dienomis šiuurkštūs laikraščiniai keiksmai, stiprėdami nuo „forte“ iki „fortissimo“, virto nenutrūkstamu isterišku klyksmu: *Pamokyti išalius kareivus! Vargas tiems, kurie mėgins pastoti mums kelią! Laikas pažaboti niekingą blusą, kuri šokinėja ir maižosi prie mūsų sienų! Nušluoti nuo žemės suomių avantiūristus! Atėjo metas sunaikinti šlykštų vabalą, kuris drįsta grasinti Sovietų Sąjungai!* Geriausi sovietiniai poetai skubiai kūrė „eiles“, kaip antai: *Kai eis karys pasitusių šunų galabyt / Jam liaudis visada mielai pagelbės / Bepročius juokdarius greit velnias griebis / Ant laužo, kurį patys išžiėbs* (p. 40).

Isiveržimas į Suomiją buvo apipavidalintas neregėtai triukšmingai ir teatrališkai. Kariuomenė žengė per sieną žygio kolonomis, su Stalino portretais ir išskleistomis vėliavomis. Iškilmingas apsigaudinėjimas pasiekė tokį mastą, kad jau 1939 m. gruodžio 1-ąją, antrąją karo dieną, „Pravda“ be jokios abejonės rašė: *Raudonoji armija įstengs smogti triuškinamą smūgį ne tik suomių vabalui, bet ir tiems, kurie slepiasi už šio vabalo! Tame pačiame laikraštyje buvo pranešama, kad kalbėdama gamyklos mitinge „brokuotoja drg. Kukuškina“ išreiškė tvirtą įsitikinimą, jog „baltagvardietiškam pragarui“, kuriame dvidešimt metų kankinosi suomių darbininkai, atėjo galas...*

Po sovietų bombardavimo degantis Heinolos miestas. 1941 m. birželio 25 d. (p. 365)

Štai kaip, šiuurkščių gatvinio farso stiliumi, pasityčiojamai žviegiant pasidavėliams raševoms, plojant apgautiems ir išgąsdintiems gyventojams, prasidėjo baidi dviejų tautų tragedija.

Stalino suplanuotas „mažas pergalingas karas“ virto sunkiomis, daugiametėmis, kruvinomis skerdynėmis. Sovietinės ir suomių kariuomenės kovos su ilgomis pertraukomis vyko nuo 1939 m. lapkričio 30 d. iki 1944 m. rugsėjo 5 d. Beveik penkerius metus. 1944 m. Maskvoje pasirašytas dokumentas buvo tik „Susitarimas dėl paliaubų“, o taikos sutartis, juridškai įforminusi Suomijos karo su sąjunginėmis valstybėmis pabaigą, pasirašyta 1947 m. vasario 10 d., SSRS aukščiausiosios tarybos ratifikuota tik 1947 m. rugpjūčio 29 d.

Aktyviausi kovos veiksmai iš viso truko ne mažiau kaip aštuonis mėnesius: Žiemos karas (nuo 1939 m. lapkričio 30 d. iki 1940 m. kovo 13 d.), 1941 m. vasaros kampanija (nuo liepos pradžios iki spalio pabaigos), 1944 m. vasaros kampanija (nuo birželio 10 d. iki rugpjūčio vidurio). Raudonosios armijos nuostoliai Sovietų Sąjungos ir Suomijos kare siaubingi. Tikslūs skaičiai nežinomi iki šiol (ir vargu ar galės būti nustatyti vėliau). Duomenys, kuriuos pateikia autoritetingiausias ir „konservatyviausias“ (gerąja šio žodžio reikšme) šaltinis (9), leidžia teigti, kad sovietinės kariuomenės negrįžtamieji nuostoliai – žuvusieji, mirusieji ligoninėse nuo žaizdų, žuvusieji nelaisvėje, dingę be žinios – sudarė daugiau kaip 200 tūkst. žmonių (p. 7–9).

Totalitarinėje valstybėje tirti ir aiškinti praeities įvykius yra tik valdančiosios viršūnėlės ir jos propagandinės tarnaitės teisė. Kaip tik todėl totalitarinės visuomenės istorija visada yra „nenuspėjama“. Stalininės brežnevinės SSRS vadovybei Suomijos karas – tas epizodas, kurį ji mažiausiai norėjo prisiminti. Nei Kremliaus valdovų nusikalstamos užmačiose, nei gėdinguose

Raudonosios armijos pralaimėjimuose nebuvo galima rasti informacijos, „tinkamos auklėti darbo žmones begalinės ištikimybės ir meilės brangiajai komunistų partijai dvasia“. Todėl įsakyta užmiršti. Tad viskas ir užmiršta (p. 10).

Kur kas menčiau ištirtas Sovietų Sąjungos ir Suomijos karo etapas, kuris prasidėjo 1941 m. birželio 25 d. ir suomių historiografijoje imtas vadinti Tėstiniu karu. Totalinio nutylėjimo tradicija ir šiuo atveju turi savo istoriją. Prieš 65 metus ją pradėjo Sovinformbiuras, kuris sovietiniams žmonėms nepranešė nei apie šio karo pradžią, nei (kas jau visiškai keista) apie jo pabaigą! 1941 m. birželio 26 d. Sovinformbiuro suvestinėje pasirodė vienintelė frazė: *Sovietų Sąjungos ir Suomijos pasienyje birželio 26 d. sausumos kariuomenių kovinių susidūrimų nebuvo* (36). Net gerai išmanant sovietinės propagandos žargoną, nepavyktų iš šios frazės padaryti išvados, kad kaip tik tą dieną Suomijos prezidentas oficialiai pareiškė, kad jo šalis stoji į karą su SSRS. 1944 m. rugsėjį Sovinformbiuras nė žodžiu neužsiminė apie ugnies nutraukimą, dėl kurio susitarta rugsėjo 4–5 d., ir rugsėjo 19-osios susitarimą dėl paliaubų (p. 13).

Iliustracijos iš: Mark Solonin „Birželio 25-oji: kvailystė ar agresija prieš Suomiją?“

Užs. Nr. 15

Amerikiečių karikatūra. Užrašas: „Meškos evoliucija!“ 1939 m. gruodis (p. 270)

RA kariai pasiduoda į nelaisvę Tėstinio karo metu (p. 443)

Žmogiškumo kaina

Ritonė ŠALKAUSKIENĖ, Vilnius

Tęsinys. Pradžia Nr. 11

Partizanų palaikų paieška

Padvelkus persitvarkymo vėjams nenumaldomai norėjosi atverti istorijoje nutylėtas žaizdas apie žiauriausiai nužudytus ir išniekintus žmones. Angelė Tamulytė 1988 m. liepos mėn. kreipėsi į Balninkų apylinkės seniūniją dėl leidimo iškasti savųjų – tėvo ir brolio – palaikus ir juos perlaidoti. Po trijų mėnesių tylos sutikimą gavome.

Ukmergės saugumo (NKGB) byloje Nr. 7/103, 134 lape, rašoma: 1945 09 21 Dapkūniškyje Gylis ir Tamulio sodybose rasti 8 banditai. Jie buvo apsupti, pasiūlyta pasiduoti, po to pradėjo atsišaudyti. Pastatai su jais sunaikinti. Juose rasti nušauti 3 banditai, sudegė 5. Paimti 4 automatai, 2 šautuvai, 1 radijo siųstuvas. Tvarė buvo banditų bunkeris. Sudegė 2000 šovinių, o gaisro metu sprogo 12 granatų. Pas nušautus banditus rasta kontrevoliucinių atsišaukimų ir ženklų ant rankovių.

Atpažinti: Tamulis Alfonsas, Augusto, 22 metų, Tamulis Alfonsas, Kazio, 25 metų, Tamulis Augustas, Gylis Alfonsas, 30 metų, Karalius Jonas (bandvadeiva).

Visi jie Alfonso Bagdono grupės dalis.

Žinant šio įvykio aplinkybes, aišku, kad atpažinti tik vietiniai partizanai, o ten pat žuvę partizanai – Adomas Navikas iš Luciūnų kaimo ir Antanas Stimburys iš Kurklių miestelio – neatpažinti.

Matyt, operacijos vykdytojai pasižymėjo nemaža fantazija skaičiuodami šūvius ir granatų sprogimus. Kažkodėl žuvusių ir sudegusių skaičių padidino vienu žmogumi, nes iš tikrųjų buvo 7 aukos. Buvo nušautas Adomas Navikas, išbėgęs iš A. Tamulio klotimo bunkerio. Išbėgo ir Antanas Stimburys, kuris, kaimyno Rapolo Tamulio liudijimu, sugrižo į degantį klotimą. A. Stimburys buvo labiausiai sudegęs ir jį pažinojusieji vargiai galėjo atpažinti. Likimo žymė ar išskirtinumas atkartojant Pilėnų situaciją – dabar Jis įrašytas dviejuose įamžinimo paminkluose: Dapkūniškio ir Kurklių kapinėse.

Partizanų palaikų iškasimas

Praėjus 43 metams nuo skaudaus įvykio, jau niekas negalėjo tiksliai nurodyti tos vietos, kur buvo užkasti išniekintųjų partizanų kūnai. Buvo kelios apytikrės nuorodos. Jas bandėme įvairiai sugretinti. Balninkų aplinka labai pasikeitė, nes nusausintos pelkės, žemos vietos. Su Angele Tamulyte vaikščiojome ir svarstėme, kurgi iš tikrųjų būtų ta vieta ir mokyklos stadione pamatėme S. Šalgunovą. Man spontaniškai kilo mintis – paklausti jo. Paspartinę žingsnius pasisveikinome, prisistatėme, kas esame, ir drąsiai, ryžtingai pasakiau: „Ar galiu Jūsų kai ko svarbaus paklausti? Manau, kad tik Jūs vienas tegalite atsakyti į mano klausimą? Nustebęs ir atvirai žiūrėdamas sako: „Prašau, koks reikalas?“ Atsakiau: „Prašyčiau parodyti vietą, kur yra užkasti 1945 09 21 Dapkūniškyje nužudytų partizanų palaikai?“

S. Šalgunovas kiek sutriko, veidas pasikeitė. Gal netikėtus klausimas? Aiškino, kad operacijai vadovavęs Poliakovas, o jis buvęs tik jo pavaduotojas bendriems reikalams. Sunku esą jam atsiminti, jau daug metų praėjo. Apytiksliai žinaš vieta, kur buvo laidojama. Paskui prisiminė žmones, kurie „palaidojo“ dapkūniškiečius kankinius. Tai buvę V. Širvinskas, A. Goštautas ir S. Razmaratas. Patarė nueiti ir pasikalbėti su jais. Mes primygtinai prašėme parodyti tą vietą. Kiek pavaikščioję po mokyklos stadioną, priėjome prie krašto. S. Šalgunovas drebančia ranka nurodė nemažą piktžolių užvaldytą ir šiukšlių primestą plotą, kuriame galėtų būti nužudytųjų palaikai. Nuoširdžiai padėkojome. Mums atsisveikinant jis tarstelėjo žodžius: „Už aciū neatbūsi, į krikštynas reiks pakviesti“. (Apytikriai tą vietą buvo nurodžiusi ir viena mokytoja.) O užkasti išniekintus partizanų kūnus privertė tris jaunos balninkiečius vyrus, vengiančius sovietinės karinės tarnybos. Bandėme kalbėtis su S. Razmaratu. Bet jis nesileido į jokiais kalbas, motyvuodamas, kad nieko nežinaš, neatsimėnėš. Nuvykome pas V. Širvinską. Vaclovas Širvinskas kalbėjo paprastai, nepatogiai jautėsi dėl tokios jam tekusios nemalonios

Balninkiečių Laisvės kovotojų rinktinės Jono Karaliaus būrio partizanai 1945 m. Iš kairės sėdi: Alfonsas Tamulis-Žaibas iš Dapkūniškių k., Albinas Leita-Omas iš Vargulių k., Jonas Karalius iš Pabaldonės k., neatpažintas; stovi: neatpažintas; Alfonsas Gylis iš Dapkūniškių k., neatpažintas; Alfonsas Tamulis iš Dapkūniškių k., neatpažintas

pareigos. Atvažiavus prie mokyklos jis rodė beveik tą pačią vietą. Nors kiek suabejojo, ar tikrai dapkūniškiečius palaidojo.

Palaikų iškasimo dieną vėl pasikvietėme V. Širvinską. Nekviestas atėjo ir S. Šalgunovas, kad dar kartą patikslintų numanomą vietą. V. Širvinskas jau geranoriškai per Stasį Ališauską (atsakingą už kolūkio techniką) susitarė su traktorininku, kad nukastų viršutinį žemės sluoksnį. Vos pradėjus kasti, atvyko kolūkio pirmininkas, uždraudė tai daryti ir kategoriškai traktorininkui įsakė išvažiuoti. Tada aš, mano sesuo Gina ir Angelė Tamulytė su vyru kasėme kastuvais. Pakasėje piktžolių užkariant plotą (gal 2x3 m.), temstant išvažiuovome. Rytąus dieną anksčiau rytą apie 6 val. pradėjome vėl kasti. Nebeatėjo žadėjusieji padėti kasti ir kiti balninkiečiai. Viena balninkietė, eidama iš pieninės, domėjosi mūsų keistu darbu ir skatino ieškoti technikos. Dabar man paprašius, pirmininkas paaiškino, kad galime kasti, nėra kliūčių ir galiu susitarti su traktorininku. Taip ir padarėme. Traktorius kasė, o mes sekėme ir tikrinome. Aptikę pirmojo žmogaus kaulus, apsidžiaugėme ir ten žemę nuodugniai perkasėme ir peržiūrėjome. Traktorius kasė toliau. (Iš miestelio buvo atbėgęs nedidelis berniukas pasmalsauti. Nustebo pamatęs žmogaus kaukolę). Maždaug už trijų metrų nuo pirmųjų palaikų aptikome kitų vyrų kaulus. Topolio šaknis buvo persikverbusi per vieną žmogaus kaukolę. Surinkome dar trijų vyrų palaikus. Vis dar kasinėjome, ieškojome, bet daugiau palaikų neberadome.

Po pietų prie mūsų trijų (Angelės Tamulytės, jos vyro Stasio ir manęs), dar ieškančių žmonių palaikų, atėjo aplankyti mokytojas M. Kulakauskas, o vėliau – vienas iš S. Razmarato sūnų.

Toje vietoje, kur daugiausiai radome žmonių kaulų, tą pačią dieną pasodinome žydinčių chrizantemų, o po metų du ažuoliukus, kurie dabar gražiai išaugę. Šiais metais gerų rankų apgenėti, rodos, ir jie džiaugiasi atskleista paslaptimi – iškeltais iš užmaršties žmonėmis. Liko vienas rūpestis – nuolat prižiūrėti aplinką.

Perlaidojimas

Kai nužudytųjų žmonių palaikai buvo surasti, nors ir neįvardinti, daugelio žmonių baimė išsisklaidė. Partizanų palaikų katalikiškos, iškilmingos laidotuvės vyko sklandžiai ir gražiai. Pagrindiniai pagalbininkai atvyko iš Ukmergės – ? Rapolas ir Balys Čereškos (Balys – brolis Karolio Čereškos, žuvusio Juodpurvių miško bunkeryje), siūlydami specialiąją laidotuvių mašiną, ažuolinį laikiną kryžį. Jie pirmieji suklupo pasimelsti prie karsto su partizanų palaikais mano tėvų namuose Dapkūniškų kaime.

Balninkų bažnyčios varpams skambant,

Vienas iš palaikų iškasimo momentų. Iš kairės Ritonė Šalkauskienė ir Angelė Tamulytė

laidotuvių kortežui įvažiuojant į miestelį, sutikome šaligatviu einantį sulinkusį Sevelijų Šalgunovą. Mintyse dėkoju ir jam, kad keičiasi žmogaus širdis. Jis atvedė ten, kur buvo paslėpti nužudytųjų palaikai, retas iš tokių „veikėjų“ tam ryžosi. Prie bažnyčios laukė minia žmonių. Visi neįprastai pasitempę, gražūs. Rodos, kiekvienas pasiruošęs įsiliesti į naujai besiveriančią Nepriklausomybę, pasisemti kankinių ištvermės ir pasiaukojimo. Buvo labai miela ir gera širdyje. Bažnyčia pilna žmonių, kaip vaikystėje per atlaidus. Balninkiečiai gražiu savo įpročiu nuoširdžiausiai giedojo psalmes, meldėsi. Šv. Mišias laikė parapijos kunigas Jonas Girdzevičius. Po šv. Mišių laidotuvių eiseną pajudėjo gimtųjų Dapkūniškių link. Trumpai stabtelėjome prie palaikų iškasimo vietos. Sugiedojo Lietuvos himną ir „Amžinąjį atilsį“.

Neįprasta rimtis buvo ir Dapkūniškiuose. Susirinkę prie kapinių žmonės laukė sugrižtančiųjų. Turbūt pats dangus krūptelėjo, kai buvo atidengtas karstas ir visų akys susmigo į patamsėjusius tikrųjų kankinių kaulus. Kapo duobę pašventino kunigas Jonas Girdzevičius.

Prie kapo duobės susigraudinęs ir su gilia pagarba atsisveikino su broliais partizanais balninkietis partizanas R. Kazlas. Kalbėjo Anykščių politinių kalinių bei tremtinių draugijos pirmininkas. Vos sulaikydama

ašaras dalijosi skaudžiomis mintimis Angelės Tamulytės lagerio draugė Monika Dausienė. Kalbantieji pabrėžė, kad tai pirmas toks stalinizmo aukų kapas mūsų žemėje, pagerbiant mūsų didvyrius, paaugojusius gyvybes už savo tėvynę, už savo valstybę bei patriotinius idealus.

Tai buvo 1988 m. spalio 22 d., kai Vilniuje vyko Pirmasis Sąjūdžio suvažiavimas. Ten tik buvo kalbama apie šiuos dalykus, kurie jau realiai vyko čia.

Taip ši data įsirašė Dapkūniškių kaimo ir visos Balninkų parapijos žmonių gyvenime. O man ji brangi dar ir todėl, kad įvykdžiau savo Tėvelio norą – deramai, katalikiškai palaidoti mūsų kaimo šviesiausias asmenybes. Tai, ko jis negalėjo atlikti – padariau aš, jo dukra. Tai išskirtinė diena mano gyvenime, kai pats dangus tvarkė ir vedė. Vakarop atsisveikindama su artimaisiais džiaugiausi visų pakilia nuotaika ir viltingais ateities lūkesčiais. Palikau Dapkūniškių kapines, nušviestas degančių žvakių šviesos, o Vilniuje radau pilnutėlę Katedros aikštę žmonių iš visos Lietuvos ir vieningai skanduojančią „Lie- tu- va, Lie- tu- va.“

Ir šiandien šiose kapinaitėse nuolat pagerbiamas perlaidotų partizanų kapas. Vėlinių ar Tėvo dienos proga kapas skęsta gėlėse ir žvakių šviesoje. Jų liepsna tarsi išsako artimųjų meilę ir padėką DIDVYRIAMS.

Pabaiga

Iš kairės pirmoje eilėje: Mykolas Karalius, Levutė (Karalytė) ir Stepas Stankevičiai, Aldona Raupelienė (Tamulytė), Stanislava Šidlauskienė (Karalytė) su dukromis Aldute ir Daivute; antroje eilėje: partizanas R. Kazlas, R. Čereška, Angelė Tamulytė su vyru Stasiu Grišku, Apolonija Šnyrienė

Lietuvos kultūros ir mokslo veikėjai prieštarauja svarbiausių paveldo ir etninės kultūros institucijų naikinimui

Birželio 7 d., žinomi Lietuvos kultūros ir mokslo veikėjai išplatino viešą kreipimąsi į Lietuvos Respublikos Seimą, kuriame išreiškia savo susirūpinimą ir nepritarimą siūlymui panaikinti Valstybinę kultūros paveldo komisiją ir Etninės kultūros globos tarybą.

Ragina šį klausimą spręsti Lietuvos paveldo, lietuvių gyvosios etnokultūros plėtojimo galimybių gausinimo ir stiprinimo, o ne mažinimo, menkinimo ir naikinimo linkme.

Tarp pasirašiusių kreipimąsi yra Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos pirmininkas, ekologas prof. dr. Romas Pakalnis, rašytojai Marcelijus Martinaitis ir Jonas Mikelinskas, Vytautas V. Landsbergis, dainininkės Veronika Povilionienė ir Aistė Smilgevičiūtė, kompozitorius Laimis Vilkončius, aktorius Tomas Vaišietis, europarlamentarė Radvilė Morkūnaitė, visa eilė garsių mokslininkų: hab. dr. Viktorija Daujotytė, prof., habil. dr. Romualdas Grigas, akademikai Zigmas Zinkevičius, Antanas Tyla; profesoriai Bronislovas Genzelis, Steponas Ašmontas, Ona Voverienė, Krescencijus Stoškus, Juozas Pabrėža ir kiti.

Šių metų birželio 1 d. Seimo Valdybos darbo grupės vardu Seime buvo įregistruotas įstatymo projektas Dėl Lietuvos Respublikos valstybinės kultūros paveldo ir etninės kultūros tarybos įstatymo, kuriuo numatoma sujungti dvi Seimui atskaitingas institucijas: Etninės kultūros globos tarybą (EKGT) ir Valstybinę kultūros paveldo komisiją (VKPK), įsteigiant vieną mišrią instituciją – Valstybinę kultūros paveldo ir etninės kultūros tarybą.

Nepaisant Seimo švietimo mokslo ir kultūros komiteto nepritrimo tokiai reorganizacijai bei daugkartinių etnokultūrininkų ir kitų kultūros sričių veikėjų bei visuomeninių organizacijų raštų ir pareiškimų, jog šių dviejų itin jautrias ir svarbias Lietuvos kultūros sritis – paveldą ir etninę kultūrą – atstovaujančių institucijų sujungimas tik susilpnintų jų veikimą ir įtaką tiek paveldo, tiek ir etninės kultūros srityse.

Kreipimąsi pasirašiusieji teigia, kad vietoje panaikinti siūlomų EKGT ir VKPK siūloma sukurti naują hibridinę instituciją Valstybinę kultūros paveldo ir etninės kultūros tarybą būtų nepajėgi aprėpti ir priimti kompetetingus sprendimus ir

paveldo, ir etninės kultūros politikos srityje, nes:

- nebeturės regioninių Tarybos padalinių 5-iose Lietuvos etnografiniuose regionuose (būtent per juos įgyvendinama etnografinių regionų kultūros globa);

- ją sudarys tik 12 narių (vietoj 21 EKGT nario ir 12 VKPK narių), kurie savo veikla turės aprėpti visas Lietuvos paveldo ir etninės kultūros sritis;

- jos nariais galės būti tik mokslo ir studijų institucijų atstovai, o visuomeninės organizacijos ir kitos Lietuvos paveldo ir etnokultūros srityje veikiančios institucijos bus nušalintos;

- jos funkcijos bus susiaurintos iki siūlymų bei informacijos teikimo vien Seimui, kai dabar Taryba ir Komisija siūlymus dar teikia Vyriausybei, kitoms valstybės institucijoms, informuoja apie iškilusias problemas visuomenę.

„Slapčia ir skubiai pateiktas ir skubos tvarka į Seimo dienotvarkę įtraukti bandomas abiejų institucijų sujungimo projektas yra nepagrįstas jokiais ekonominiais skaičiavimais, net nebuvo pabandyta įrodyti ar konkrečiais rodikliais pagrįsti nuomonę, kad toks dviejų savarankiškų

aukščiausių Lietuvos kultūros paveldo ir etninės kultūros ekspertinių institucijų panaikinimo ir mišrios paveldo-etninės kultūros tarybos steigimo įstatymas duos kokią nors apčiuopiamą naudą“, – sako EKGT narys, etnologas Jonas Vaiškūnas.

Tiek paveldosaugininkai, tiek ir etninės kultūros globos ekspertai yra įsitikinę, kad materialaus ir nematerialaus paveldo apsaugos sujungimas į vieną, dėl visiškai savo esmės skirtingos puoselėjamų vertybių metodikos, bus pražūtingas menkliau išplėtotai nematerialaus paveldo puoselėjimo sričiai. Juk neveltui nematerialiam ir materialiam paveldui yra skirtos net ir atskiros UNESCO konvencijos.

„Tautinės savimonės ir etnokultūrinių vertybių gyvybingumo globa negali būti prilyginama vien paveldo apsaugai, nes ji reikalauja ypatingo dėmesio ir visiškai kitokių nei paveldosaugoje puoselėjimo metodų, todėl yra būtina išsaugoti Etninės kultūros globos tarybą ir Kultūros paveldo komisiją, kaip savarankiškas institucijas“, – teigia Etninės kultūros globos tarybos pirmininkė doc. dr. Dalia Urbanavičienė.

„Vorutos“ inform.

Muziejus laikraštys Nr. 20 (177)

Plaketės – muziejų bendravimo simbolis

1977 m. Maskvoje įvyko II-oji Tarptautinės muziejų tarybos konferencija. Joje buvo nuspręsta minėti Tarptautinę muziejų dieną. Nuo 1978 m. ši šventė gegužės 18 d. minima 150 šalių. Rengiamos atvirų durų dienos, konferencijos. Tarptautinės muziejų dienos iniciatorius – ICOM (Intennacional Council of Museums – Tarptautinė muziejų Taryba). Kiekvienais metais parengiamos specialios temos. Pavyzdžiui 2010 metų tema buvo „Muziejai socialinės harmonijos labui“. Dabartiniu metu be tarptautinės Muziejų dienos labai išpopuliarėjo ir tarptautinis renginys „Naktis muziejuje“. Jos rengiamos ir daugelyje Lietuvos muziejų gegužės mėnesį.

Trakų istorijos muziejus 2011 m. gegužės 20 d. jau šestą kartą organizuoja renginį „Naktis muziejuje“, kuris vyksta Trakų salos pilyje. Pažymint tarptautinę Muziejų dieną yra gera proga paminėti ilgametį Trakų istorijos muziejaus bendradarbiavimą su Lenkijos muziejais.

Itin glaudūs ryšiai nuo 1998 m. sieja mūsų muziejų su Olštyno Varmijos ir Mozūrų muziejumi. Kolegos muziejaininkai keičiasi patirtimi muziejininkystės srityje, aptaria bendrų projektų

Plaketės su Trakų, Olštyno Varmijos ir Mozūrų muziejus bei Malborko pilių atvaizdais. Nuotraukos Oleg Ševeliov.

rengimą. Toks bendras projektas su Olštyno Varmijos ir Mozūrų muziejumi įgyvendintas 2010 m., minint Žalgirio mūšio 600-ąsias metines. Šiam jubiliejiniui įvykiui paminėti vykdytas bendras projektas – paroda „Žalgirio mūšio laikmečio monetos“. Numizmatikos paroda, kuriai monetos ir medalius paskolino Trakų istorijos muziejus bei kolekcininkas S. Žukauskas, keli Lenkijos muziejai, buvo atidaryta Olštyno pilyje 2010 m. gegužės 4d., o rudenį, spalio 6 d. – Trakų salos pilyje.

2003 m. vasarą pasirašyta sutartis su Malborko pilimi – muziejumi. Šis objek-

tas 1997 m. įtrauktas į UNESCO pasaulinio kultūros paveldo sąrašą. 2011 m. Malborko pilyje – muziejuje numatyta atidaryti Trakų istorijos muziejaus parodą „Sidabro dirbiniai, puošti monetomis ir medaliais“.

Abiejų Lenkijos muziejų Malborko ir Olštyno bendradarbiavimo su Trakų istorijos muziejumi pavyzdys – bendras projektas, pradėtas 2009 m. Trakų istorijos muziejaus direktorius Virgilijus Poviliūnas pasiūlė įamžinti muziejų bendradarbiavimą plaketėse, kurių averse ir reversuose Trakų salos pilies bei partnerių, muziejų – pilių vaizdai.

Muziejų partnerių direktoriai pritarė šiai minčiai ir Trakų istorijos muziejaus užsakymu buvo pagamintos plaketės. 2010 m. Olštyno Varmijos ir Mozūrų muziejus ir Malborko pilis – muziejus pagamino savo plaketes, skirtas bendradarbiavimui.

Plaketė, išleista Varmijos ir Mozūrų muziejaus Olštynė, yra žalvarinė, kvadratinė 53x53 mm skersmens. Jos vienoje pusėje pavaizduota Olštyno pilis, viršuje tekstas: MUZEUM WARMII I MAZUR W OLSZTYNIE, kitoje – Trakų salos pilies panorama ir užrašas: TRAKŲ ISTORIJO MUZIEJUS. Plaketė yra

kvadratinėje medinėje dėžutėje, kurios vidinėje sienelėje priklijuotas užrašas su tekstu lenkų kalba apie Olštyno ir Trakų muziejų draugystę ir bendradarbiavimą.

Plaketė, išleista Malborko pilies – muziejaus, yra sidabrinė, kvadratinė, 70x70 mm skersmens. Vienoje pusėje pavaizduota Malborko pilis iš paukščio skrydžio perspektyvos ir įgilintas tekstas: MUZEUM ZAMKOWE MALBORK. Kitoje pusėje Trakų salos pilies panorama ir įgilintas tekstas: ISTORIJO MUZIEJUS TRAKAI. Abi pusės tonuotos. Plaketė yra stačiakampėje žalio aksomo dėžutėje su balto šilko vidiniu dangčiu.

Šiuolaikinis muziejus – tai ne tik ekspozicijos. Trakų istorijos muziejus kviečia lankytojus į organizuojamus gyvosios istorijos renginius ir šventes, siūlo suaugusiems ir vaikams edukacinę programą susipažinti su viduramžių karyba.

Muziejininkas Saulius Zalus

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Muziejus laikraštys Nr. 21 (178)

Leidiny „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nutarimai (Konstitucija)“

Po pirmojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo Lietuvos ir Lenkijos padėtis buvo labai sunki. Baro konfederacija pralaimėjo, šalyje šeimininkavo Rusijos kariuomenė. Į Varšuvą atėjusi Rusijos, Austrijos ir Prūsijos ambasadoriai diktavo savo sąlygas. 1773 m. kovo 19 d. Varšuvoje darbą pradėjo seimas, suauktas trijų šalių ambasadorių įsakymu. Okupantams reikėjo, kad seimas pripažintų ATR padalijimą, be to reikėjo sudaryti su Lietuvos – Lenkijos Respublika taikos sutartį. Tai ir buvo padaryta.

Per penkerius konfederacinių karų metus valdžia šalyje iširo, todėl kilo reikalas valstybės gyvenimą sutvarkyti. Kaip malonę Stanislovas Augustas gavo iš Rusijos valdovės Jekaterinos II teisę padaryti kai kurių administracinių pakeitimų. Nors visi anarchijos pradmenys pasiliko, buvo padaryta ir eilė pakeitimų. Vienas tokių – buvo suorganizuotas lig šiolei nebuves centrinės valdžios organas, pavadintas Nuolatine Taryba, kurią sudarė 18 senatorių ir 18 atstovų; 2/3 jų turėjo būti lenkai ir 1/3 lietuviai. Kiekvienas ordinarinis seimas (jis susisirkdavo kas

2 metus) pusę tarybos narių turėdavo pakeisti naujais arba perrinkti iš naujo. Visa Taryba buvo padalinta į 5 departamentus (kiekvienas jų vykdė atskiras funkcijas) – karo, iždo, užsienio, policijos, arba administracijos, ir teisingumo. Buvo paliktos taip pat Čartoriskųjų įsteigtos karo ir iždo komisijos, kaip vykdomieji organai; Nuolatinė Taryba visą veikimą turėjo tik prižiūrėti, aiškinti įstatymus ir spręsti kylančius konfliktus.

Visi seimo priimti dokumentai 1775 m. buvo išleisti Varšuvoje, J. K. Mci ir valstybės leidykloje prie Piorų vienuolyno. Dokumentų rinkinį sudaro dvi dalys: Nepaprastojo Varšuvos seimo vieša konstitucija (du tomai) ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Konstitucija Nepaprastajame Varšuvos Seime. Pastarąją dalį neseniai įsigijo Trakų istorijos muziejus. Pilnas pavadinimas: Lietuvos D. K. nutarimai Nepaprastajame Varšuvos seime, pradėta 1773 m. kovo 19 d., o 1775 m. kovo 11 d. baigta. Priimta. Varšuva, 1775. (Konstytucje W. X. Litewskiego na seymie extraordinarynym Warszawskim w Roku 1773. Kwietnia 19. Dnia zac-

Leidinio „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nutarimai Nepaprastajame Varšuvos seime“ titulinis lapas. V.Neliubino nuotr.

Leidinio pirmojo puslapio fragmentas.

zėtym, a w Roku 1775. Kwietnia 11. Dnia skonczonym. UCHWALONE. W Warszawie, 1775. w Drukarni J. K. Mci y Rzeczypospolitey u XX. Scholarum Piarum).

Seimo nutarimai gražiai įrišti. Kietame viršelyje su odiniais kampais ir nugarėle yra išspausinta INTR. M.HOFFMAN. Be abejo, INTR yra pirmosios lenkų kalbos žodžio introligatornia (knygrišykla) raidės. Toliau nurodoma knygrišyklos savininko pavardė. Viršeliai yra gana nauji, ypač gerai atrodo odinė jų dalis, todėl tikėtina, kad šie seimo nutarimai įrišti jau mūsų laikais, galbūt, Mareko Hoffma-

no knygrišykloje, Mazovijos vaivadijoje, Lenkijoje.

Dokumentų rinkinyje pateikta nemažai seimo sprendimų, susijusių su Aukščiausiojo Tribunolo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje veikimu, teismų išdėstymu, LDK dvasininkija, privilegijų patvirtinimu Lietuvos totoriams ir žydams, Lietuvos artilerija ir kitais klausimais. Keliose vietose minimi ir Trakai, Trakų vaivadija.

Bendri Lenkijos – Lietuvos seimų konstitucijos (nutarimai) buvo spausdinami nuo 1543 m. po kiekvieno seimo. LDK skirti nutarimai dažniausiai buvo spausdinami atskirai ir išsiuntinėjami vaivadijų pareigūnams. Suvestiniai Konstitucijų leidimai buvo spausdinami retai ir yra bibliografinės retenybės.

Trakų istorijos muziejaus direktoriaus pavaduotojas V. Narvidas

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

1941 m. Birželio sukilimo istorija**Ričardas ČEKUTIS, Vilnius**

Atkelta iš 1 p.

Pasirengimas

Lietuvių aktyvistų fronto (LAF) Kauno štabui birželio 23 d. ryte paskelbus apie Lietuvos nepriklausomybės atstatymą, Vilniuje reikėjo nedelsiant sukilti prieš sovietus. Vilniaus sukilėlių laukė atsakinga pareiga išsaugoti nesugriautą miestą, susiklosčius palankioms aplinkybėms, sėkmingai išsivaduoti iš sovietinės valdžios, priešų dalinių, atkurti mieste lietuvišką savivaldą.

Sukilimą prieš sovietinius okupantus suplanavusius, parengusius, LAF Vilniaus štabo pagrindinius organizatorius – Lietuvos kariuomenės gen. št. mjr. Vytautą Bulvičių (LAF Vilniaus štabo viršininkas, ginkluoto tautos sukilimo pradininkas), kpt. Juozą Kilių (LAF Vilniaus štabo viršininko pavaduotoją), kpt. Joną Vabalą, kpt. Izidorių Andriūną, lt. Juozą Sadzevičių, lt. Leoną Žemkalnį, lt. Joną Valkiūną, lt. Balį Puodžiūną, mokytoją Antaną Skripkauską, mokytoją Stasį Mockaitį, advokatą Aleksą Kamantauską, ekonomistą Joną Morkūną, ekonomistą Antaną Petkeli, teisininką Vladą Nasevičių, teisininką Mykolą Naujokaitį (jį suėmė balandžio 11 d.) ir kitus – NKVD areštavo 1941 m. balandžio–birželio mėnesiais, iki karo pradžios). Smarkiai priešų apardytame LAF Vilniaus štabe, vadovybėje, atsirado ryžtingų sukilėlių, pakeitusių areštuotus vadus.

Dar 1940 m. lapkričio pradžioje Vilniaus universitete susitikus seniems bičiuliams mjr. V. Bulvičiui ir M. Naujokaičiui, mjr. V. Bulvičius, LAF Vilniaus pogrindžio štabo vadas ir karinės dalies organizatorius bei viršininkas, pakvietė teisininką Mykolą Naujokaitį vadovauti LAF Vilniaus rezistencinio štabo civiliniam sektoriui. Mjr. V. Bulvičius papasakojo apie planuojamą pogrindžio kariškių organizaciją, štabo struktūrą. Štabą sudaro jis ir keturi karininkai, kurie turi savo pavaduotojus su ryšiais, grandimis pulkuose. Susitarta, kad M. Naujokaitis-Kumpis bus Vilniaus štabo ryšininkas ir su Kauno štabu.

Lapkričio pabaigoje M. Naujokaitis į Vilniaus pogrindžio centrą pakvietė dirbti Vilniaus universiteto Teisės mokslų fakulteto prodekaną docentą Stasį Žakevičių-Žymantą, kuris mieliai sutiko ir pasiūlė susitikimams naudoti savo kabineto bibliotekos reikalui esant, pakeisti M. Naujokaitį. Pavaduotoju pogrindžio civilinio štabo reikalams M. Naujokaitis pasirinko studentą mediką Joną Neverauską. Tuo laiku, 1940 m. lapkritį, prof. S. Žakevičius-Žymantas buvo civilinio štabo patarėju. Netrukus užmegzti ryšiai su Kaunu, Alytumi, Trakais, Kaišiadorimis. Su mjr. V. Bulvičiumi nuolatos buvo aptariami ginkluoto sukilimo, pagal aplinkybes – visiško Lietuvos išlaisvinimo reikalai. Buvo renkamos žinios apie Vilniaus strateginius objektus (geležinkelį, tiltus, autobusų stotį, kalėjimą), ginkluojamasi, ieškoma transporto priemonių.

Pradžia

Sovietinių okupantų NKVD ne visus Lietuvių aktyvistų fronto Vilniaus sukilėlių vadus išaiškino ir suėmė. Vilniaus universitete birželio 23 d. susirinko apie 20 Vilniaus pogrindžio sukilėlių, kurie sudaro Vilniaus ginkluoto sukilimo vyr. vadovybę: docentas S. Žakevičius-Žymantas, Algirdas Gustaitis (Vytautas Rimkus), Jurgis Noreika, Jonas Neverauskas, Vytautas Neverauskas, Vilniaus miesto apsaugos būrio vadas A. Valeška ir kiti. Partizanų vadovybė nutarė sukilti birželio 23 dieną, 19 val. Pasirinktas toks laikas, kai prie Vilniaus artėjo Vokietijos kariuomenė, o raudonarmiečių daliniai, NKVD, kartu su sovietiniais pareigūnais skubiai išvyksta, bėga rytų kryptimi.

LAF Vilniaus sukilimo vadovybė nutarė: laikina Vilniaus sukilėlių vyr. būstine (kitaip dar vadinta „komendantūra“) pasirinktas Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dekanatas. Vienas sukilimo sostinėje organizatorių LAF narys, Teisės fakulteto dekanas prof. Stasys Žakevičius-Žymantas vadovauti sukilimui pasiūlė studentą, veiklų Vilniaus

Lt. Juozas Sadzevičius

universiteto bibliotekos darbuotoją LAF narį Algirdą Gustaitį (Vytautą Rimkų). Pirmuoju puolimu užimti visame Vilniuje milicijos nuovadas, geležinkelio stotį, radiją, aerodromą, tiltus, pagrindinius kelius, išlaisvinti politinius kalinius ne tik iš kalėjimų, bet ir iš traukinių Vilniuje ir Naujojoje Vilnioje. Kovinių grupių vadams suderintos veikimo vietos. Vienas svarbiausių tikslų buvo perimti administraciją. Sukilimo slaptažodis – „Gedimino kalnas“.

LAF Vilniaus štabo vada S. Žakevičius-Žymantas ir A. Gustaitis surašo, suredaguoja ir vilniečiams išplatina atsišaukimą apie sukilimą. Atsišaukime buvo rašoma apie „<...> nepriklausomybės atkūrimą bei Lietuvos Laikiniosios vyriausybės sudarymą Kaune ir raginama Vilniuje pradėti sukilimą prieš bolševikus, padėti vokiečių kariuomenei ir bendradarbiauti su ja.“ Virš Universiteto – miesto sukilimo centro – dar gerokai prieš 19h iškelta lietuvių valstybinė trispalvė vėliava.

Sukilimui, bendrai vilniečių nuotakiai buvo svarbus Lietuvos valstybinės vėlavos iškėlimas Gedimino kalne. Sukilėlio liudininko aprašomas birželio 23 d. pavakarės džiaugsmo vaizdelis: „<...> Laukiame pasirodant trispalvės. Sakė, kad dvyliką valandą, paskui valandą vėliau, bet kalne nieko nesimatė, o mieste dar bėgo sovietai. Pavakarėm mes žiūrėjome. Tiesiog neįtikėtina atrodė. Visų galvos nukrypo kalno link. Aukštai ir išdidžiai plėvėsavo jinai. Mieste dar tebebuvo pavojaus, o mūsų širdyse didis didis džiaugsmas.“

Po sovietinės invazijos 1940 m., studentija pasitraukia iš aktyvesnės visuomeninės veiklos, kad išsaugotų nesužalotą lietuviškos inteligentijos branduolį, kauptų jėgas pogrindžio darbui, tėvynės išvadavimui. Todėl enkavėdistai sekėdavo besibūriuojančius studentus, gaudė pačius veikliausius organizatorius, grasino, persekiojo, trėmė. Net birželio 22 d., paskelbus apie karo pradžią, čekistai dar spėjo suimti ir išvežti tris studentus. Birželio 23 d. popietę Universiteto centriniuose rūmuose susirinkusiame sukilėlių partizanų štabe dalyvauja daug studentų, asistentų, policininkų. Vėliau, po miestą pasiskirstę būriais, iki pat antradienio, 24 d. ryto, kada pasirodė pirmieji vokiečių motociklai ir tankai, apsiginklavę revolveriais, saugojo ginklų sandėlius, gynė raudonarmiečių plėšiamus sandėlius, krautuves.

Sunkiausiai sekėsi pulti ir iš sovietų perimti geležinkelio stotį. Prireikė pastiprinimo. NKVD daliniai geležinkelio stotį sustiprintai saugojo turbūt dėl to, kad traukiniais jie patys stengėsi ištrūkti, o gal ir todėl, kad vykdė įsakymą išvežti Rusijon politinius kalinius.

Daugelyje prisiminimų teigiama, kad drąsiausiai, ryžtingiausiai kovoje Vilniaus aukštųjų mokyklų studentai. Pradžioje kovėsi gatvėse, aprūpindavo kitus ginklais, šoviniiais, po sukilimo ėjo policininkų pareigas, susiformavus pastovesnei policijai, studentai paskirti tvarkyti pramonės ir prekybos reikalus.

Kautynės

Šiame kontekste svarbūs sostinės sukilėlių partizanų veiklą apibūdinantys Vilniaus

Kpt. Izidorius Andriūnas

miesto apsaugos būrio vado A. Valeškos pateikti duomenys. Jų būrys kūrėsi jau birželio 22 d., sukilo – 23-ąją. Sukilėlių būrio štabavieta pasirinkta Rotušė: „<...> Apie 16 val. į Senąją Rotušę, kuri dėl savo dominuojamos vietos miesto susisiekimo keliams, buvo pasirinkta apsaugos būrio centru, ėmė didesniais kiekiais rinktis žmonės. Galėjai čia pamatyti ir valdininką, ir studentą, ir gimnazijos mokinį, ir karį. Ypatingą kategoriją sudarė buvę saugumiečiai, kurių nemaža bolševikų laikais buvo įsitaisę kelnieriais restoranuose; atsiskubino jie tiesiog iš darbo – frakuoti ir smokinguoti!..“ Svarbiausi sukilėlių tikslai: „<...> sutrukdyti bolševikams įsitvirtinti Vilniuje ir demoralizuoti juos savo veiksmais, jų tarpe skleisti paniką apie vokiečių desantininkus, apsaugoti nuo sovietų gyventojų turto plėšimą, trukdyti galimą sabotажą, neleisti nutrukti gamybai, palaikyti mieste tvarką.“

Jau 23 d. pavakare ir vakare sukilėliai pradeda pavieniui šaudyti, nuginkluoja pirmą milicininką. „<...> 20 val. buvo užimtos strateginės vietos mieste ir apylinkėse, paimtas kontrolėn paštas. Šūviai ėmė traukti Antakalnį, nuo Trijų kryžių ir Gedimino kalnų, Didžiojoje, Trakų gatvėse ir daugelyje kitų miesto vietų. Birželio 23–24 d. kiekvienas bolševikų kariuomenės judėjimas mieste buvo smarkiai apšaudomas.“

Atkakliai kautasi dėl 5-osios milicijos (policijos) nuovados: „<...> kelis kartus ėjo iš rankų į rankas. Štabe, kur vienu metu tebuvo pasilikę aštuoni žmonės teko išgyventi šurpų momentą, gavus pranešimą, kad būstinė supama iš kelių pusių; tačiau puolimas sulaukytas gretimose gatvėse. Auštant reikšmingesnėse vietose, prie sandėlių, įmonių, fabriko, kur buvo galima tikėtis plėšimų ar sabotažo (pvz., prekių stotyje, aviacijos sandėliuose), stovėjo mūsų sargybos.“

Pasakoja nežinomas Vilniaus sukilėlis: „Pirmadienį iš ryto laiškininkai (ir kiti sukilėliai) jau turi ginklų, susitarę su Universiteto partizanais, ruošia kryžminę ugnį Didžiojoje ir Šv. Jono gatvėse. [Vokiečiams] bombardavus Kirtimus, buvo numatyta, kad bolševikai iš Kirtimų trauksis, o jiems pasitraukti kito kelio nebus kaip tikėtai per miestą, ir važiuos pro Rotušę, Didžiąją gatvę, Pilies ir Vrublevskio gatvėmis į Antakalnį. Dešinėje Trijų kryžių kalnas. Jame buvo įsitvirtinę stiprus partizanų dalinys. Kulkosvaidžiais, automatiniais šautuvais pradėjo pulti visą šitą [bolševikų] sunkvežimį vorą. Pats mačiau, vorą buvo daug nušautų. Vairuotojai nušauti, o sunkvežimiai viens ant kito griuvo. Šaudė į nedengtuose sunkvežimiuose besančius karius – iškritę po ratais gulėjo.“

Iš visų svarbesnių miesto strateginių vietų gautos žinios, kad sukilimas pavyko. Vilnius pačių lietuvių sukilėlių karių ir partizanų, dar nepasirodžius vokiečių kariuomenei, išlaisvintas.

Paryčiui, švintant, sovietinės kariuomenės daliniai baigė trauktis iš sostinės. Tačiau, birželio 24 d., 4 val. ryte, grupelė raudonarmiečių dar saugojo radijo stotį. 13 sukilėlių iš 1 policijos nuovados susitvarkė su sovietiniais sargybiniais. Svarbiausia, reikėjo pradėti radijo transliaciją. Sukilėliai partizanai jau ruošė programą. Tačiau tuokart nepasisekė radiofono sujungti su radijo stotimi. Nežinomo sukilėlio išpūdziai: „<...>

Tada prabyla garsiakalbiai. Transliuojama tik miestui. Miesto gyventojai kviečiami laikytis drausmės ir iškabinti tautines lietuvių vėliavas. Visais miesto aikščių garsiakalbiais nuskamba Lietuvos himnas ir visame mieste iškeliama lietuviškos vėliavos.“

Sukilėlių vadui Algirdui Gustaičiui teko skubėti gelbėti Gedimino pilį. Vokiečiai dviem patrankomis buvo pasirengę apšaudyti kalne įsitvirtinusių sukilėlių, mat iš ten į vokiečius, norėjusius pilyje iškelti savo vėliavą, buvo paleisti šūviai. A. Gustaitis gerai mokėdamas vokiečių kalbą, karininko, vadovavusio šiam atsakomajam puolimui, paprašė nešaudyti, nes esą tai apsirikimas – sukilėliai prietemoje pamanė einant rusus. Kadangi vokiečių karių nesužeidė, karininkas nutraukė kovinį pasirengimą, apšaudymą sulaukė.

Kariai

Suėmus LAF Vilniaus štabo vadus – akyliau ėmė rengtis sukilti partizanai, o lietuviai kariai, likę be vyresniųjų karininkų, daugelyje kareivinių sukilo patys. Tuo laiku, pagrindiniai daliniai buvo vasaros stovyklose. Pirmieji pradėjo sugrįžti stovyklavusieji Varėnos poligone. Todėl sukilėliai kariai ir partizanai iš pradžių kovėsi, veikė lyg ir atskirai, skirtingose vietose, tuo pačiu laiku, kur ne kur susijungdami. O birželio 23–24 d. naktį tarp kovojusių, veikusių karių ir partizanų būrių jau buvo sutvarkyti telefono ryšiai, kai kur per pasiuntinius bandyta suderinti bendrus taktinius veiksmus.

Sukilus, drąsiai kovėsi, atsiskleidė, veikė iki tol nepasizymėję eiliniai kariai, jaunesnieji karininkai. 259 šaulių pulko viršila J. Grigaliūnas greitai susivokė bendroje karinėje padėtyje ir savo drąsa užkirto kelią į Sovietų Sąjungą išsivaryti daugelį lietuvių karių. 259 ŠP nežinomas eil. L. P. pažymi, kad jų pulko karys eil. J. M. nušovė 9-tos šaulių kuopos vadą rusą, o eil. E. S. nušovė tos pačios kuopos politinį vadovą. Tuomet kariai atplėšė ginklų sandėlius. Psk. V. su savo mašina privežė visokių ginklų ir jais apginklavo lietuvius. Viršilos J. Grigaliūno organizuojami sukilėliai kariai išsidėstę Gedimino, Trijų Kryžių kalnuose (kalvose), Altarijoje, prie Technikos instituto, Antakalnyje ir prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios, apšaudė besitraukiančius sovietų sunkvežimius ir tankus. Vršl. J. Grigaliūno suorganizuoti kariai buvo gerai įsitvirtinę ir sėkmingai kovėsi prieš sovietus, kol vokiečiai įsiveržė į Vilnių.

Kartu, sutartinai sukilę, kovėsi 29 korpuso ligoninės sanitarai ir ligoniai. ŠTK dalims išvykus į vasaros stovyklas, prie 234 ŠP buvo įrengta visų korpuso dalinių viena ligoninė. Dar paeinančius karius ligonius sovietai vijo trauktis. Sukilėlių būrį iš sanitarų, sveikėsi, stipresnių ligonių suorganizavo, sukilti prieš sovietus suagitavo buv. 234 ŠP (ir viso 29 ŠTK) ligoninės sanitarijos viršila Juozas Žvirblis. 294 ŠP gr. A. Narbutas: „<...> [23 d.] į ligoninės blindąžą atėjo vienas lietuvis seržantas ir pradėjo kalbinti karius sukilti prieš rusus. 17 val. san. vršl. Žvirblis surengė balsavimą, kas nori sukilti. Daugumas pakėlė rankas. Viršila pasitarė su sanitarijos puskarininkiu ir, įėjęs į blindąžą, sušuko: „Už Lietuvą, už Tėvynę! Ginklai prie galo kareivinių!“ Beveik visi išbėgom, šokom per tvorą ir ritomės galvomis žemyn prie ginklų. O rusai nuo kalnų jau pradėjo mus apšaudyti...“

Vršl. J. Grigaliūnas, kartu su j. psk. Albinu Staugaičiu buvo paskirstę sukilėlių rinktinę į du būrius. Pirmasis būrys prie plento – prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios ir 259 ŠP 3 bataliono kareivinėse, Neries ir Vilnelės santakoje – Altarijoje; antras būrys gilumoje, Trijų Kryžių, Altarijos kalnuose, prie Pervazos ir Pavasario gatvių. Ginklai: pradžioje tik šautuvus su durtuvu, vėliau kiekvienas sukilėlis buvo ginkluotas granatomis, pistoletu, šautuvais ir lengvuju kulkosvaidžiu; skyriuje buvo sunkieji kulkosvaidžiai, prie Vilnelės, plento kryptimi, veikė prieššarvinis pabūklas.

Birželio 23 d. ši jungtinė sukilėlių rinktinė nuginklavo raudonarmiečius, uždare juos daboklėn, o ten sėdėjusius lietuvius išleido.

Tęsinys kitame numeryje

Izidorius Šimelionis (1919–2011)

Birželio 3 d., eidamas 92-uosius metus, mirė iškilus visuomenės veikėjas, Vilniaus krašto istorijos ir kultūros puoselėtojas, publicistas Izidorius Šimelionis. Jis gimė 1919 m. Lydos apskrities Rodūnios valsčiaus Dubinių kaime. Mokėsi Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje, studijavo žurnalistiką. Dirbo Lietuvos radijo ir televizijos redakcijoje (1963–1988).

Jo nuolatinis, gyvas rūpestis buvo Vilniaus krašto tautinė ir kultūrinė situacija. Ypač daug pastangų jis dėjo savo gimtojo krašto – Pelesos regiono – lietuvių įvairiapusei globai. Inicijavo lietuviškos Pelesos parapijos Šv. Lino bažnyčios pašventinimą, lietuviškos Pelesos mokyklos steigimą. Buvo vienas iš „Vilnijos“ draugijos kūrėjų.

Atsiminimų pagrindu parašė knygas „Vilnija šimtmečio verpetuose“ (2002), „Žydai mano gyvenime“ (2009).

2009 m. apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino medaliu.

<...>

Šaltinis: www.delfi.lt

Lietuvos Sąjūdžio XIII suvažiavimas

„Naujasis interfrontas prieš lietuvių kultūrą“

Gintaro Songailos kalba Lietuvos Sąjūdžio XIII suvažiavime

Gintaras Songaila

Lietuvos sąjūdininkai, visi čia susirinkę piliečiai, susigrąžinę savo valstybę!

Pamėginkime žymiai atidžiau, tarsi pro lietuviškų sakmių stebulę, pažvelgti šiandien į ją, mūsų valstybę, į tą išisukusią jos gyvenimo karuselę, į tą jos institucijų

klampų darbą, kartais – tiesiog niekaip nesibaigiantį ir niekam nebenaudingą, kaip paslaptingųjų laumių audimas, o kartais, su valdžios namais susidūrusiam piliečiui, stebėtinai panašų į Kafkos procesą.

Kaip pavyzdį galėčiau paminėti ir nuolat atsinaujinančias, vadinamąsias valstybės valdymo reformas, paviršutiniškus perstatinėjimus, perstumdymus, skaidymus, jungimus, prijungimus ir net naikinimus, o paskui atkūrimus kita forma. Nesakau, kad tai visiškai beprasmiška, tačiau negerai, jei vienintelė šių reformų prasmė – tai tapti tikro darbo pakaitalu, vien tik užpildyti tą tuštumą, kuri susidaro iš pamiršimo dirbti savo tiesioginį darbą, atlikti kiekvienos tokios institucijos tiesioginę misiją, o kiekvieno tarnautojo ar pareigūno – savo pagrindines pareigas.

Kitas pavyzdys – birželio 3 d. posėdis Seimo Europos reikalų komitete, kuriame buvo aptariamas ypatingos valstybinės svarbos projektas „Rail Baltic“, kitaip tariant, projektas „Baltijos traukinių vėžės“, remiamas iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų. Lietuviškoji šio regioninio projekto dalis sudaro apie keturis milijardus litų. Europos Sąjungos institucijos, kas joms ne itin būdinga, ši kartą išpėjo, kad jei projekto įgyvendinimas vėluos, lėšos bus perskirstytos kitiems europiniams projektams.

Ir ką jūs manote? Pradedant nuo Marijampolės savivaldybės, o jau laukiant eilėje visai jų grandinei, traukinių vėžių rekonstrukcijai atsiranda visokių formalių problemų. Šimtai priežasčių dėl kurių valstybė tikriausiai nesugebės įgyvendinti šio projekto, pažeisdama savo piliečių ilgalaikius interesus, pavesdama savo partnerius Estijoje ir Latvijoje, kurie, tiesa, taip pat kiek vėlokai, visgi jau pasirošę įgyvendinti šį projektą.

Kai pasiūliau pagalvoti ne tik apie teisinių sąlygų ypatingos reikšmės valstybinių projektų įgyvendinimą, bet taip pat ir apie sankcijas dėl nepagrįstų trukdymų, o tam pritarė ir opozicinių partijų, kurių nariai sėdi minėtose savivaldybėse, atstovai, komiteto pirmininkas vis tiek viską perleido Vyriausybei, kuri iki šiol net nesugebėjo pateikti Seimui teisės akto, pripažįstančio šiam projektui ypatingos reikšmės statusą.

Visa tai yra, žinoma, demokratija, šiuo atveju – šventoji savivaldos teisė, tačiau mūsų valstybė jau panėšėja į keistą darinį, kuris nebesugeba iki galo atlikti jokio va-

lingesnio konkretaus veiksmo, kai kuriam neva visuotinių teisių aplinka, tačiau kadangi nekuriama pareigų, atsakomybės ir sveiko proto drausmės aplinka, tai ir tos teisės plaukioja drumstame vandenyje.

Tuo pat metu iš Seimo, kuris turėtų būti svarbiausių valstybės sprendimų priėmimo vieta, mėginama padaryti nesibaigiantį plepalą, nematantį gyvybiškai pavojingų dalykų, kurie vyksta valstybėje, tačiau tauškiantį apie didžiulę virtinę iš Vyriausybės atsiųstų antraeilių beprasmiškų aktų. Neskaitant naktinių posėdžių, kuriuose buvo priimta ir daug reikalingų, tačiau nemaža ir klaidingų sprendimų, kuriuos vėliau reikėjo taisyti, dabar jau artėjame prie momento, kai, atrodo, jau būsime praplepėję visą kadenciją. Ar daug tikrų, Lietuvos ateičiai svarbių darbų, patiesinančių mūsų buvimą Seime, būsime atlikę? Ir negalėsime pasiteisinti tuo, kad iš visų jėgų, labai nuoširdžiai ir neretai gana sėkmingai stabdėme visokias, kartais dar didesnes klaidas ir nesąmones, kurios galėjo būti padarytos.

Kur šaknys šio vis ryškėjančio mūsų valstybės inertiškumo ar net bejėgiškumo?

Šio susvetimėjimo su kitais piliečiais, šio susiskaldymo, šios kelio į nepasitikėjimą ar net savęs naikinimą, kai kalbama viena, o daroma kita?

Aš manau, kad taip klostosi dėl to, kad šiandien yra paminta tautinė idėja, kuri buvo savaime suprantama ir gyva Sąjūdyje, dvasia, kuri tuomet telkė tautą, ir šiandien mums yra vienintelis dvasinės atramos ir vienybės šaltinis, pats mūsų gyvybės stuburas. Tai vertybės, kurias išpažįsta didžioji dauguma šios valstybės kūrėjų, šios valstybės šeiminkų, kurios įkvepia, dėl kurių aukojamasi.

Lietuvybės pažeminimas, lietuviškosios kultūros niekinimas – tai ne tik lietuviškojo tautinio orumo, bet ir pačios valstybės, ją vienijančio pagrindinio prado griovimas. Kai sakoma ar mėginama įteigti, kad Lietuva jau nebe lietuvių valstybė, vien tuo pagrindu, kad ją lygiomis teisėmis kuria ir tie piliečiai, kurie savęs nelaiko lietuviais, manau, daroma didžiulė žala pačiai valstybei. Lietuva – tai vienintelė vieta, kur būtent lietuvių tauta gali kurti savo kultūrą, lietuviškąją pasaulį, bendruomenę, įprasminančią savo būti per lietuvišką žodį, papročius, doros supratimą, atpažįstančią ir atkuriančią save per kartas, kylančią į ateitį iš savo istorijos gelmių.

Mėginimai naikinti lietuviškąją orumą šiandien labai akivaizdūs, nuo netiesioginės paniekos ir pagiežos dabar jau pereita prie tiesioginių išpuolių prieš visą moderniąją lietuvių kultūrą, sukeliant išpūdį, kad lietuviškumas ir visa tautinės valstybės tradicija – tai laikinas, praeinantis, jau pasenęs dalykas, neturintis tvirtų, patikimų, visuotinių išpažįstamų pamatų, nes juos smerkia esą pats tautos žiedas, vadinamieji intelektualai.

Kuriamas išpūdis, kad lietuviškumas ir jį palaikančios valstybės konstitucinės nuostatos, kažkaip varžo liberalios dva-

sios polėkius, o bet koks reikalavimas laikytis įstatymų, tai jau kažin koks asmens laisvė ir kūrybą varžantis teroras. Kaip antai, Kristina Sabliauskaitė, gabi jauna rašytoja nuo esfalto, savo straipsniuose piktinasi valstybinės kalbos statusu, sankcijomis, kuriomis esą laisvai kūrybai, drąsiesiems leidėjams ir autoriams grasina ir taip tiesiog terorizuoja lietuvių kalbos prižiūrėtojai.

Pasidomėjau, ar per trejus pastaruosius metus bent vienas leidėjas ar autorius buvo kaip nors nubaustas dėl bendrinės lietuvių kalbos normų pažeidimo. Pasirodo, per visą šį laiką tebuvo vienas mėginimas surašyti išpėjimo aktą vienam leidėjui, tačiau ir šis jau buvo bankrutavęs bei emigravęs iš šalies. Kur čia matote būtent valstybinės kalbos terorą?

Pavyzdžiui, ponio Loreta Vaicekauskienė, Lietuvių kalbos instituto kalbos kultūros skyriaus vadovė, rašo, jog reikia iš viso atsisakyti bendrinės kalbos, jos įpareigojančio norminimo, esą Lietuvai labiausiai tiktų Didžiosios Britanijos modelis. Šiai krypčiai pritaria visas būrelis apie „Naujojo židinio“ žurnalą susispietusių intelektualų, keistai priglundusių prie tų vietų, kur priimami sprendimai dėl valstybės asignavimų kultūros ir švietimo projektams. Iš čia kyla nuolatinės atkaklios iniciatyvos naikinti Lietuvių kalbos institutą, kaip nors sujungti lituanistikos institutus į kažkokius humanitarinius centrus, kad ilgainiui nė užuominos apie lituanistiką nebeliktų.

Labiausiai stebėtiną lygį pasiekė daugelis, pabrėžiu – jau daugelis, Lietuvos istorikų, kurie ne kiek nebeprieštarauja pseudomoksliniams rašiniams, kad J. Basanavičius, V. Kudirkas ir J. Jablonskis Lietuvą nuvedė klaidingais keliais, kad esą reikia grįžti prie vėlyvosios LDK tradicijų, pritaria Lenkijos kresų organizacijų teiginiui, kad ir vasario 16-oji, ir visa prieškarinė Lietuvos valstybės politika buvo klaida, kad J. Pilsudskis neokupavo Vilniaus, kad būtent mes sukėlėme Antrąjį pasaulinį karą ir taip toliau.

Viešojoje erdvėje vyksta žūtbutinės kovos dėl to, ar vienos tautinės mažumos, o tiksliau, vienos politinės partijos jausmų neižeidžia Švietimo įstatymas, reikalaujantis Lietuvos geografijos ir istorijos bei pilietinių pagrindų mokytis valstybine kalba, nors taip ugdoma ir lietuvių tautinė mažuma, šiuo atžvilgiu didžiausią autoritetą turinčioje, savo valstybinę kalbą gerai prižiūrinčioje kaimyninėje valstybėje.

Tos valstybės Senato maršalka džiaugiasi geromis žiniomis iš Lietuvos, kad pagaliau iš vienos partijos yra išmestas čia jums kalbantis niekingas veikėjas, kuris nesutiko, kad jo partijos būrelis, dėl valdžios eidamas į kompromisą net su KGB karininkais, nepaisydamas pagrindinių šios partijos nuostatų jos įstatuose ir programoje sudarytų Vilniuje koaliciją su naujosios jedinstvo bloku, šmeižiančiu Lietuvą, niekinančiu jos Konstituciją, atsisakančiu vykdyti Lietuvos įstatymus, teismų nutarimus.

Bet sugrįžkime prie klausimo, kodėl

Lietuvoje iš demokratinių valstybių labiausiai pasireiškia atžagarumas jos piliečiui, socialinė atskirtis, pragyvenimo lygio disproporcijos, kodėl pirmaujame savižudybių skaičiumi, kodėl nenustojame svaigintis, jau nekalbant apie masinę evakuaciją, o valstybės institucijos tik abejingai dėbso į šiuos procesus ar net sako, kad tai geras dalykas, ir t. t.

Juk visa tai sociologijoje vadinama visuomenės anomija – kai laužomos jos tradicinės vertybės, kai ji praranda doros ir prasmės orientacijas. Šitas abejingumas gyvybiniams tautos poreikiams, ar jis nesutampa su „šaudymu sau į kojas“, kai atkakliai brukamas antikonstitucinis vardų ir pavardžių įstatymas, kai antiįstatymiškai naikinamas Migracijos departamentas, kai mėginama naikinti lietuvių etninės kultūros globą, esą dėl būtinybės jungti dvi skirtingas institucijas, tačiau po to dar išmušant joms kai kuriuos formaliai dar išlikusius dantis? Gal ir nieko baisaus, nes juk jokių lėšų etninės kultūros plėtros programai vis tiek neskirta... Kas tai, jei ne lietuviškasis sadomazochizmas? Greičiau etnosadizmas, sutampantis ir su socialiniu sadizmu, išnyrančiu iš kažkokio šešėlinio pasaulio, kai jokių būdu negalima nustatyti minimalaus atlyginimo, kad jis bent pasiektų skurdo lygį.

Taigi mes, sąjūdiečiai, susiduriame tarsi su nauju interfrontu, kuriame dalyvauja morališkai mirę politikai ir pareigūnai, nuosavi ir svetimi lietuviškosios kultūros niekintojai, taip pat liberalūs, tačiau gobšūs ideologiniai valstybės griovėjai. Belieka telktis bendram darbui ir tikėtis, kad šis puolimas tik sustiprins lietuviškąjį orumą, o tuo pačiu žadins atsakomybės jausmą didžiąjai daugumai Lietuvos piliečių, nepriklausomai nuo jų tautybės ar socialinės padėties.

Sakysite, šis orumas – nėra tautinis orumas? O ką pasakysite tuomet, jei priminsiu, kad ir bet koks nelietuviškosios tautinės bendrijos atstovo pažeminimas Lietuvoje dėl to, kad jis priklauso kitai tautybei, žeidžia tikro lietuvio orumą? Sakau „tikro lietuvio“ ne dėl to, kad jis būtų kaip nors genetiškai tikras. Bet dėl to, kad jis doras žmogus, kad jis siekia tokiu būti, kad prisiima atsakomybę už Valstybę ir Tautą. Lietuva ir lietuvių tauta tik ir gyva tuo, jei kas nors už ją, už jos bendrą gėrį dar prisiima atsakomybę.

Taigi, aš pasisakau už visų tikrųjų lietuvių vienybę! Dirbkime lietuvių tautos ateičiai, nes, visų pirma, kaip tik jai priklauso ši valstybė. Nes joje gyvena ir turi laimingai gyventi visi geros valios žmonės, kurie gerbia jos tvarką ir jos lietuviškąją kultūrą. Tiesa, ši valstybė priklauso net ir tiems, kurie jos negerbia, kaip jie negerbia ir patys savęs. Tuomet jie turi laikytis įstatymų reikalavimų ir joks liberalizmas juos taikant nėra priimtinas.

Apginkime ir puoselėkime savo valstybę!

Sigitos Nemeikaitės nuotr.

Eišiškių žemės pažiba – Stanislovas Rapolionis

Algirdas ŽEMAITAITIS, Vilnius

Stanislovo Rapolionio biustas Vilniaus universitete (skulpt. Konstantinas Bogdanas, 1978)

Stanislovas Rapolionis (lot. *Rapagellanus* arba *Stanislaus Lituanus*, apie 1485–1500 m. netoli Eišiškių – 1545 05 13 Karaliaučiuje) – vienas iš lietuvių raštijos pradininkų, tikriausiai buvęs Vilniaus pranciškonų vienuolis, pirmasis Karaliaučiaus universiteto teologijos profesorius.

Kilęs iš smulkų grynai lietuviško Eišiškių valsčiaus neturtingų bajorų, kurie neturėjo valdinių, savo buitimi ir turtu nesiskyrė nuo valstiečių, buvo neeilinio talento tarptautinio masto humanistas. Jurgio Svetkaus (Światzko) Rapolionio, mirusio tais pačiais 1545 m., vienas iš trijų sūnų. Buvo silpnos sveikatos, mažo ūgio ir kuprotas, bet neeilinio talento, apdovanotas skvarbiu protu ir iškalba. Susidomėjęs Martyno Liuterio mokymu, apie 1525 m. išstojo iš vienuolyno ir pradėjo mokytojauti didikų dvaruose.

Apie 1533 m. baigė Krokuvos universitetą (įsimatrikuliavo su savo mokiniais 1528 08 03) bakalauro laipsniu, apie dešimtmetį gal mokytojavo Lenkijos ir Lietuvos didikų dvaruose. Spėjama, kad iki 1542 m. mokė bajoraičius Abraomo Kulviečio mokykloje Vilniuje.

Pasitraukęs iš Lietuvos, Prūsijos kunigaikščio Albrechto siuntimu ir lėšomis mokėsi liuteroniškame Vitenbergo universitete (įsimatrikuliavo 1542 03 22), kuriame 1544 m. gegužės 23 d., pirmininkaujant M. Liuteriui ir dalyvaujant P. Melanchtonui, apsigynė 28 teologijos daktaro tezes (disertaciją) „Apie atgailą“ („Die poenitentia“).

S. Rapolionis buvo vienas iš 13 doktorantų, kurie gynė tezes pirmininkaujant pačiam Liuteriui jo paskutinį gyvenimo dešimtmetį. Abu reformacijos šulai jo tezių gynimą laikė svarbiu įvykiu: Liuteris atidėjo savo kelionę, Melanchtonas parengė Rapolionio disertacijos tezes, o tai reiškia, kad buvo jo darbo vadovas. Per šį gynimą buvo diskutuojama apie gerų darbų reikšmę nuteisinimui: Liuteris ir Melanchtonas Rapolioniui pateikia papildomas tezes, diskutuoja, patikrina, kaip doktorantas supranta Šventąjį Raštą, formuluoja galutinius atsakymus. Įvykusių disputu buvo patenkinti ir Liuteris, ir Melanchtonas.

Rapolionio (kaip ir kitų) disertacijos tezių gynimo disputas ir tekstas buvo tiksliai užprotokuluotas (tezes yra įtrauktos į Melanchtono raštus) ir tas protokolai plito nuorašais, pasiekė Rygą (šuo metu saugomas Latvijos MA fundamentinėje bibliotekoje), Miuncheną, Volfenbiutelį. Tokie tezių gynimo tekstai buvo labai svarbūs evangelikų pamokslininkams, vykstantiems tarnauti į tuos kraštus, kur

plito protestantizmas. Jie jais naudodavosi gilindami teologijos žinias ir pamokslaudami bažnyčiose.

Taigi Rapolionis buvo pirmasis lietuvis, apsigynęs teologijos daktaro laipsnį protestantiškame universitete (gegužės 29 d. jam buvo įteiktos ir teologijos daktaro regalias: kepuraitė, žiedas ir Biblija, taip pat turėjo iškelti gausią puotą su eitynėmis per miestą).

Stanislovas Rapolionis Karaliaučiuje

Melanchtonas 1544 m. birželio 13 d. parašė naujam teologijos mokslų daktarui rekomendacinį laišką į Karaliaučių, adresuotą kunigaikščiui Albrechtui:

Atrodo, ir Jūsų šviesybei pakaktų garbės ir laipsnio, kuris daktarui Stanislovui Lietuviui buvo suteiktas akademijoje <...>. Girdėjau jį viešai disputuojant; jo svarstymai labai patiko ir daktarui Liuteriui, ir kitiems. Dar dažniau pats esu su juo kalbėjęs daugeliu krikščioniškojo mokslo klausimų; mačiau ir jo raštus bei įsitikinau, kad jis teisingai suvokia bažnyčios mokslą, geba puikiai kalbėti ir išdėstyti tai, ką mano.

Kunigaikštis Albrechtas nekantriai laukia Rapolionio grįžtančio į Karaliaučių, nes faktiškai nuo jo priklausė, ar bus atidarytas Karaliaučiaus universitetas (nuo 1541 m. veikia partikuliaras). Lietuviai profesoriai S. Rapolionis ir A. Kulvietis iš pat pradžių Karaliaučiaus universitete (atidarytas 1544 m. rugpjūčio 14 d.) užima svarbias vietas: Kulvietis buvo partikuliaro vicerektorius (1541–1543) ir universiteto graikų kalbos profesorius (nuo 1544), taip pat dar dėstė hebrajų kalbą ir komentavo Dovydo psalmes, o Rapolionis paskiriamas pačios svarbiausios teologijos katedros vedėju.

Rapolionis gerai mokėjo senąsias lotynų, graikų ir hebrajų, taip pat lietuvių bei lenkų kalbas (vokiškai nemokėjo). Buvo puikus oratorius – savo paskaitas tarsi deklamuodavo (jas dažnai lankė ne tik miestiečiai, bet ir pats Albrechtas).

1544 m. lapkritį vedė kunigaikščio asmeninio gydytojo Bazilijaus Aksto dukrą Kotryną (oficialus vyriausiasis liuteronų teologijos dėstytojas, griežtas kunigų celibato priešas turėjo ir savo pavyzdžiu įrodyti, kad jis nesi-laiko celibato). Albrechtas apmokėjo ir visas vestuvių išlaidas, kurios tais laikais būdavo ypač didelės, nes dalyvaudavo daug svečių, o pačios vestuvės trukdavo net keletą dienų.

Pirmųjų mokslo metų pabaigoje (1545 m. gegužės 8 d.) Rapolionis vienas iš pirmųjų parašė liuteronų bažnyčios sampratą išsamiai perteikiančio veikalo „Disputas dėl bažnyčios ir jos požymių“ („Disputatio de ecclesia et eius notis“) tezes, kurias 1545 m. išspausdino Vėinreicho spaustuvė Karaliaučiuje, paplitusias net tik Prūsijoje, bet ir visoje liuteroniškoje Europoje. Po Antrojo pasaulinio karo nėra surastas nė vienas leidinio egzempliorius, tačiau tezių tekstas išliko vėlesniuose – 1558m., 1562 m. perspauduose.

Šiose tezėse Rapolionis svarstė vieną svarbiausių evangelikų teologijos klausimų – reformacijos požiūrį į bažnyčią: Vyskupai sako, kad tik jie ir jiems paklustantys sudaro šią bendriją. Mūsų požiūriu, bažnyčia – tai tikinčiųjų bendrija, kurios pagrindinės žymės – tikrasis Žodis ir tinkamas sakramentų teikimas. Jis aiškino, kad tikraisiais bažnyčios požymiais nedera laikyti nei popiežiaus ipėdinystės (Kristus – bažnyčios uola, o ne popiežius), nei bažnyčios senumo, nei gausumo požymių. Taip pat nurodė, kad protestantų bažnyčia nepritaria šventųjų garbinimui, kunigų celibatui, Mišių laikymui už pinigų, vienuolių įžadams, nuodėmių išvardijimui per išpažintį ir t. t. Šios Rapolionio tezės buvo pagrindinių ir svarbiausių to meto evangelikų liuteronų mokymo apie bažnyčią teiginių santrauka.

Tikriausiai tai buvo pirmosios viešai diskutuotos tezės Karaliaučiaus universitete. Vėliau jos buvo ne kartą perspausdintos tuose evangelikų leidiniuose, kurie buvo kaip atsakas katalikų Tridento susirinkimo tekstams, nukreiptiems prieš reformaciją. Rapolionio tekstas plito po Europą ir „dalyvavo“ tebesitęsiančioje evangelikų ir katalikų polemikoje Europos mastu.

Deja, Rapolionio (kaip ir Kulviečio) veikla Karaliaučiaus universitete truko labai trumpai. Netikėtai mirus (apopleksija su viso kūno paralyžiumi) buvo palaidotas Karaliaučiaus katedroje šalia būsimo Albrechto kapo. Buvo labai iškilmingos laidotuvės, kokių miestai dar nebuvo regėjęs.

Jose dalyvavo ne tik visas universitetas, bet ir gausi miestiečių minia. Priekyje žengė giedančių berniukų būrys. Paskui karstą ėjo kilmingieji, o jų vidury – kunigaikštis Albrechtas. Už jo – žymūs mokslo vyrai. Jo antkapio 8 eilučių epitafijoje buvo įrašyta: „Čia guli didis vyras, lietuvių tautos garbė...“

Bernardas Holtorpius, poetas, tuo metu studijavęs teologiją Karaliaučiaus universitete, parašė „Elegiją mirus Šviesiausiajam vyrui daktarui Stanislovui Rapolioniui...“ („Elegia de obitu Clarissimi viri doctoris Stanislai Rapagelani...“, 1545 m.).

Pagal vietinius įstatymus našlei (minima dar 1572 m.) atiteko visas nedidelis vyro turtas po jo mirties. Brolio Povilo (Pauliaus) patikėtinis Jonas Radvilavičius, atvykęs į Karaliaučių, atsisakė velionio palikimo dėl S. Rapolionio skolių, kurios viršijo patį paveldimą turtą.

Rapolionis vertė į lenkų kalbą Bibliją, manoma, kad ją pirmasis pradėjo versti ir į lietuvių kalbą (vertimas neišliko), išvertė giesmių, iš kurių viena „Giesmė apie kentėjimą Jėzaus Kristaus“ paskelbta M. Mažvydo giesmyne (1570), parašė teologinių darbų lotynų kalba.

Savarankiškai dirbęs vos vienus nepilnus metus, Rapolionis nespėjo iki galo atskleisti visų savo intelektualinių gebėjimų. Tačiau ir per trumpą laiką jis paliko ryškius pėdsakus trijų tautų – lietuvių, lenkų ir vokiečių – kultūros istorijoje.

Jei katalikų bažnyčia knygas spausdino ir kunigai apeigas atliko lotynų kalba, tai liuteronai, norėdami, kad juos suprastų visi žmonės,

Rapolionio jubiliejui sudarytos Eugenijos Ulčinaitės ir Juozo Tumelio monografijos „Stanislovas Rapolionis“ (1986) viršelis

pirmieji prabilo gimtosiomis kalbomis. Todėl lietuviškas raštas, o paskui ir pirmosios lietuviškos knygos išvydo pasaulį Karaliaučiaus krašte, dabartinėje Kaliningrado srityje.

Stanislovas Rapolionio veiklos įamžinimas

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto vestibulį puošia lietuvių raštijos pradininkų portretai, sukurti skulptoriaus Konstantino Bogdano, minint universiteto 400-ąsias metines. Tarp jų yra ir 1978 m. skulptoriaus sukurtas bronzinis S. Rapolionio biustas. 1986 m. Gornostajiskėse, netoli Eišiškių, minint 500-ąsias gimimo metines, pastatytas jam skirtas paminklas (skulpt. K. Bogdanas, arch. R. Buivydas ir J. Balkevičius).

Šalčininkų rajone veikia moderni lietuviška Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazija (jos iškilmių salėje yra akmeninis S. Rapolionio biustas). Šis vardas tuometinei Eišiškių vidurinei mokyklai buvo suteiktas 1993 m. rugsėjį.

1995 m. Stanislovo Rapolionio vardu pavadinta gatvė yra Vilniaus mieste (Pilaitės seniūnija), taip pat Eišiškių (Šalčininkų r.) miestelyje.

2011 m. vasario 10 d. priimtas Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ nutarimas skirti kasmetinę S. Rapolionio premiją. Premijos tikslas – skatinti mokytojų, kultūros ir meno veikėjų literatūrinę veiklą, tautinį ugdymą, Pietryčių Lietuvos istorinės praeities studijavimą. Premija bus įteikiama kasmet gegužę – S. Rapolionio mirties mėnesį, Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijoje (anksčiau ją skirdavo Lietuvos tautinių mažumų ir išeivijos departamentas).

Šiais metais diplomą ir piniginę premiją paskirta laikraščiu „Voruta“ bei „Trakų žeme“ vyr. redaktoriui ir leidėjui Juozui Vercinkevičiui.

Lietuvybės puoselėtojai Malvinai Miškinienėi – 85-eri

Vytautas ŽEMAITIS, Senieji Trakai

Buvusiai mokytojai, tautodailininkei, literatei Malvinai Miškinienėi, dirbusiai Šalčininkų rajono Jurgelionių pradinėje ir Poškonių septynmetėje, Kietaviškių (buv. Vievio r.), Rūdiškių, Trakų, Rimdžiūnų (Astravo r., Baltarusija), vidurinėse mokyklose, šių metų pavasarį, gegutė jau iškukavo 85-tuosius gegužius.

M. Miškinienės dėka Rimdžiūnų vidurinėje mokykloje buvo įsteigtas Gervėčių krašto etnografinis muziejus, jos pastangomis surežisuotos „Gervėčių krašto vestuvės“. Ji sukūrė ir drobėje išaudė Gervėčių krašto ir Lietuvos respublikos himnus. Rimdžiūnuose vaikus mokė lietuviškos tautodailės pagrindų ir lietuviybės.

Už lietuviybės puoselėjimą Gervėčiuose ji buvo apdovanota LR Ambasados Baltarusijoje (2005), Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie LR Vyriausybės (2007), Gervėčių krašto lietuvių bendruomenės (2004), padėkos raštais, taip pat LR Kultūros Ministerijos ir Trakų r. savivaldybės padėkomis.

M. Miškinienė yra Trakų r. literatų brolijos „Aukuras“ narė. Rašo eiles, apybraižas,

Rūta Sochodockytė (kairėje) ir Malvina Miškinienė, 2008 m.

noveles, renka Gervėčių kraštui būdingus tarminius žodžius. Jos kūryba buvo publikuota laikraščiuose „Trakų žemė“, „Galvė“, Gervė-

čių krašto klubo laikraštyje „Lietuvių gados“, almanache „Trakuvos poezija“ (2007). Yra išleidusi eilėraščių knygele vaikams „Nendrinė kepurė“ (2005), poezijos ir atsiminimų knygą „Mano Gervėčiai“ (2005) ir „Lietuviais esame mes gimę“ (2008). Už pastarąją knygą M. Miškinienėi suteiktas XII Rytų Lietuvos literatų laureatės (proza) vardas. Iš jos atminties neišdils Gervėčių krašto atstovų Alfonso Augulio, taip pat Gervėčių bažnyčios klebono Leono Nastiuco, Gervėčių bendrijos pirmininkės Svetlana Petrik ir kitų susitikimas su Lietuvos prezidentė Dalia Grybauskaitė Prezidentūroje. Prezidentei M. Miškinienė įteikė savo išaustą Lietuvos himną. Už kūrybinę ir visuomeninę veiklą valstybės vadovė jai įteikė padėkos raštą ir atminimo medali.

Kaip pedagogė, dėstydama tiksluosius matematikos mokslus, ji stengėsi, kad mokiniai kuo geriau įsisavintų algebros, geometrijos, trigonometrijos dalykus, sugebėdavo pavyzdžiais iš praktikos mokiniams paaiškinti šiuos dalykus. Literatūrinėje kūryboje jaučiamas paprastumas, susiliejęs su gimtojo Gervėčių krašto tautosaka ir dainomis.

Baigęs Rūdiškių vidurinę mokyklą tik po daugelio metų viešėdamas Gervėčių bažnyčioje Šv. Trejybės atleiduose Baltarusijoje 1986 m. birželį su savo buvusia mokytoja turėdavo galimybę pabendrauti daugiau ir įvairesnėmis temomis. Jos dėka čia susipažinau su Vilniaus Gervėčių klubo nariais, jo pirmininku Alfonsu Auguliu, Gervėčių krašto lietuvių bendruomene, bažnyčios klebonu Leonu Nastiuoku, Rimdžiūnų vidurinės mokyklos (lietuvių) mokytojais, šio krašto intelektualais, su kuriais retkarčiais palaikau draugiškus ryšius iki šiol. „Pagerbti garbaus amžiaus sulaukusių savo kraštietę Malviną Miškinienę Vilniaus Gervėčių klubas šią vasarą Trakuose planuoja surengti Gervėčių krašto kultūros dieną, o traktiečiai bus pakviesti viešnagėti Gervėčius“, – sakė šio klubo pirmininkas Alfonsas Augulis.

O savo mokytojai, lietuviybės puoselėtojai ir kolegai literatei, aukurietai visų gerbiamai Malvinai – linkiu ilgą kūrybos ir prasmingų gyvenimo metų, Dievo palaimos ir toliau garsinant gimtąjį Gervėčių bei Trakų kraštą.

Lietuviai išeivijoje

JAV lietuvių politinių organizacijų veikla Lietuvos laisvinimo klausimu XX a. 5-6 dešimtmečiais*

Paminint Amerikos lietuvių tarybos 70-metį

Prof. Juozas SKIRIUS, Vilnius

Per paskutinius 20 metų lietuvių istorio-grafija iš esmės (ir kiekybiškai, ir kokybiškai) pasipildė moksline medžiaga, skirta pokarinės lietuvių išeivijos istorijai nušviesti. Jau turime nemažai tyrinėjimų: dešimtis knygų, šimtus straipsnių ir konferencijose skaitytų pranešimų, ne vieną apgintą disertaciją. Tam įtakos turėjo: 1) nepriklausomoje Lietuvoje pakitęs, nepolitizuotas požiūris į išeiviją; buvo suvokta, kad išeivija – tai reikšminga lietuvių tautos dalis, turėjusi ir turinti įvairiapusę įtaką senajai Tėvynei Lietuvai; 2) atsivėrusios sienos tarpusavio kontaktams; 3) labai svarbus stimulus mokslininkams – išsaugoti gausūs išeivijos organizacijų, jų vadovų, Lietuvos diplomatinio atstovybių archyvai bei užsienio lietuvių spauda. Taip pat atsiradęs specialus tyrinėjimų centras, kaip savotiška ašis, apie kurią ir sukasi minėti tyrinėjimai – tai VDU įsikūręs Lietuvių išeivijos studijų centras. Šios srities mokslininkai: Daiva Dapkutė, Linas Saldukas, Ilona Bučinskytė, Daiva Simanavičiūtė, Giedrius Janauskas, Juozas Banionis, Arūnas Streikus ir kt. Džiugu, kad ir šiuos tyrimus ištraukia ir teisės istorikai.

Temos laikotarpis apibrėžtas JAV lietuvių organizacijų apsiungimo veikimui prieš Lietuvos okupaciją ir aneksiją pradžia bei JAV lietuvių organizacijų veikimo perkėlimas į tarptautinę plotmę 6-jame dešimtmetyje.

Pirmoji Vakaruose į Lietuvos laisvinimo akciją susivienijo JAV išeivija. Tai įvyko 1940 m. spalio 15 d., kai JAV lietuviai, gavę galimybę susitikti su prezidentu Franklinu Ruzveltu, sujungė savo jėgas – jų įkurta Lietuvai gelbėti taryba suartino pagrindines išeivių politines sroves (katalikus, sandariečius, tautininkus ir socialistus). 1941 m. gegužės 15 d. ši organizacija pakeitė pavadinimą ir tapo Amerikos lietuvių taryba (ALT), kuri labiau atspindėjo sudėtį. Be to, tai lyg ir pakartojimas 1918 m. sėkmingai JAV lietuvių organizacijų susijungimo ir analogiško pavadinimo politinį organą, kovai už to meto Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimą. Antrosios ALT pirmininku buvo išrinktas JAV lietuvių katalikų lyderis, dienraščio „Draugas“ ilgametis redaktorius, Leonardas Šimutis (1892–1975). ALT pabrėžė siekį rūpintis (pirmiausia JAV valdžios sferose), kad nebūtų pripažinta krašto okupacija ir atkurti nepriklausoma, demokratinė Lietuvos valstybė; tiems tikslams telkti JAV lietuvių visuomenę. ALT veikėjams pavyko susitikti su JAV prezidentais: 1940 m. su F. Ruzveltu; 1946, 1948 ir 1952 m. su H. Trumenu; 1953 ir 1956 m. su D. Eizenhaueriu ir t. t., iš kurių išgaudavo pritarimą savo veiklai už Lietuvos nepriklausomybę. ALT veikla plačiai buvo nušviečiama populiariuose išeivijos dienraščiuose: socialistų „Naujienos“ ir katalikų „Draugas“, savaitraščiuose – „Sandara“, „Darbininkas“ ir „Tėvyne“. Šie periodiniai leidiniai jau tapo puikiu archyvu tyrinėtojams.

1941 m. pradžioje iš Europos į JAV atvykęs Lietuvos prezidentas Antanas Smetona, pats to nenorėdamas, suskaldė sunkiai sukurta bendrą JAV lietuvių politinį organą ALT – iš jos išėjo gana įtakinga tautininkų srovė, vadovaujama Antano Olio (Olšausko). Tautininkus žeidė politinių partnerių – socialistų, sandariečių ir net katalikų – šaltas ir gana kritiškas atsiliepimas apie atvykusį prezidentą ir jų nenorą A. Smetoną sutikti Niujorke, Čikagoje ir kitose didesnėse lietuvių kolonijose. Būtina pabrėžti tai, jog susiskaldymas išeivijos tarpe, nesutarimai tarp įvairių lietuvių organizacijų, net pačių srovių tarpe; lyderių ambicijos, nenoras kalbėtis ir ieškoti konsensuso – buvo viena iš svarbių priežasčių, trukdžiusių efektyvesniam Lietuvos vadavimo darbui. Iš esmės ši vadinamoji nuolatinė „liga“ užsienio lietuvių tarpe buvo įveikta tik septintame dešimtmetyje.

1941 m. birželio 7–8 d. JAV lietuvių tautininkų veikėjai (iš JAV vidurio vakarų, pagrįdė Čikagos) susirinkę Juozo Bačiūno (Bachunas) vasarvietėje Tabor Fermoje (Mičigano valst.) nusprendė steigti naują

JAV lietuvių katalikų lyderis, dienraščio „Draugas“ ilgametis redaktorius Leonardas Šimutis. 1935 m. Nuotrauka iš knygos „Draugui“ 100. Už tikėjimą ir lietuvių

organizacija, kuri glaudžiai bendradarbiautų su prezidentu A. Smetona ir Lietuvos diplomatine tarnyba (LDT), t. y. likusiais po Lietuvos okupacijos jos diplomatais užsienyje, kurios priešakyje buvo diplomatijos šefas Stasys Lozoraitis (1898–1983). Organizacija buvo pavadinta Lietuvai Vaduoti Sąjunga (LVS), jos pirmininku išrinktas A. Olis, kurio iniciatyva įkurtas Lietuvių tautinės pagalbos fondas (Lithuanian National Relief Fund – LNRF). Šis fondas davė pagrindą 1944 m. organizuojamam Bendrajam Amerikos lietuvių fondui (BALF). LVS svarbiausias uždavinys – Lietuvos nepriklausomybės atstatymas ir pagalbos tam reikalui telkimas. Jos Valdyba, pati ir per skyrius lietuvių kolonijose, išvystė energingą veiklą: užmezgė ryšius su JAV politikos veikėjais, aiškino pavergtos Lietuvos būklę, lankė gubernatorius, prašydama skelbti Lietuvos nepriklausomybės proklamaciją Vasario 16-sios proga, organizavo karo paskolos lakštų pirkimą ir pan. Siekiant vienyti JAV lietuvių tautininkus, 1944 m. vasario 5–6 d. Niujorke buvo susauktas Amerikos lietuvių seimas (jame nedalyvavo katalikai ir socialistai), kur buvo LVS ir JAV rytų tautininkų organizacija Tautininkų centras. Seime buvo įkurtas Vykdomasis komitetas (A. Olis, P. J. Žiuris, K. Karpis, J. Smetona, T. S. Tamošaitis ir kt.), kuris netrukus persitvarkė į Amerikos lietuvių misiją (ALM). Ji visiškai atliko seimo pavestus darbus: lietuviams išplatino JAV vyriausybės išleistus karo paskolos lakštus už 5 milijonus litų, surinko bemaž milijoną parašų petijai, kurioje reikalaujama laisvės Lietuvai; vykdė propagandą JAV valdžioje, nušvietė okupuotos Lietuvos padėtį. Tie veiksmai suteikė tautininkams galimybę pirmą kartą prieš ALT veikimą 1944–1945 metais. Tautininkų veiklos populiarinimo darbą atliko jų spauda: dvisavaitinis laikraštis „Vienybė“, savaitraščiai „Dirva“ ir „Amerikos lietuvis“ bei žurnalas „Margutis“.

Labai svarbus įvykis – tai ALT ir tautininkų organizacijų susijungimas, t. y. 1948 m. tautininkų sugrįžimas į ALT. Tam įtakos turėjo bendri JAV lietuvių veiksmai, siekiant išgauti iš JAV valdžios teisę po karo plačiau atidaryti JAV duris lietuviams pabėgeliams (dipukams) iš Vokietijos ir Austrijos. Taigi ALT sustiprėjo ne tik kiekybiškai, bet ir kokybiškai, išsiskyrė iš visų lietuvių organizacijų išeivijoje. Be to, 1949 m. JAV lietuviai tautininkai galutinai įveikė savo susiskaldymą ir gegužės 22 d. įsteigė Amerikos lietuvių tautinę sąjungą.

ALT stipriai prisidėjo keliant Lietuvos laisvės bylą kartu su kitų tautų, pirmiausia su latvių ir estų, atstovais. Pirmoji tokio Baltijos tautų politinių organizacijų bendradarbiavimo apraška – tai 1948 m. Niujorke surengta baltiečių manifestacija prieš TSRS. Reikia pasakyti, kad baltiečiai prieš komu-

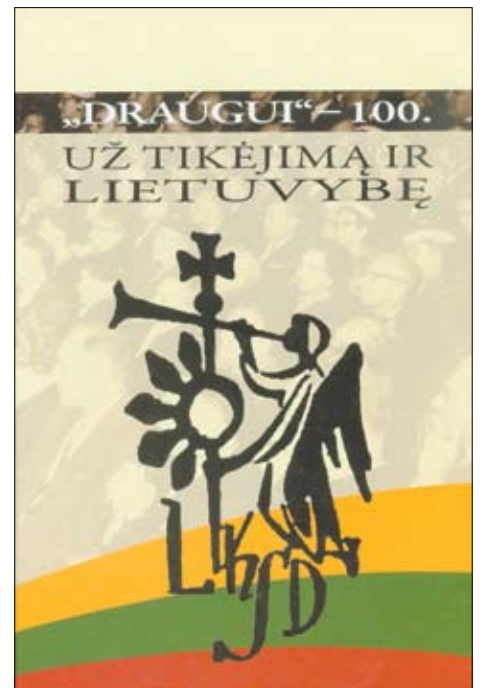
Amerikos lietuvių „Saulės“ laikraščio ir leidyklos steigėjas Domininkas Bačkauskas (viršuje, dešinėje) su sūnumis ir darbininkais. Nuotrauka iš knygos „Draugui“ 100. Už tikėjimą ir lietuvių

nizmą veikė gana vieningai. Vėliau buvo sudaryta Baltijos valstybių laisvės taryba, kuri sistemingai vedė propagandą tvirtindama, jog Baltijos šalys buvo prievarta aneksuotos, ir reiškė viltį matyti jas laisvas.

Labai svarbus faktorius Lietuvos laisvinimo akcijoje – 1945 m. Vokietijoje atsikūrus Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK), kuris iš antinacinės organizacijos virto antisovietine ir suvienijo Lietuvoje prieš okupaciją veikusias partijas bei okupuotoje Lietuvoje susikūrusius rezistencinius sąjūdžius. Remdamasis Viurcburgo protokolu, VLIK pripažino, kad atkurtos nepriklausomos Lietuvos santvarka turi būti grindžiama 1922 m. Konstitucija. Svarbiausias VLIK tikslas 1945–1956 m. buvo organizuoti Lietuvos vyriausybę išeivijoje. Sprendžiant atstovavimo tautai klausimą, VLIK teko reguliuoti santykius su LDT, kuri simboliškai atstovavo Lietuvos Respublikos testinumui ir pasisakė už 1938 m. Konstituciją. Derinant abiejų institucijų pozicijas buvo surengta keletas susitikimų – konferencijos Berne 1946 m. ir Paryžiuje 1947 m. Vėliau vyko derybos tarp LDT šefo S. Lozoraičio ir VLIK pirmininko prelato M. Krupavičiaus. Deja, nesėkmingi (tačiau tai kitos atskiros ir plačios problemos). Tiesa, svarbu pažymėti, kad ALT savo veiklą derino su VLIK, keitėsi informacija, vyko jų atstovų susitikimai, tarpininkaudavo tarp VLIK vadovybės ir JAV valdžios sluoksnių, rūpinosi VLIK finansavimu. Šis užsimezges bendradarbiavimas tapo Lietuvos laisvinimo sąjūdžio Vakaruose užuomazga.

Po Antrojo pasaulinio karo Vakarų šalių pozicija priimti politinius pabėgėlius pagal darbo migrantų programas lėmė su-burtos lietuvių bendruomenės perkeltųjų asmenų stovyklose Vokietijoje ir Austrijoje išsisklaidymą pasaulyje. Spręsdamas lietuvių išeivijos telkimo klausimą, VLIK ėmėsi iniciatyvos sujungti visame pasaulyje pasisklidusius lietuvių ir organizaciją Pasaulio lietuvių bendruomenę (PLB). Jos kūrimosi eigoje, t. y. 5-ojo dešimtmečio antroje pusėje, ALT'a neparėmė idėjos sujungti lietuvių išeiviją ir PLB. Tik apibrėžus ALT ir VLIK veiklą ir kompetenciją politinėje srityje, o PLB paskyrus kultūrinės ir socialinės veiklos uždavinius, ALT sutiko remti PLB steigimą. Tie ginčai ir nesutarimai turėjo įtakos ne tik lietuvių išeivių visuomenei, bet ir JAV administracijai, silpninant bendrą Lietuvos laisvinimo veiklą. PLB stipriausia ir įtakingiausia struktūrinė dalis buvo JAV lietuvių bendruomenė, kuri vis dėlto neatsisako politinių akcijų, pritarė VLIK vadovaujamam vaidmeniui, rėmė LDT, nuolat primindavo išeivijai aneksuotos Lietuvos klausimą.

Šeštajame dešimtmetyje aiškėjant, kad Lietuvos laisvinimo procesas užsities, ALT mėgino kelti Lietuvos laisvės bylą tarptauti-

2009 m. išleisto knygos „Draugui“ 100. Už tikėjimą ir lietuvių viršelis

niu mastu. Tuo tikslu JAV Kongrese 1953 m., minint Baltijos valstybių susikūrimo 25-metį, ji pasiūlė sudaryti kongresmeno Kersteno vadovaujamą komitetą, kuris tirtų Baltijos valstybių okupacijos bylą. Be to, ir VLIK 1952 m., atsižvelgdamas į tarptautines aplinkybes, supratęs, kad Lietuvos laisvinimo procesas užtruks, kreipėsi į visą lietuvių tautą ragindamas atsisakyti ginkluotos kovos už Lietuvos laisvę ir susitelkus kelti Lietuvos laisvės bylą Vakaruose, siejant savo viltis su Jungtinių Tautų organizacija, buvo rengiami ir siunčiami memorandumai. Vienas labai svarbus momentas tas, kad buvo rengiami dokumentai bendradarbiaujant su atitinkamomis latvių ir estų organizacijomis, nurodant, kad Baltijos valstybių okupacijos priežastis – 1939 m. Molotovo-Ribentropo paktas.

1951 m., remiant JAV administracijai, sukurta Patariamoji lietuvių grupė, kuri 1952 m. tapo Lietuvos laisvės komitetu (LLK), o šis atstovavo Pavergtų Europos tautų asamblėjoje (PETA). Komiteto pirmininkas – buvęs Lietuvos diplomatas Vaclovas Sidzikauskas. 1952–1954 m. leido nereguliarinį politikos žurnalą „Lietuva“. LLK kėlė šiuos tikslus: atkurti Lietuvos valstybės suverenų teisų vykdymą, apginti valstybės sienas su visomis Lietuvos etnografinėmis žemėmis. Be to, ši organizacija talkino Kersteno komitetui. LLK pažymėjo, jog Baltijos šalių padėtis sudėtingesnė nei kitų Rytų ir Vidurio Europos šalių. LLK drauge su estais ir latviais sudarė Baltijos valstybių laisvės tarybą. Atsiliepdama į šios organizacijos paskelbtą sovietų agresijos prieš Baltijos valstybes dvidešimtmečio manifestą, Europos Tarybos Patariamoji Asamblėja 1960 m. Nr. 189, kurioje tvirtinama, jog Baltijos valstybės buvo prievarta aneksuotos, ir reiškia viltis matyti jas laisvas.

VLIK palaikomos LDT, organizavo bendrus pasitarimus su ALT ir LLK. Juose buvo derinama laisvinimo veiklos strategija ir detalės, buvo bandoma veikti kartu. VLIK 1955 m. persikėlus iš Vokietijos į JAV, dar labiau sustiprėjo išeivijos Amerikoje vaidmuo. JAV galutinai tampa Lietuvos laisvinimo centru.

Apibendrinami Lietuvos laisvinimą išeivijoje, kalbamuoju laikotarpiu, pastebime evoliucinį procesą – nuo tikėjimo Vakarų galia išlaisvinti į Maskvos priklausomybę patekusias tautas iki minties, kad šios tautos padedant tarptautinėms organizacijoms pamažu išsivaduos pačios.

*Pranešimas skaitytas Mykolo Romerio universitete 2011 m. gegužės 27 d. organizuotame Konferencijoje-seminare „Lietuvos laisvinimo akcija ir ateities modeliavimas išeivijoje (1945–1990)“.

„Jis ėjo per gyvenimą maldos, meilės ir aukos keliu“

Arkivyskupas Julijonas Steponavičius

Straipsnis skirtas kunigo Juozo Zdebskio tragiškos žūties 25-mečiui

Jovita NIŪNIAVAITĖ-LESIENĖ, Antanas LESYS, Vilnius

Tęsinys. Pradžią Nr. 11

Ankstų rytą Alfonsas su gyd. G. Drasutyte slapta nuvežė kunigą į saugumui nežinomą kitą vietą. Kai J. Zdebskis pagijo, atėjęs vienas medicinos darbuotojas, paėmęs iš kunigo tyrimus daktarei G. Drasutytei pasakė, kad dvasininko tyrimai baisiai blogi ir jį reikia guldyti į ligoninę. Pastaroji tuo nepatikėjo, pati atliko tyrimus ir jokio blogumo tyrimuose nerado.“

Gyd. G. Drasutyte knygoje pasakojo, kad jai J. Zdebskį teko gydyti 1980 m. spalio mėnesį. Tada ji buvo pas kun. Juozo gimines, kur vyko krikštytos. Visi laukė Juozo: „Apie 11 valandą kunigas Juozas pasirodė ir kažkodėl nenorėjo atsisėsti. Klausiam kodėl? Tada pamatėme ant kėdės kraujo dėmes. Jis papasakojo, kad buvo sekamas iki pat šio buto Marijampolėje. Po krikštynų jis paprašė palydėti į Šlavantus (tada jis ten dirbo). Grįžęs namo nualpo – įvyko šokas. Man teko pradėti gydymą beveik plikomis rankomis. Juozas nežinojo pats, kas jam atsitiko, tik tai suprato, kad kažkas įvyko – nudeginimas, apnuodijimas ar dar kas. Niekas klinikose iš pradžių irgi nesuprato, kas čia įvyko. Tik ištarė:

– Tave, turbūt, į verdančio vandens puodą kas pasodino!

Kadangi jis buvo nuolat sekamas, visokios kliūtys nuolat jam buvo daromos, tai supratome, kad ir ši kartą tai saugumiečių darbas.“ E. Drasutyte, nors ir sekama saugumo, nuvažiavo pas gyd. M. Juozaitį ir drauge su juo nuvežė kun. J. Zdebskį į Kauno akademines klinikas. G. Drasutyte pasakojo: „Antrą ar trečią dieną sužinojome, kad ruošiamasi kun. Juozui rašyti venerinės ligos diagnozę. Tada susirinke artimiausi draugai nusprendėme, kad reikia bėgti. Saugiausia vieta mums atrodė pas kuną Alfonsą Svarinską, dirbusį Viduklėje. Ten išbuvo šeštadienį, sekmadienį. O pirmadienio naktį pervežėme į butą, kurio niekas nežinojo, ir nutarėme niekam nesakyti. Taip prasidėjo gydymas“ (*Mylėti artimą*, Vilnius, 1998 m.).

Gyd. B. Žemaitytė apie ligonio būklę ir jo nudeginimą pasakojo: „Kai Tėvelį aplankiau, jis gulėjo. Atrodė, lyg paukštis pakirptais sparnais, – nežinojo, ką daryti. Sako:

– Tai va, vaikelai, rytoj jau nuo manęs nusi-grės visa Lietuva... Padarys veneriniu ligoniu. Kas gi patikės, kad aš nekaltas?!

<...> Ir tada prasidėjo lyg koks detektyvinis filmas: pavogta ligos istorija ir išnešta į miestą. Gautas kunigo Zdebskio įrašas ligos istorijoje, ji perfotografuota ir gražinta atgal. Pagaliau reikia suderinti veiksmus: to pabėgimo nenorėjo net artimiausi draugai, nenorėjo duoti drabužių. <...> (Man teko susitikti su citologinės laboratorijos gydytoja Albina Kregždine, kuri girdėjo nudegimų skyriaus gydytojų pokalbį, jog reikia padaryti, kad tepinėlis būtų teigiamas. Iš tikrųjų – ruošiasi padaryti tikru veneriniu ligoniu!). Pagaliau bičiuliai nusileido – davė drabužius. Sugrįžome į klinikas. Važiavo inžinierius Vytautas Vaičiūnas ir gydytoja Genutė Drasutyte, <...> nutarėme: važiuojam į Viduklę, nes kunigas Svarinskas buvo Tikinčiųjų teisėms ginti komiteto pirmininkas“.

Apie kun. J. Zdebskio nudeginimą: „Atrodė baisiai. Kaip sėdėta ant automobilio sėdynės, taip tarsi užrėžta – iki šlaunų vidurio. Visa vyriška sritis chemiškai nudeginta – ne taip, kaip vandeniu nuplikyta, bet pabrinkimas, didžiulės pūslės, pripildytos skysčio, likusios gilios opos, audiniuose edema, su nekrozotomis vietomis. Toks didžiulis nudegimas labai skausmingas: visas sutinę, paraudę, nekrozes židiniai. Be to, išsiskverbę nuodai buvo apnuodiję visą organizmą“ (*Mylėti artimą*, Vilnius, 1998 m.).

Apie kun. J. Zdebskio nudeginimą nežinomomis medžiagomis gali paliudyti ir Dieviškosios Jėzaus Širdies pranciškonės M. Vitkunaitė (vienuoliškas vardas Asunta), T. Beseckaitė (vienuoliškas vardas Palmira).

Yra ir kita versija apie kun. J. Zdebskio nudeginimą. „Agentė Ona praneša, kad į Zdebskio klausyklą buvo įdėta degtuko galvutės dydžio radioaktyvi medžiaga, kuri ir apdegino apatinę kūno dalį“ (*Lietuvos aidas*, 1994 m. Nr. 90.).

„Agentė Edita <...> pateikia ir kitą versiją – norint žinoti, kur žmogus yra, jis apšviti-

TTGKK nariai (iš kairės) kunigai: J. Kauneckas, J. Zdebskis, A. Svarinskas, S. Tamkevičius, V. Velavičius. Šiluva, 1979 m.

namas, o nuo dažno švitinimo žmogus suserga spinduline liga. <...> Beje, Zdebskis buvo ištikinęs (apie tai praneša agentas Vidmantas), kad ir kalinimo metu, kai jį laikydavo kame-roje, jis būdavo švitinamas – po to labai blgai jausdavosi, slinkdavo plaukai“ (*Lietuvos aidas*, 1994 m. Nr. 90.).

Kun. J. Zdebskis pasveiko ir toliau kovojo dėl bažnyčios reikalų.

Autoavarija ir kunigo žūtis

Kai KGB pareigūnai sužinojo, kad kun. J. Zdebskis ir toliau tęsia savo darbą, 1985 m. balandį sukūrė naują jo sekimo ir šantažavimo planą. Kaip tik tada kun. J. Zdebskis jau buvo pradėjęs dirbti Rudaminioje. Bėgo laikas ir nenumaldomai artėjo kunigo žūties valanda.

1986 m. vasario 23 d. apie autoavariją buvo rašoma: „Vasario 10 d. Lietuvos VAI [valstybinė automobilių inspekcija – aut. past.] televizijos laidoje „Keliai. Mašinos. Žmonės.“ pranešė, kad kelyje Varėna–Eišiškės, ties Val-kininkų sankryža, J. Zdebskiui priklausantys „Žiguliai“, vairuojami A. Sabaliausko, išvažiavo į kairę kelio pusę ir susidūrė su pienovežiu. Avarijos metu žuvo trys „Žigulių“ keleiviai, ketvirtas – R. Žemaitis – sužalotas. Avarijos priežastys tiriamos.

TASS, informuodamas užsienį, pateikė naują avarijos versiją: J. Zdebskio „Žiguliai“, vairuojami A. Sabaliausko lenkė automobilį ir, išvažiavę į kairę kelio pusę, susidūrė su pienovežiu. Avarijos metu buvo mirtinai sužalotas J. Zdebskis, vairuotojas Algis Sabaliauskas ir keleivė, kurios pavardė negarsinama. R. Žemaitis nuvežtas į ligoninę. Pienovežio vairuotojas nesunkiai sužeistas, nugabentas į ligoninę.

Nei vienu atveju nebuvo paminėta pienovežio vairuotojo pavardė. TASS nedavė jokios informacijos apie automobilio, kurį lenkė J. Zdebskio „Žiguliai“, vairuotoją, galimus keleivius. Nenurodo automobilio valstybinių numerių, kai tuo tarpu šis automobilis galėjo būti avarijos priežastis, o vairuotojas – įvykio liudininkas.

Kun. B. Laurinavičiaus pastūmimas po sunkvežimio ratais, sadistiški kunigų L. Šapokos ir Mažeikos nužudymai, Lietuvos Helsinkio grupės likvidavimas, pastangos bet kokia kaina sunaikinti TTGKK, nuolatiniai saugumo išpuoliai prieš kun. Zdebskį leidžia daryti prielaidą, kad ši avarija nebuvo atsitiktinė, bet rūpestingai suplanuotas ir įvykdytas smurtas“ (LKBK, 1986 m. Nr. 70).

Kitą dieną po avarijos, Lietuvos TSR KGB 5 tarnybos 3 skyriaus darbuotojas Čekenį parengia ir, komiteto pirmininkui pasirašius, išsiunčia į Maskvą TSRS KGB 5 valdybos viršininkui generolui leitenantui J. Abramovui šifrotelegramą Nr. 1026, kurioje praneša:

„1986 m. vasario 5 d. 14 val. 30 min. Lietuvos TSR Šalčininkų rajono teritorijoje automobilių avarijos metu susidūręs lengvam automobiliui „Žiguliai“ su sunkvežimiu (pienovežiu) GAZ – 53, žuvo DOR objektas „Akiplėša“ – vienas iš kūrėjų ir buvęs narys vadinamojo „Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteto“, kunigas reacionierius – Zdebskis

Juozas, Vinco s., g. 1929 m., Lazdijų rajono Rudaminos parapijos klebonas. Drauge su juo žuvo lengvojo automobilio keleiviai – Sabaliauskas Algirdas, Romo s., g. 1943 m, Kauno keramikos fabriko elektrikas, ir Čekaitė Danutė, Stasio d., g. 1960 m., laikinai nedirbanti, o Žemaitis Romualdas Vladas, Vlado s., g. 1938 m., Prienų MSV meistras paguldytas į Šalčininkų ligoninę“ (V. Spengla, *Akiplėša*, Vilnius, 1996 m.).

Po avarijos J. Zdebskio „Žiguliai“ buvo nugabenti į Šalčininkų autoinspekciją ir ištirti. Žuvimo dieną buvo išjungtas Rudaminos klebonijos telefonas ir apie avariją artimieji sužinojo tik po paros.

Žuvusi keleivė D. Čekaitė buvo iš Birštono. Likęs gyvas keleivis R. Žemaitis (gyd. B. Žemaitytės brolis) iki šiol gyvenantis Prienuose vis dar bijo būti šios tragiškos avarijos liudininku, nors praėjo 25-eri metai. Kun. V. Vaičiūnas taip pat labai stebėjosi, kodėl likęs gyvas autoavarijos keleivis „vis dar tyli, nors praėjo tiek daug laiko“.

„Zdebskis pažįstamiems agentams pasakojo apie kelias jam surengtas avarijas. Jos, matyt, priskirtinos prie tų tamsių KGB darbų, kurie buvo vykdomi duodant žodinius nurodymus. <...>“ (*Lietuvos aidas*, 1994 m. Nr. 90).

Kun. J. Zdebskio laidotuvių metu sklido kalbos, kad avarija – KGB darbas. Ar tai buvo tiesa, šiandien sunku pasakyti. Tačiau tada saugumiečiai ieškojo įvairių versijų, patvirtinančių, kad tai ne jų darbas. Ir vieną atrado. Buvusi J. Zdebskio šeimininkė visiems tada atvirai kalbėjo, kad avarijos kaltininkas yra A. Sabaliauskas, vairavęs „Žigulius“. Jo nepatyrimas ir sukėlęs avariją. Kaip tik šios versijos saugumiečiai visiems ir liepė (net reikalavo) laikytis. Reiktų naujo ir greito tyrimo, kol yra gyvi to įvykio liudininkai, ypač likęs gyvas tarp žuvusiųjų avarijoje. Turėtų išdrįsti liudyti ir specialios priemonės taikymo organizatoriai bei vykdytojai.

Laidotuvės

Saugumas įvairiais būdais trukdė kunigo artimiesiems atsiimti J. Zdebskio lavoną bei jo asmeninius daiktus. LTSR KGB 7 skyrius intensyviai sekė laidotuvių eigą.

1986 m. vasario 10 d. 12 val. į Rudaminos bažnyčią atsiveikinti su kun. J. Zdebskiu atvyko J. E. vyskupai V. Sladkevičius ir J. Preikšas. Iškilmingose pamaldose dalyvavo nesuskaiciuojama tikinčiųjų minia, kurios didesnę dalį sudarė jaunimas ir apie 100 kunigų. Iš jų penki sakė pamokslus. Atsiveikinimo su kunigu ceremonijoje dalyvavo Lazdijų dekanato dekanas kun. V. Jalinskas, buvęs kun. J. Zdebskio kurso draugai iš Kauno kunigų seminarijos: D. Valiukonis, J. Užupis, A. Vitkus. Laidotuvių metu kun. J. Zubrus ragino uoliai atlikti savo pareigas, nežiūrint visų sunkumų; kun. J. Užupis nušvietė velionio gyvenimo kelią; kun. D. Valiukonis kalbėjo apie tų dienų aktualijas – tikinčiųjų teisių problemas. Prie kapo duobės ketelį žodžių tarė Lazdijų dekanas kun. V. Jalinskas. Kiauklių (Širvintų r.) zakristijonas R. Grigas prie kapo perskaitė eiles, skirtas 1981 m. autoavarijoje žuvusiam

Avarijos metu sudaužytas kun. J. Zdebskio automobilis. Prienai (pas Grinkevičius), 1986 m. vasaris.

kun. B. Laurinavičiui, apie kurį Lietuvoje ir užsienyje buvo kalbama, kad jis – KGB auka. Tuo R. Grigas norėjo pabrėžti, kad B. Laurinavičiaus ir J. Zdebskio mirties kaltininkai yra tie patys. Apie J. Zdebskio žuvimą kalbėjo ir „Laisvosios Europos“ radijo stotis. Lietuvos televizija parodė autoavarijos įvykio vaizdą.

Į susirinkusius laidotuvių dalyvius kreipėsi jaunimo atstovas.

Ne mažesnė žmonių minia į Rudaminos bažnyčią susirinko 1986 m. kovo 8 d., minint 30-ąją kun. J. Zdebskio mirties dieną. Tuo metu jautriai kalbėjo Alytaus parapijos vikaras A. Gražulis.

Iš kun. J. Zdebskio dienoraščio

„Dieve, koks geras esi, jei per kančią mus nukreipi nuo linkimo į kalte!“ (1965 03 06).

„Dieve, iš visų dovanų turbūt pati didžiausia – jausti gryną sąžinę. Tai daugiau kaip turtas, kaip laisvė“ (1969 05 28).

„Dieve, ačiū Tau, kad šitame nežinojime, šitoje tamsoje, kai nieko nesuprantu, noriu ne bėgti nuo Tave, ne kelti maištą, bet dar labiau glaudis“ (1965 10 19).

„Šiandien reikia ne įrodyti Dievą, bet parodyti vykdant pagrindinius Kristaus reikalavimus: nė vieno žmogaus nelaikyti priešu; gera daryti ir tam, kuris man bloga daro; būti atsakingam už kiekvieną; nuolat siekti pažangos“ (1969 03 12).

Kun. Juozo Zdebskio atminimo įamžinimas

1996 m. birželio 15 d., kai Lietuva minėjo okupacijos ir tremties dieną

Dzūkijos pakraštyje, Šlavantuose, vyko iškilmės – buvo atidengtas ir pašventintas paminklas J. Zdebskiui.

1998 m. rugpjūčio 21 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu J. Zdebskis buvo apdovanotas Vyčio kryžiaus 2 – ojo laipsnio ordinu (po mirties).

1999 m. kun. J. Zdebskio gimtinėje, Marijampolės aps., Krosnos parapijoje,

Naujienos k. buvo pastatytas koplytstulpis.

2007 m. kovo 30 d. kun. J. Zdebskiui buvo suteiktas Laisvės kovų dalyvio teisinis statusas (po mirties).

Apie kun. J. Zdebskį rašomi straipsniai, leidžiamos knygos. Yra išleistos ir jo knygos.

Kompozitorius Juozas Karpavičius kun. J. Zdebskio atminimui parašė muzikinį kūrinį (*Tėvynės aukuras*, Vilnius, 1995 m.).

Ar nevertėtų J. Zdebskio vardu pavadinti gatvę Vilniuje, Lietuvos mokyklą, gimnaziją?

Kunigo Juozo Zdebskio 25-ųjų žūties metinių minėjimas

Š. m. vasario 5 d. Rudaminioje (Lazdijų r.) ir Lazdijuose buvo paminėtos kun. J. Zdebskio 25-osios žuvimo metinės.

Lietuvos Nepriklausomybės akto istorija

Vasario 16-oji per partines prizmes

Algirdas GRIGARAVIČIUS, Vilnius

1918 m. sausio 20 d. Petras Klimas dienoraštyje užfiksavo, kad Lietuvos Taryboje (LT) Centro kuopą sudaro Antanas Smetona, Jokūbas Šernas, Kazimieras Šaulys, Vladas Mironas, Alfonsas Petrulis, Jonas Basanavičius, Donatas Malinauskas, Jurgis Šaulys (?) ir eilučių autorius. J. Basanavičius autobiografijoje sausio 14 d. įrašė žinią apie „Lietuvos aidą“ redakcijoje įvykusį dešimties LT narių pasitarimą Centro kuopai „sutvarkyti“. Tai sumanė A. Smetona, siekiant išsaugoti vienybę LT ir nenutraukti derybų su vokiečiais. Tartasi su krikščionimis demokratais dėl būsimų „ministerijų“ pasiskirstymo. Vasario 16 d. J. Šauliui ir J. Basanavičiui atsisakius LT pirmininkauti, šie parėmė A. Smetonos kandidatūrą.

Buvusių viltininkų ir vairininkų priskyrimas politikos „viduriui“ rodėsi natūralus, tuo metu dar buvus neaiškiamė idėjų ir galimybių pasaulyje. Taigi LT skilimo metu nepartiniai inteligentai, „centristai“, bandė organizuotis. Žinome vieną atvejį, kai jų atstovai parodė iniciatyvą. 1918 m. birželio 18 d. LT „centristai“, P. Klimas ir J. Basanavičius, kairieji, J. Vileišis, M. Biržiška ir S. Kairys, bei A. Stulginskis kreipėsi į prezidiumą dėl IX sesijos darbotvarkės, siūlydami mėnesio pabaigoje apsvarstyti politinę krašto padėtį ir artimiausius uždavinius: valdžios organizavimą ir parengiamuosius Lietuvos sutvarkymo darbus. Konstitucinės monarchijos pasirinkimas pagreitino ir tautininkų konsolidaciją, nes J. Basanavičius 1918 m. liepos 10 d. autobiografijoje užfiksavo, kad dalyvavo jų frakcijos LT posėdyje, kuriame A. Smetona pranešė apie Urachą ir jo rinkimus, liepos 25 d. – „Lietuvos aidą“ redakcijoje įvykusiame Tautos pažangos partijos susirinkime, rugsėjo 25 d. – vėl susirinkimo redakcijoje, kur Alfonsas Petrulis pasakojo apie kelionę į Berlyną ir Šveicariją, o spalio 29 d. – „Tautos pažangos“ frakcijos pasitarime dėl Ministrų kabineto sudarymo.

Tarybai Berlyne talkinęs Mikelis Ašmys (1891–1918 12 01) vasario 12 d. laiškė informavo Vilių Gaigalaitį (1870–1945), Prūsijos landtago deputatą, apie nepriklausomybės skelbimo reikalus: „Jūsų laiškėlį gavau. P[onas] [Jurgis] Š[aulys] išvažiavo jau subotą, bet žada po neilgo [laiko] vėl grįžti. Jam dar esant atvažiavo dar p. O[lšauskas] ir vyskupas Karevičius, kurie du dar ir yra čionai. Buvo neseniai pas Liudendorfą, o vakar pas kanclerį. Dalykai dabar taip: Liet[uvos] neprigul[mybė] dar nepaskelbta, bet tat žada nusiduoti šiose dienose, vis lyg daug ar Vokiečiai sutiks, ar ne. Jeigu sutiks, kas rytoj atsivers Hauptequartiere [Vyriausiojo būstinė], tai gerai, šiaip žada jie kovoti dėl savo teisių. Tarybos skilimas įvyko taigi ne neprigul[mybės] balsavimo, bet dėl to, kam ir kokioj formoj paskelbti. 12 tarybos narių norėjo priimti vokiečių pasiūlymą, neprigul[mybės] paskelbimą pranešti vien rusams, o ir tai tik dalimis. Dabar rodos ir kiti ant nebeišsileidžia ir Tarybos irimas rodos nėra galutinis, bet vienybė – šokia tokia – išliks. Anie 4 ir dar nebuvo oficialiai išstoje. Rašau ant greitųjų – jau po kelių valandų išvažiuoju. Jeigu viskas seksis, būsiu po 24 valandų jau per sieną.“ M. Ašmys dėl kaizerinės valdžios persekiojimų turėjo skubiai sprukti į Lozaną, kur redagavo Lietuvių informacijos biuro leidžiamą žurnalą „Lietuva“ vokiečių kalba. Prieš tai rašė, kad „p. Erc[bergeris] neatvyko, nors labai reikalingas ir prašomas.“ Minimas vienas iš Vokietijos Katalikų centro partijos lyderių ir frakcijos reichstage vadovas Mathijas Ercbergeris (1875–1921), siekdamas pasipriešinti Prūsijos įsigalėjimui Reiche, rėmė katalikiškos Lietuvos nepriklausomybės siekį, tikėdamasis katalikiškų Vokietijos Pietų žemių sąjungininkės 1917 m. vasaros pabaigoje su lietuvių veikėjais Šveicarijoje sutarta Vilhelmo Uracho kandidatūra į Lietuvos sostą.

Sausio 26 d. Steponas Kairys paskelbė, kad kairieji pasitraukia iš Tarybos. Suneirimę dėl suirimo krikščionys demokratai ieškojo išeities. Kitos dienos Tarybos posėdyje priimama Justino Staugaičio pa-

siūlyta formuluotė (prieš tai jis perskaitė krikščionių demokratų pareiškimą), kad vokiečiams per tris savaites „tinkamai“ nepripažinus Lietuvos nepriklausomybės Taryba anuliuos jiems duotus pasižadėjimus. Vokiečiai, išgavę 1917 m. gruodžio 11 d. konvencijų pažadus, manipuliavo jais Bresto taikos konferencijoje ir nemanė imtis rimtų politinių perrainių Lietuvoje. Nutarimas leido P. Klimui pradėti derybas su išstojusiais, o Vasario 16-ąją J. Staugaičiui būti išrinktam antruoju vicepirmininku ir išsaugoti signatarų vienybę. Liudo Giros liudijimu po 1917 m. rugsėjo konferencijos Vilniuje, 23 d., steigiamojoje krikščionių demokratų partijos konferencijoje išrinktas Centro komitetas (pirmininkas A. Stulginskis, nariai Liudas Gira, Kazimieras Bizauskas, Klemensas Ruginis, kunigai Pranciškus Dogelis, Mečislovas Reinys, Kazimieras Čibiras) posėdžiauti ir aptarti jų frakcijos veiklą LT rinkdavosi dažnai, o svarbesnių klausimų svarstymuose dalyvavo ir ne CK nariai.

Skelbiamas tekstas publikuotas okupuotame Vilniuje leistame krikščionių demokratų srovei priskirtiname savaitraštyje „Vilniaus rytojus“ vienuoliktųjų Vasario 16-osios metinių proga. Pagrindiniu šio leidinio straipsnių autoriumi buvo Rapolas Mackevičius-Mackonis (1900–1982). Lietuvoje tokia publikacija dėl trinties tarp krikščionių demokratų ir valdžioje esančių tautininkų buvo sunkiai įmanoma. Pačios Nepriklausomybės akto atsiradimo aplinkybės, švenčiant jų dešimtmetį, buvo pakankamai gloriškuotos ir pateiktos herojišku pavidalu, pabrėžiant tautininkų nuopelnus kuriant valstybę, nes jas reikėjo priešpriešinti Steigiamojo seimo įvaizdžiu.

Spėti, kas yra dienoraščio ištraukos autorius, padeda pradžioje minima kelionė. Į LT posėdžius iš Kauno važinėjo P. Dovydaitis, iš Panevėžio – K. Bizauskas, iš Aukštosios Panemunės prie Kauno – Garliavos dekanas J. Staugaitis. Tikėtina, kad tai krikščionių demokratų partijos CK narys K. Bizauskas. Patikrinus redakcijos, R. Mackevičiaus-Mackonio fondus, saugomus Mokslo akademijos bibliotekos rankraštyne (f. 246, 269), teksto aptikti nepavyko.

Nauja tai, kad užfiksuotas A. Stulginskio ir J. Vailokaičio ketinimas taip pat trauktis iš LT, A. Smetonos reakcija į kairiųjų pasitraukimą, kreipimasis į Vokietijos užsienio reikalų ministerijos atstovą Vilniuje Georgą Boniną netrukdyti cenzūrai skelbti Vasario 16-osios akto, pasitraukusiųjų dalyvavimas LT vasario 12 d. posėdyje. Tekstas parodo, kad vyko intensyvus nedidelio lietuvių būrelio politinis gyvenimas.

Iš Tarybos nario dienyno

„Vilniuje, šeštadienis, 1918 m, sausio 26 diena. Iš kelionės, daiktus palikęs stotyje, tuojau nusiskubinau į Tarybos posėdį. Yra [Jurgis] Šaulys iš Berlyno ir kan. K[onstantinas] Olšauskas iš Berno. Pasirodo: čia yra [R.] Nadolny, atstovas Auswertiges Amto [Užsienio reikalų ministerijos], ir eina derybos dėl paskelbimo notifikacijos rusams ir vokiečiams. Rusams pirmąją 11. XII. 17 m. dalį, vokiečiams abi dali su Steigiamojo Seimo priedu.

Kilo ginčų tokių, kokių nesu matęs. Kairieji protestuoja prieš tokį pastatymą ir reikalauja, kad būtų abiem vyriausybėm notifikuota ta pati pirmoji dalis su Seimo priedu. Dauguma nubalsuoja, kad diskusijų nereikia ir eiti prie balsavimų. Kairys paskelbia savo, [Jono] Vileišio ir [Stanislovo] Narutavičiaus vardu, kad, jei jų formula nebus priimta, jie išstoja iš Tarybos, Smetona ir Šaulys praneša, kad jei anoji jų formula nebus priimta, tai jie išstosia iš prezidiumo. Balsuojama. Priimta Smetonos 12 balsų; prieš balsavo: Kairys, Biržiška, Vileišis, Narutavičius, Stulginskis. Susilaiko trys: Staugaitis, Vailokaitis, Smilgevičius. Kairys, Vileišis, Narutavičius apleidžia Tarybą. Kalbos. Smetona sako: nusileisti esą negalima.

Laisvės kovų dalyviai. Nuotrauka iš www.bernardinai.lt

Toji amputacija būsianti ankščiau ar vėliau neišvengiama. Reikia tik eiti stačiai prie tikslo. Buvo daug ir kitų kalbų. Išpūdis sunkus. Krikščionys demokratai jaučia didelį krizį ir beveik nemato galimybės veikti. [Aleksandras] Stulginskis su [Jonu] Vailokaičiu svyruoja, ar ir jiems neištotti. Sunku viskas ir aprašyti. Sausio 28 d. Tarybai įteikė pareiškimą Biržiška apie savo pasitraukimą iš Tarybos. Kalbama dėl susidariusios padėties. Vokiečiams pranešta visos krizės stovis. Renkama delegacija Braston, (Smetona, Šaulys, Olšauskas) ir delegacija Berlynan (jie ir Staugaitis, [Jonas] Smilgevičius, Klimas). Po piet kr.-demokratų Vilniaus skyriaus susirinkimas. Kalbėta apie susidėjusį stovį: Stulginskis, kurs manė išeiti iš Tarybos, prizažadėjo kol kas to nedaryti. Pirmadienį, I 28 d., įėjo Tarybon visų trijų išstojusių narių pareiškimai. Silpni – ypač Narutavičiaus. Taryba, anot jų, peržengusi savo kompetencijas. Kalta Tarybos didžiūma, gi savo teroro nemini: nekalčiausi avinėliai. Klimas pareiškė, kad jis savo pažiūromis socialistas demokratas, bet prie partijos neprigulįs. Jis mato iš didžiūmos terorizmą ir pragaištingą forsavimą, todėl manąs, jei nebus su išstojusiais daromi susiartinimo ryšiai, irgi iš Tarybos išeiti. Smetona nusistato labai griežtai. Stebėtina: nebepažinti Smetonos!

Jis pats prisipažįsta padaręs klaidų, būtent: 1) kam nebuvo protestuota, kuomet per konferenciją Kairys ir Biržiška pasisakė išstosia iš Tarybos partijos pareikalavimu, 2) kam buvo priversta atsisakyti du narių, kad užleisdu vietas Vileišiui ir Narutavičiui. Bet dabar esą nebereikia daugiau klaidų daryti. Vilniuje pasirodė jau proklamacija prieš Tarybą. Iš Berlyno ilgai laukta atsakymo. Vokiečiai savo Balstogės ir Gardino „verwaltung“ (apygarda) sujungė su Lietuvos sritimi. Pavadinta toji sritis – Lietuva.

Vasario 11 dieną buvo Tarybos posėdis Mokslo Draugijos bute. Išklaudyta pranešimo delegatų, grįžusių iš Berlyno. Nutaria daryti savarankus žingsnis. Taika Brastoje su Ukraina. Trockis kapituliavo ir atsidavė vokiečių valiai. Nutarta kreiptis į Ober Ostą, kad sustabdytų arklių, ir veislinių gyvulių ėmimą, nes karas pasibaigė.

Atsiskyreliai visi dar nedavė atsakymo, tai Tarybos mažiau veikta. Vasario 12 d. buvo Tarybos „blynai“. Atėjo ir pirmiečiai. Grįžo iš Berlyno vyskupas [Pranciškus] Karevičius ir kan[auninkas] Olšauskas. Viskas esą geriausiam stovyje. Su išstojusiais eina derybos. Jie iš pradžių statė visą eilę reikalavimų: 1) kad iš prezidiumo išeitų Smetona ir Šaulys, 2) kad būtų šaukiama „demokratiškesnė“ konferencija, kuri išrinktų „tinkamą“ Tarybą ir t. t.

Paskui tuos savo reikalavimus atsiėmė. Visas ginčas lokalizavosi apie žodį „galutiniai“ (sprendžia Seimas). Jie nori jį išmesti, Tarybą buvo nusistačiusi palikti. Derybos nebaigtos. Viena aišku: jie nori suardyti Tarybą. Mums gi turi būti viena aišku: neduoti jos ardyti. Dabar rei-

kia nusileisti. Politikos taktas reikalauja, kad, skelbiant nepriklausomybę, būtų visi, o, paskui tesizinie, sveiki.

Vasario 15 d. Tarybos posėdy nutarta priimti komisijos su išstojėliais sutiktą tekstą, Kartu su tuo atsisakė, prezidiumas. Vesti pavesta seniorui Basanavičiui. Jis pasakė: išrinkot mane į tokią aukštą vietą, aš nežinau, kas kalbėti. Vadinas – krizis. Kitas posėdis nutarta rytoj.

Vasario 16 d. krikščionys-demokratai vienan balsan nutarė prašyti Smetoną pasilikti pirmininku ir vesti Tarybos politiką.

1918 m. Vasario 16 diena. Smetona sutiko statyti savo kandidatūrą pirmininku, bet kairieji dėl jo atsisakė įeiti į prezidiumą. Išrinkta: Smetona pirmininku, Staugaitis, Šaulys ir Šernas. Staugaitis išrinkta vicepirmininku. Susidarius prezidiumui, nutarta Lietuvos nepriklausomybės aktas. Visas nutarimas priimta vienan balsan; Čia aš jo nekartosiu. Balsuota tris kartus.

Pirmąją dalį priėmė visi, antrąją – be keturių (dėl žodžio „galutiniai“) ir trečiąją – visi. Delegacijon Berlynan išrinkti Smetona; Staugaitis, Šaulys, Smilgevičius, Narutavičius. Čia visako nepaminėsiu, sunku ir aprašyti. Manau, kad socialistai darys nuolatine obstrukciją. Popietiniame Tarybos posėdyje būta įvairių dalykų, vienok šiaip taip sesija baigta 10 val. vakarą. Po Žemaičių vyskupo kelionės aišku, kad vokiečiai šiomis dienomis proklamuos Lietuvą Lenkijos pavyzdžiu. Taryba savo nutarimą padavė spaudon. Kreiptasi pas Bonniną (?), kad praneštų cenzūrai, kad ši nekliudytų. Jis atsakė: dėl to reikia susižinoti su Berlynu. Vasario 18 dieną nuo Ercbergerio gauta telegrama, kad visakas tvarkoje ir klausia, kada atvyks delegacija Berlynan. Atsakyta: neaišku. Privačiai duota Berlynan žinia apie visą dalyką.“ (*Vilniaus rytojus*, 1929 02 16, Nr. 7 (14), p. 6.)

LITERATŪRA:

1. P. Klimas, *Dienoraštis*, 1915 XII 1–1919 I 19, Chicago, 1988, p. 218.
2. D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija 1851–1922*, Vilnius, 1936, p. 151.
3. P. Klimas, min. veik., p. 225.
4. MABRS, f. 255-1008, l. 4 a. p.
5. D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija. *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija 1851–1922*, Vilnius, 1936, p. 152, 153.
6. LNMBR, f. 50-20, l. 14.
7. *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*, Vilnius, 1991, p. 190.
8. L. Gira, *Krikšč. Demokratai 1918 metais Vilniuje*, MABRS, f.96-16, l. 1-8; Kun. A. Šmulskštys, „Vilniaus konferencija ir krikščionys demokratai“, *Krikščionis demokratas*, 1927, Nr. 3–5, p. 121; Centro komitetų sudėtis, *ibid.*, p. 217.
9. A. Stulginskio žodžiais J. Basanavičius pasakė: „Kaip aš čionai tokiame svarbiame reikalui – gal nesugebėsiu...“ („Kova dėl vasario 16 d. akto“, Rašo Aleksandras Stulginskis, buv. Lietuvos tarybos narys, ir Lietuvos Respublikos Prezidentas, *XX amžius*, 1938 02 15, Nr. 37, p. 5).

Lietuvos istorijos kalendorius. Birželis–liepa

Birželio 18 d. – liepos 1 d.

18 diena

1919 m. nustatyta pirmoji demarkacinė linija tarp Lietuvos ir Lenkijos.

19 diena

1383 m. Jogaila atsisakė ratifikuoti Dubysos sutartį su Vokiečių ordinu.

1574 m. Henrikas Valua slapta išvyko iš Lenkijos užimti Prancūzijos sosto.

1669 m. Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu išrinktas Mykolas Kaributas Višnioveckis, kildinęs save iš Algirdo sūnaus Kaributo.

1831 m. Panerių kautynėse Antano Gelgaudo vadovaujami sukilėliai buvo sumušti Rusijos kariuomenės. Žlugo paskutinis sukilėlių bandymas užimti Vilnių.

20 diena

1950 m. įvykdyta administracinė reforma: panaikintos apskritys, Lietuva suskirstyta į 4 sritis ir 87 rajonus.

21 diena

1245 m. birželį imperatorius Frydrichas II leido Vokiečių ordinui užkariauti ir valdyti Kuršą, Lietuvą bei Žiemgalą.

1988 m. Vilniuje Sąjūdis surengė pirmą viešą manifestaciją prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų, kurioje dalyvavo apie 500 žmonių.

22 diena

1941 m. Vokietija pradėjo karą su Sovietų Sąjunga. Vokietijos kariuomenė įsiveržė į Lietuvą. Lietuvių aktyvistų frontas pradėjo sukilimą.

23 diena

1767 m. Radome paskelbta generalinė Lenkijos ir Lietuvos Valstybės konfederacija, nukreipta prieš 1766 m. reformas.

Birželio sukilimo diena – 1941 m. per Kauno radiofoną paskelbtas Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas ir Lietuvos Laiškosios vyriausybės sudėtis.

1944 m. Armijos krajojovs būriai Dubinguose ir jų apylinkėse nužudė 63 lietuvius.

24 diena

1253 m. popiežius Inocentas IV pavedė Rygos arkivyskupui įšventinti pirmąjį Lietuvos vyskupą.

1812 m. Napoleono kariuomenė pradėjo karą su Rusija: persikėlė per Nemuną ir užėmė Kauną.

1988 m. Vilniaus Gedimino (Katedros) aikštėje įvyko pirmasis didelis Sąjūdžio mitingas – LKP delegatų palydos į TSKP XIX partinę konferenciją.

25 diena

1792 m. Rusijos kariuomenės užimtame Vilniuje Ketverių metų seimo reformų priešininkai paskelbė LDK generalinę konfederaciją.

1697 m. elekciniame seime priimtas Lenkijos ir Lietuvos teisių suliginimo įstatymas. Lietuvos teismų raštvedyboje įvesta lenkų kalba.

1989 m. Vilniuje įkurtas Baltarusijos Liaudies Frontas „Adradzennie“.

26 diena

1828 m. Morkiuose (netoli Tytuvėnų, Kel-

mės r.) gimė Antanas Mackevičius, kunigas, 1863 m. Kauno gubernijos sukilėlių vadas. Nužudytas 1863 12 28 Kaune.

1863 m. vietoj Lietuvos provincijų valdymo skyriaus Varšuvos sukilėlių vyriausybė įsteigė Lietuvos provincijų vykdomąjį skyrių.

27 diena

1404 m. Vytautas užėmė Smolenską ir galutinai prijungė jį prie Lietuvos.

1697 m. Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu išrinktas Saksonijos kunigaikštis Frydrichas Augustas (Augustas II; valdė 1697–1733 m.).

1940 m. marionetinė „Liaudies vyriausybė“ paleido Lietuvos Seimą ir Valstybės tarybą.

28 diena

1660 m. Polonkos mūšyje Lietuvos ir Lenkijos kariuomenė, vadovaujama Lietuvos didžiojo etmono Povilo Jono Sapiegos ir Rusios vaivados Stefano Čarneckio, sumušė Ivano Chovansko vadovaujamą Rusijos kariuomenę. Naujo Lietuvos išlaisvinamojo karo etapo, kuriame iniciatyvą perėmė Lietuvos kariuomenė, pradžia.

1812 m. Napoleono kariuomenė užėmė Vilnių. Napoleonas devyniolikai dienų apsisėjo Vilniaus generalgubernatoriaus (dabar Prezidentūros) rūmuose.

1812 m. Varšuvos seimas pasiskelbė konfederacija ir deklaravo Lenkijos ir Lietuvos valstybės atkūrimą.

1831 m. Rusijos kariuomenė užėmė Kau-

29 diena

1440 m. Vilniaus Katedroje atliktos Kazimiero pakėlimo Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu apeigos.

1576 m. Lietuvos delegacija pripažino Steponą Batorą Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu.

1993 m. pasirašyta sutartis su Latvija dėl valstybės sienos atstatymo.

30 diena

1579 m. Steponas Batoras iš Vilniaus pradėjo pirmąjį žygį prieš Rusiją.

1818 m. popiežius Pijus VII vietoj Vygrių vyskupystės įsteigė Seinų vyskupystę.

1956 m. TSKP CK priėmė nutarimą „Dėl asmenybės kulto ir jo padarinių įveikimo“, kuriame oficialiai pasmerkę Stalino kultą.

2005 m. Afganistane įsteigta Lietuvos Respublikos Specialioji misija, skirta koordinuoti Goro provincijos atkūrimo grupės civilinių užduočių įgyvendinimą.

Liepa

1 diena

1564 m. Žygimantas Augustas patvirtino Bielsko seimo nutarimą, kuriuo Lietuvoje įsteigti bendri teismai ponams ir bajorams.

1569 m. sudaryta Liublino unija, sujungusi Lietuvą ir Lenkiją į vieną federacinę valstybę.

1812 m. Napoleono įsakymu sudaryta Laikinoji Lietuvos vyriausybės komisija, kuriai pavestas Vilniaus, Gardino, Minsko ir Bialos-toko gubernijų administravimas.

Sudarė Tomas BARANAUSKAS

Lietuvos istorija

Kaip Švėtės krioklys tapo mūšio su švedais lauku

Vaidutis RIŠKUS, Kaunas

Prieš gerą dešimtį metų, panagrinėjęs Švėtės slėnio geologinę saraugą aukščiau ir žemiau Žagarės užtvankos, priėjau prie išvados, kad čia anksčiau buvo Švėtės krioklys. Nuo jo vieno laipto ar kaskadinio slenksčio vanduo krito kokius 3–4 m ir apie tai rašiau pirmojoje „Versmės“ leidyklos serijos „Lietuvos valsčiai“ knygoje¹.

Dar mokydamasis Žagarės gimnazijoje žinojau, kad 2 km į šiaurę nuo krioklio, kairiajame Švėtės krante buvo Švedpolės dvaras. Dabar manydamas, kad jo pavadinime gali būti užšifruotas krioklio pavadinimas ir vildamasis, kad toponimikos vardynuose turėtų būti ir pats krioklio vardas, paprasčiau Lietuvių kalbos instituto darbuotojų išvardyti visus vietovardžius, prasidedančius *Švėt-* ir *Šved-*. Gavau atsakymą, jog tokių vietovardžių nėra. Tuomet ryžausi pats nustatyti krioklio vardą.

Pirmiausia akademiniame lietuvių kalbos žodyne be žodžio krioklys suradau du jo sinonimus – „vandenpuolis“ ir „vandenkritis“, kuriuos žodyno sudarytojai laiko neologizmais, tai yra naujadarais². Mane suintrigavo tų sinonimų labai tikslus krioklio esmės apibūdinimas – vandens kritimas nuo slenksčio. Todėl pasidomėjau, kaip krioklį vadina kitos Europos tautos. Pasirodo, kad ne tik artimiausios mūsų kaimynai, bet ir anglai krioklį taip pat vadina sudurtiniu daiktavardžiu, sudarytu iš tų pačių žodžių *vanduo* ir *pulti* arba *kristi*: angliškai *waterfall*³, vokiškai *Wasserfall*⁴, rusiškai *водопад*⁵, lenkiškai *wodospad*⁶, latviškai *udenskritums*⁷. Todėl manau, kad tie sinonimai yra ne naujadarai, bet senos mūsų indoeuropietiškos prokalbės reliktai.

Po to Kauno gubernijos gyvenamųjų vietų sąrašė suradau 66 gyventojus turėjusio *Шветполь* palivarko vardą⁸. Žinant, kad rusų kalboje nėra raidės „ё“, lietuviškai būtų Švėtės vandenpuolis, kurį žagariečiai vadino Švėtpuoliu arba Švėtpuole. Pasirodo, kad Kunsmanas ar jo pirmtakas, koks nors kitas sulatvėjęs kalavijautos, tikrai savo dvarą pavadinio artimiausio vietovardžio – Švėtės krioklio – vardu. Čia dera priminti, kad mano senelė Morta Sakalauskaitė-Riškienė (1876 m. Suginčiuose – 1955 m. Žagarėje) pasakoja, jog jos vieno brolio uošvis, dirbęs dvaro, sakydavęs, kad ponas savo dvarą vadindavęs Švedpolių ir reikalaudavęs, kad taip jį vadintų dvariškiai. Matyt, ponas

norėjo pasipuikuoti gyvenęs antikinio stiliaus dvare ir tam turėjo šiokių tokių lingvistinį paaiškinimą – neva skardusis „d“ prieš duslųjį „p“ ištiriamas kaip duslusis „t“; jis tik pataisąs tą tarimo klaidą. Tačiau žagariečiai dvarą vadino Švedpole, kadangi jie antikos istorijos nežinojo, ir žodis „polis“ nieko jiems nereiškė, o rusiškas žodis „pole“ buvo suprantamas. O gal dėl to, kad ir krioklį jie vadino ne Švėtpuoliu, bet Švėtpuole.

Kad Švėtės vandenpuolį žagariečiai vadino Švėtpuoliu, nieko nuostabaus. Mūsų krašte taip trumpina visus iš dviejų žodžių sudarytus vietovardžius – per mano gimtuosius Žadeikius tekantį upelį vadina Skardupiu, jų mišką Žadeikmiškiu, Rukuižių pelkę – Rukuižliekniu, Švėtelės intaką – Malūngrioviu, o vieną Rukuižių ozo kalvą, ant kurios nuogai išsirengusios saulutėje kaitindavosi Žagarės žydų šeimos, vadino Pliksubiniu.

Čia teikiamą dvaro pavadinimo kilmės versiją patvirtino Pirmojo pasaulinio karo žemėlapis, kuriame dvaras įvardintas Gut Szwetpole⁹. Turbūt pedantiški vokiečiai vardą pasitiksino pas vietinius gyventojus, o ne pas dvaro poną. Tuomet išėitų, kad krioklį žagariečiai vadino Švėtpuole.

Bet kokias abejones dėl dvaro pavadinimo kilmės galutinai atmečiau, kai po 1923 m. gyventojų surašymo išleistame leidinyje suradau 52 gyventojus turėjusį Švėtpulės¹⁰ dvarą.

Manau, jog šį ledinį paredagavo kvalifikuotas kalbininkas, gerai žinojęs Žagarės apylinkių vietovardžius. Spėju, kad tai galėjo būti Petras Avižonis, kuris 1904–1910 m. dirbo gydytoju Žagarėje, domėjosi kalbos dalykais, bendradarbiavo su Jonu Jablonskiu, 1897 m. išleido *Lietuvišką gramatikėlę*, nuo 1923 m. redagavo žurnalus.

Nors krioklio seniai nebebuvo (dar XVI a. ant jo pastatė pirmąją užtvanką), jo vardas dar buvo gyvas. XVIII a. pabaigoje sudarytame žemėlapyje¹¹ braižyti tarp Žagarės dvaro žemių įsiterpę Švedpolio dvaro laukai, buvę dešiniame Švėtės krante, tarp Pabalių kaimo ir Žagarės. Taigi dvaras turėjo būti įkurtas dar prieš to amžiaus pabaigą. Dvaras garsėjo geros kokybės Kunsmano alumi, kuris turėjo paklausa ir buvo pardavinėjamas ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijoje bei Sankt Petarburge. Gal dėl to, kad alaus gamybai naudojo

Švėtės užtvanka Žagarėje

švarų Švedpolės šaltinių, atsiveriančių kairiajame Švėtės slėnio šlaite, tinkamos kokybės vandenį. Dabar Švedpolės šaltiniai paskelbti valstybės saugomu hidrogeologiniu draustiniu. Greta šaltinių yra šaltinių klintinio tufo (labai trapios ir korėtos uolienos) Švedpolės atodanga.

Žemėtvarkininkai Švedlaukiu pavadinio 1922 m. reformos metu naujakuriams išdalintas Švedpolės dvaro žemes, buvusias dešiniame Švėtės krante tarp Pabalių ir Žagarės. Dabar šis vietovardis įrašytas žinyuose¹², žymimas visuose žemėlapiuose¹³ ir atlasuose¹⁴.

Nežinantieji tų aplinkybių gali pagalvoti, jog prie šio kaimo vyko kažkoks mūšis su švedais, nors istorijos vadovėliai tokio mūšio nemini, visiškai atmesti mūšio galimybės nederėtų, kadangi į pietų Žemgalą, pradedant 1525 m. ir baigiant Karolio XII žygiais, švedai buvo įsiveržę ne kartą. Labiausiai tikėtina, kad galėjo tekti susikauti su Karolio atvestais švedais XVIII a. pradžioje, kai Karolis Žagarės dvare paliko igulą, kuri plėšikavo Žagarės apylinkėse, kur įrengė maisto bei pašarų sandėlius, kad po žygio galėtų sėkmingai atsitraukti¹⁵.

Beje, baigiant gvildinti Švėtpuolio temą, Švėtės baseine aptikau krioklio vardu į upių kadastrą įrašytą 1,8 km ilgio Vištpuolio upelį¹⁶, kuris tekėjo pelkėtu Tyrelio mišku ir iš kairės įtekėjo į 11,9 km ilgio kairįjį Švėtės intaką Bukiškį 0,3 km nuo jo žiočių.

Kaip vadinosi upelis (Višta, Vištė, Vištis, Vištys ar panašiai), nustatyti nepavyko, kadangi toponimikos vardynuose

upėvardžių, prasidedančių skiemeniu *Višt-*, taip pat nėra. Teks vasarą ten nuvažiuoti ir pabandyti surasti tą upelį ir krioklį, kuris turbūt krito nuo bebrų pastatytos ar prie nuvirtusio į upelį medžio savaime susidariusios užtvankėlės. Jeigu po melioracijos neliko nei upelio, nei krioklelio, tada reikės pasiteirauti Mikaičių, Velveičių, Diržių, Kiauklių ir Mimaičių senbuvų. Tikiuosi rasti tokių, kurie Vištpuolį atsimesna.

Idomiausia, kad upių kadastrė upelis įrašytas ne savo, bet savo krioklelio, tai yra įdomesnio ir gyventojų bei hidrologų labiau vertinamo objekto (krioklio), vardu.

LITERATŪRA

1. V. Riškus, „Ppaminėtini geologiniai paminklai“ // *Žagarė*, Vilnius: 1998, p. 22–23.
2. *Lietuvių kalbos žodynas*, T. XVIII, Vilnius: 1997, p. 95.
3. B. Piesarskas, B. Svicevičius, *Anglų-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: 1979, p. 347.
4. J. Križinauskas ir S. Smagurauskas, *Vokiečių-lietuvių kalbų žodynas*, T. 2, Vilnius: 1992, p. 485.
5. A. Novodvorskis, *Rusų-lietuvių kalbų techninis žodynas*, Vilnius: 1959, p. 49.
6. V. Vaitkevičiūtė, *Lenkų-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: p. 876.
7. Alvydas Butkus, *Latvių-lietuvių kalbų žodynas*, Kaunas: 2003, p. 738.
8. *Список населенных мест Ковенской губернии. Ковенский статистический комитет, 1902, с. 450.*
9. *Karten des westlichen Russlands*, M 1:100 000 // *Kartografische Abteilung der Königlichen Preussischen Landesaufnahme*, 1918, Blatt M 18 Szagarren.
10. *Apgyvendintos Lietuvos vietos*, Kaunas: 1925, p. 341.
11. *Карта Жазорской губернии*, Lietuvos istorijos archyvas, fondas 1219, aprašas 1, byla 953, lapas 1.
12. *Lietuvos TSR administracinis teritorinis skirstymas*, Vilnius: 1959, p. 594, 962.
13. *Lietuvos respublikos topografinis žemėlapis*, M 1:50000, lapas Žagarė 50–54/65–69, Kaunas, 1994.
14. *Lietuvos kelių atlasas*, M. 1:200000, Vilnius, 1990, p. 24.
15. V. Rakutis, „Saločių mūšis“ // *Pasvalio krašto istorija XV–XVIII a.*, Kaunas: 2009, p. 122.
16. M. Lasinskas, J. Macevičius, J. Jablonskis, *Lietuvos upių kadastras*, I dalis, Vilnius, 1959, p. 142, 209.

Nuo šiol „**Senosios kibininės**“ kibiniais ir įvairiais patiekalais, galėsite mėgautis ne tik užsukę pas mus į Trakus, bet ir savo šventėje, kurios vietą pasirinksite patys, arba ja pasirūpinsime mes.

„Senoji Kibininė“ siūlo:

- * Kibinų pristatymas į namus.
- * Edukacinė kibinų gamintojų pamokėlė.
- * Parodomoji šimtalapio gamintojų pamokėlė.
- * Specialus meniu grupėms.
- * Šventiniai ir pobūvių pasiūlymai.
- * Dienos verslo pietūs.
- * Garantuojame malonų ir atidų aptarnavimą.

Į Vilniaus gatves jau išriedėjo nauji, gražūs, firminiai „Senosios kibininės“ autobusiukai, kuriuose galėsite nusipirkti skanių, karštų, sultingų kibinų.

„Senosios kibininės“ autobusiukus rasite šiais adresais:

1. Autmagistralė Vilnius - Kaunas 23km, „Kibin-drive“
2. Savanorių pr. 16, Vilnius (šalia Hyper RIMI)
3. Žirmūnų g. 64, Vilnius (šalia Hyper RIMI)
4. Žirmūnų g. 2, Vilnius (šalia IKI)
5. Viršuliškių g. 40, Vilnius (šalia MADOS)
6. Ateities g. 91, Vilnius (šalia MANDARINO)
7. Konstitucijos pr. 40, Vilnius (prie CUP, šalia Baltojo tilto)

Ačiū, kad esate kartu!

www.kibinas.lt tel. pasiteiravimui 8659 08454; 8659 72132

Užs. Nr. 20

Įamžintas Česlavo Milošo atminimas

Birželio 8 d., buvusioje Žygimanto Augusto gimnazijoje (K. Kalinausko g. 7), iškilmingai atidengta lenta Vilniaus miesto garbės piliečiui Česlavui Milošui atminti.

„Ši akimirka svarbi abiem tautoms – tiek lenkų, tiek lietuvių. Todėl džiugu, kad šiandien mes galime pagerbti šį iškilią asmenį, kuris labai mylėjo Vilnių ir kurio žodžiais bei eilėmis apie Vilnių mes dažnai pristatome savo miestą“, – sakė Vilniaus meras Artūras Zuokas.

„Šiandien Vilniaus miesto meras mums priminė apie Č. Milošo meilę dviem miestams – Vilniui ir Krokuvai. Dėkojame, kad

Krokuvos ir Vilniaus bendradarbiavimo 20-mečiui paminėti skirtuose renginiuose buvo prisimintas ir pagerbtas garsus šiuos miestus jungęs poetas,“ – savo kalboje minėjo Krokuvos miesto mero pavaduotoja Elžbieta Lečnarovič (Łęcznarowicz).

Minėdamos 100-ąsias Č. Milošo gimimo metines, valstybės, su kuriomis kūrėjas buvo glaudžiai susijęs, – Lenkija ir Lietuva, – 2011-uosius paskelbė Č. Milošo metais.

Inga SIMANONYTĖ,
Rinkodaros ir viešųjų ryšių
skyriaus vyr. specialistė

**Mirus Aldonai VALIŪNIENEI,
Broniaus Saplio seseriai, nuoširdžiai
užjaučiame šeimą ir artimuosius.**

„Vilnijos“ draugija

**Mirus mylimai seseriai Aldonai VALIŪNIENEI,
užjaučiame Bronių Saplį,
gimines ir artimuosius.**

„Vorutos“ redakcija

**Užjaučiame gimines ir artimuosius mirus Vilniaus krašto
istorijos ir kultūros puoselėtojų, publicistui,
etnologui Izidoriui ŠIMELIONIUI.**

„Vilnijos“ draugija

**Mirus Vilniaus krašto istorijos ir kultūros puoselėtojų,
publicistui, etnologui Izidoriui ŠIMELIONIUI,
užjaučiame artimuosius.**

„Vorutos“ redakcija

Voruta® Visos prekių ženklų teisės saugomos	Prenumeratos indeksai 0135, 0136	Redakcinė kolegija: Dr. Arūnas Bubnys, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, dr. Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, Romualdas Ozolas, Gediminas Paviržis, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, dr. Aldona Vasiliauskienė, akad. prof. habil. dr. Zigmantas Zinkevičius, Juozas Vercinkevičius (vyriausiasis redaktorius).	Ieva Jankutė, Lietuva Tadas Stomma, JAV Marija Remienė, JAV Bronius Saplys, Kanada
	© Voruta 2011. Visa medžiaga (rašiniai), pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VŠĮ „Vorutos“ fondo (įmonės kodas 181392738) nuosavybė. Laikraštį ar jo straipsnius kopijuoti ir platinti be raštiško sutikimo draudžiama.	© Voruta, 2011. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimt antrieji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VŠĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738. Direktoriė Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina du kartus per mėnesį (šeštadieniais). Apimtis – 4 sp. l. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./ faks.: (8 528) 5 12 66, „Tele2“ mob. (8 605) 11117. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius. Spausdino Media Regionalne Sp. z o.o. (RAB) (Lenkija). Tiražas 1200 egz.	Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 12 66. El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt. Interneto svetainės: www.voruta.lt, www.mazoji-lietuva.lt
			Redakcija: Jurgita Brasiūnaitė (redaktorė, tel.: 8 603 11117), Jonas Česnavičius (fotografija), Vytautas Česnulis (bažnyčios istorija), Viktoras Latėnas (maketuotojas), Daiva Sedlikovska (bubalterė), Viktorija Vaškytė (Klaipėda), Aušra Virvičienė, Birutė Žemaitaitė, Antanas Lesys (istorija), Martynas Buivys (internetas), Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius).